

T.C.
CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER FAKÜLTESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**MUHTAR AVEZOV’UN “ABAY YOLU” ROMANI İNCELEMESİ: TARİH-
GERÇEKLİK-METİN MERKEZLİ BİR ÇALIŞMA**

GÜLNUR ÖZBEN

DANIŞMAN
DR. ÖĞR. ÜYESİ AYVAZ MORKOÇ

MANİSA-2019

	T.C. MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu	FRYL-031
	YÜKSEK LİSANS EĞİTİMİ FORMLARI Tez Savunma Sınavı Tutanağı	Yayınlanma Tarihi	26/03/2018
		Revizyon No/Tarih	2/23/03/2018
		Sayfa	1/1

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 21.05.2019 tarih ve 17/13 sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Manisa Celal Bayar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin 9. Maddesi gereğince Enstitümüz Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili ve Edebiyatı Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisi Gülnur ÖZBEN'in "Muhtar Avezov'un "Abay Yolu" Romanı İncelemesi: Tarih-gerçeklik-Metin Merkezli Bir Çalışma " konulu tezi incelenmiş ve aday 31.05.2019 tarihinde saat 13:00'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra ..80 dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI olduğuna ☒
DÜZELTME yapılmasına * ☐
RED edilmesine ** ☐

OY BİRLİĞİ ☒
OY ÇOKLUĞU ☐
ile karar verilmiştir.

BAŞKAN

ÜYE

Dr. Öğr. Üyesi Ferhat Karabulut
Ferhat

Dr. Öğr. Üyesi Ayaz MOKKOŞ

ÜYE

Dr. Öğr. Üyesi Gonca Kuzay Demir
Gonca

Evet

Hayır

Tez, burs, ödül veya Teşvik programına (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir.

☐

☐

Tez, mutlaka basılmalıdır.

☐

☐

Tez, mevcut haliyle basılmalıdır.

☐

☐

Tez, gözden geçirildikten sonra basılmalıdır.

☐

☐

Tez, basımı gereksizdir.

☒

☐

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir. İkinci tez savunma sınavında da başarısız olan öğrencinin Enstitü ile ilişkisi kesilir.

** Bu halde adayın Enstitü ile ilişkisi kesilir.

Hazırlayan
Enstitü Sekreteri

Onaylayan
Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Muhtar Avezov’un “Abay Yolu Romanı İncelemesi: Tarih-Gerçeklik-Metin Merkezli Bir Çalışma” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

.../.../2019

Gülnur ÖZBEN

ÖZET

Bu çalışmada, Kazak Edebiyatının ünlü yazarlarından Muhtar Avezov'un *Abay Yolu* adlı eseri, tarihi gerçeklik ilişkisi bakımından incelenmiştir. Avezov, adı geçen eseri önce *Abay* adı ile iki cilt olarak yayımlamıştır. Birinci kitap 1942 yılında, ikinci kitap ise 1947 yılında matbaadan çıkmıştır. *Abay* adlı kitap, 1947 yılında Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Devlet Ödülü'ne layık görülmüştür. Eser *Abay Jolu* adıyla iki ayrı kitaptan oluşur. Birinci kitap 1952, ikinci kitap 1956 yılında basılmış, 1959'da ise Lenin Ödülü'nün sahibi olmuştur.

Abay Yolu, biyografik bir eser olmakla birlikte Sovyet öncesi dönemde Kazak halkının sosyo-kültürel yaşantısını tüm canlılığıyla yansıttığı için bir Kazak ansiklopedisi niteliği taşır. Kazakların konargöçer dönemdeki yaşamını, aile ilişkilerini, siyasi meselelerini, adalet kavramını algılayışlarını, örf ve âdetlerini, eğitim eksikliğini ve Kazak kadınının sorunlarına değinen Avezov, aslında Abay etrafında şekillenen hayatı merkeze alarak o yıllardaki Kazak halkının yaşantısını dünyaya tanıtmıştır.

Çalışmamızı hazırlarken öncelikle Kazak edebiyatının gelişimi ve yetiştirdiği önemli şahsiyetleri tanıtmaya çalıştık. Daha sonra Muhtar Avezov'un hayatı, edebi şahsiyeti ve eserleri hakkında detaylı bilgi verip, Abay Kunanbayev'in hayatını konu ettiği romanı *Abay Yolu* romanını inceledik. İncelemede öncelikle romanın geniş özetine yer verdik, daha sonra romandaki karakterler ve zaman ve mekân unsurlarını inceledik.

Çalışmanın inceleme kısmında ayrıca monografik bir roman olan bu eserin, tarihi gerçeklikle ilişkisi üzerinde yoğunlaştık. Sonuç olarak romanda anlatılanlarla tarihi gerçekliğin büyük ölçüde örtüştüğünü gördük. Bununla birlikte dönemin siyasi dayatmaları sebebi ile bazı konuların Muhtar Avezov tarafından yumuşatıldığını ya da ılımlı bir yaklaşımla anlatıldığı kanısına vardık. Bu konuyu roman ve gerçeklik başlığı ile çalışmamıza ekledik. Ayrıca tarihi kişilik olan Abay Kunanbayev ile romanda anlatılan Abay'ı da karşılaştırarak yorumladık.

ABSTRACT

The masterpiece *Abai Zholy* (The Path of Abai) whose writer is Mukhtar Auezov was being analyzed while considering term which Abai was lived. Auezov, firstly published his book as *Abai* with two volume. In 1942, first book was published and in 1947 second book published. *Abai* was awarded with Kazakh Soviet Socialist Republic prize in 1947. *Abai Zholy* consists of two books. First book was published in 1952, second one which was awarded the Lenin prize published in 1959.

Abai Zholy is a biographical series at the same time it is considered as Kazakh encyclopedia since it describes precisely Kazakh people and Pre-Soviet era. *Abai Zholy* demonstrates life of Kazakh people in nomad era, family relationships, political issues, their perception of the concept of justice, customs, lack of education and problems of the Kazakh women. Auezov introduce devery aspects of Kazakh people who lived in those years based on life around Abai to the world.

In preparing our work, we first tried to introduce the important personalities that Kazakh literature has developed and cultivated. Later, we gave detailed information about the life of Mukhtar Avezov, his literary personality and his works and examined the novel *Abay Yolu*, in which Abay Kunanbayev relates his life. In the review we first included the broad summary of the novel, then examined the characters in the novel and the elements of zman and space.

In the review part of the work we also focused on the relationship of this work, which is a monographic novel, with historical reality. To conclude, strong resemblance between content of novel and historical reality was discovered. Also, we observed changes which Mukhtar Auezov made on some subjects due to political impositions. He had a moderate approach in these subjects. This part introduced under Novel and Reality. Additionally, historical figure Abai Kunanbay and Abai who was described in novel were compared and interpreted.

TEŐEKKÖR

Çalışma sürecimde ve lisans hayatımda bana destek olan, bilgi ve deneyimleri ile yol gösteren danışman hocam Sayın Dr. Öğretim Üyesi Ayvaz MORKOÇ'a, bilgi ve tecrübesi ile lisans ve lisansüstü öğrenim hayatımda desteğini hiç esirgemeyen, tez konumu seçerken bana yardımcı olan ve benimle kaynaklarını paylaşan, bir öğretmenenden çok bir ağabey gibi davranan kıymetli hocam Sayın Doç. Dr. Ferhat KARABULUT'a teşekkür ederim. Öğrenim hayatım boyunca beni maddi ve manevi her yönden destekleyen ve hep yanımda olan en değerli hazinem babam İsmail ÖZBEN'e, annem Fadime ÖZBEN'e ve kardeşim Hasan Alp ÖZBEN'e; çalışmalarım sırasında en büyük yardımcım olan, benimle gecesini gündüzüne katan biricik nişanlım, hayat arkadaşım Furkan TELLİÖğLU'na yürekten teşekkür ederim.

Gölnur ÖZBEN

MANİSA / 2019

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	VI
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM	
MUHTAR AVEZOV’UN HAYATI, SANATI, ESERLERİ VE ABAY KUNANBAYEV İLE İLİŞKİSİ	16
1. 1. MUHTAR AVEZOV’UN HAYATI, SANATI VE ESERLERİ.....	16
1. 1. 1. <i>Hayatı</i>	16
1. 1. 2. <i>Sanat Hayatı</i>	18
1. 1. 3. <i>Eserleri</i>	20
1.2. MUHTAR AVEZOV- ABAY KUNANBAYEV İLİŞKİSİ	37
İKİNCİ BÖLÜM	
ABAY YOLU ROMANININ İNCELENMESİ	39
2.1. ABAY YOLU ROMANI’NIN GENİŞ ÖZETİ.....	39
2.2. ROMANDA ÜZERİNDE DURULAN BAŞLICA TEMALAR	61
2. 2. 1. <i>Göç ve Göçebelik</i>	61
2. 2. 2. <i>Aşk</i>	63
2. 2. 3. <i>Savaş ve İç Mücadele</i>	65
2. 2. 4. <i>Eğitim</i>	65
2.3. ŞAHİS KADROSU	66
2. 3. 1. <i>Kitapta Adı Geçen Erkek Karakterler</i>	68
2. 3. 2. <i>Kitapta Adı Geçen Kadın Karakterler</i>	75
2. 3. 3. <i>Kitapta Adı Geçen Sanatçı Kişiler</i>	80
2. 3. 4. <i>Romanda Adı Geçen Din Adamları</i>	86
2. 3. 5. <i>Kitapta Adı Geçen Bazı Ruslar</i>	87
2.4. ANLATICI.....	90
2.4.1 <i>Gözlemci Anlatıcı</i>	91
2.4.2. <i>Aktarma Yöntemleri</i>	92
2.5. ZAMAN.....	94
2.6. MEKÂN.....	94
2.7. DİL VE ÜSLUP	95
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	

ABAY YOLU ROMANININ TARİHİ GERÇEKLIK İLİŞKİSİ	
AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	97
3. 1. ABAY'IN HAYATININ DEĞERLENDİRİLMESİ.....	100
3. 2. KAZAKLARIN TARİHİ VE TOPLUMSAL YAŞAMININ DEĞERLENDİRİLMESİ	
.....	117
SONUÇ	126
KAYNAKÇA	129
EKLER	132
EK-1: RUS VE ÇİN GENİŞLEMESİNDEN ÖNCE MÜSTAKİL TÜRKİSTAN	
DEVLETLERİ (XVIII-XIX. YY) HARİTASI.....	132
EK-2: RUSYA VE ÇİN HAKİMİYETİ ALTINDA İDARİ TAKSİMAT HARİTASI .	133

KISALTMALAR

Age.	: Adı geçen eser
Agm.	: Adı geçen makale
Agt.	: Adı geçen tez
Aktr.	: Aktaran
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
ev.	: Çeviren
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfa sayıları
S.	: Sayı
Yay.	: Yayın/ Yayını
Hızr	: Hazırlayan
Prof.	: Profesör
Doc.	: Doçent
Dr.	: Doktor
Bk.	: Bakınız
nv.	: niversitesi
Der.	: Dergisi
AY1.	: Abay Yolu Cilt 1
AY2.	: Abay Yolu Cilt 2

GİRİŞ

Türk Dünyası edebiyatları içinde Kazak edebiyatının çok önemli bir yeri vardır. Kazak edebiyatının başlangıcı 15. yüzyılı bulsa da yazılı ilk Türk eserleri Kazaklar için de ilk eser olarak kabul edilir. Dolayısıyla ortak bir edebi geçmişe sahip olduğumuz Kazak edebiyatı Türk dünyası edebiyatına kattığı zenginlikler ile önemli yer kaplar. Kazak yazarlar ve şairler, vermiş oldukları eserler ile Kazak edebiyatının gelişmesine katkı sunarken, Türk edebiyatının da zenginleşmesini sağlamıştır. Bu yazarlardan biri de MuhtarAvezov’dur. Avezov, yazmış olduğu romanları, hikâyeleri ile Kazak edebiyatına önemli ölçüde katkı sağlayan ve Kazak edebiyatında ilk kabul edilen pek çok imzaya sahip olan bir sanatçıdır. Muhtar Avezov’un “Abay Yolu” adlı romanı tez çalışmamızın konusunu oluşturmaktadır. Muhtar Avezov’un bu önemli eseri Kazak edebiyatı ve Türk dünyası açısından çok büyük öneme sahiptir.

“Abay Yolu” bir romandan öte ansiklopedi niteliği taşır. Kazak edebiyatında önemli bir tarihi ve eebi şahsiyet olan Abay Kunanbayev’in 13 yaşından başlayarak hayatının anlatıldığı bu eserde, Abay vasıtası ile tüm Kazak halkı ve onların yaşayışı da ele alınmıştır. Öncelikle tezimizin konusu Kazak halkı için büyük önem taşıyan Abay ve onun romanda anlatılan ile gerçekte olan hayatının mukayesesidir. Abay Kunanbayev romanda da anlatıldığı gibi Kazakların Çarlık Rusyası himayesindeki döneminde yaşamış ve babası da kendisi de yöneticilik yapmış bir şahsiyettir. 1822 yılında Çarlık Rusya’sının Kazak bozkırında hâkimiyet kurduğu yıllarda Abay’ın babası Kunanbay ağa sultan seçilmiştir. Abay, Kunanbay’ın Ulcan’dan olma oğludur. Henüz 13 yaşında iken onu yöneticilik hakkında bilgi sahibi olsun diye Kunanbay yanına alır ve görevler verir. Babasının isteği ile yönetim işlerinin başına geçer. Abay yıllarca yöneticilik yapmış halkının aydınlanması ve cahillikten kurtulması için kendini adamıştır.¹ İşe önce kendi eğitiminden başlayan ve başka diller öğrenip dünya edebiyatları ile haşır neşir olan Abay Rusları dünyaya açılan bir kapı gibi görmüştür. Rus yakın arkadaşlar edindiği verilen bilgiler arasındadır. Okuduğu kitaplar ve öğrendiği diller de yine Abay’ın eğitime verdiği önemi gösterir.

Abay’ın hayatını, yıllarca süren araştırmaları ve çalışmaları sonucunda romanına konu eden Muhtar Avezov’un hayatı, eserleri ve edebi şahsiyeti tezimizde

¹ Koç, Kenan; İşina, Almagül; Korganbekov, Bolat, Kazak Edebiyatı-1, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2007, s.285.

üzerinde durulan konulardan birdir. Muhtar Avezov da Abay ile aynı boydan olup hemşerilerdir. Avezov'un Abay'a olan hayranlığı onun yaşamında yaptığı tercihlerden de anlaşılmaktadır. O da Abay gibi hayatı boyunca eğitime önem vermiş ve Ruslar ile ilişkilerini kendi ve halkının menfaatine dönştürmüştür. Muhtar Avezov çocuk yaşta önce Abay'ın şiirleri ile daha sonra kendisi ile tanışma fırsatı bulmuştur. Abay'ı kendine model alan Avezov, onun izinden gidecek tercihler ile hayatını şekillendirmiştir. Onun Abay'ı önce Türk dünyasına sonra tüm dünyaya tanıtmak istemesindeki sebep ona olan hayranlığıdır. Bu sebeple yirmi yılı bulan araştırmaları sonucunda "Abay Yolu" romanını kaleme almıştır. Zeki Ahmedov'a göre; *"Eserin ana fikri, Kazak halkının Abay'ın başlattığı, ilerici demokratik güçlerin eskiyi savunan derebeyliğe karşı bir mücadelesidir."*² Eserin tamamını önce elle yazan Avezov üzerinde defalarca düzeltmeler yapıp birkaç kez daktilo ile yazdırmıştır. Sondaki bazı bölümleri ise kendisinin başında durarak yazdırdığı bilinmektedir. Yazarın kendi aldığı notlar, arşivindeki planlar, bıraktığı belgeler yazarın ideolojik bir amaç için eseri kaleme aldığının izlerini taşır. Yazarın kitapta anlattığı olayların çoğu gerçektir. Bu olayları kendisi gençliğinde duymuş ya da yaşamıştır. İnsanların birçoğuyla bizzat tanışan Avezov, onları roman kahramanına dönştürürken kendi idealleri doğrultusunda bunu yapmıştır. Bu yüzden bizzat aynı oldukları söylenemez. Avezov vermek istediği mesajı okuyucuya daha net iletmek için romandaki tiplerin her birini büyük bir karakter derecesine yükseltir.³

Bu tez çalışmamızda amacımız, Muhtar Avezov'un "Abay Yolu" romanını incelemek suretiyle, Abay dünyasını daha iyi anlamak ve anlatmak olduğu gibi tarihi bir roman kabul edilen Abay Yolu'nun gerçek tarihi dönemiyle ilişkisini ortaya koymak ve romanı bu anlamda tarihi gerçeklik açısından değerlendirmektir. Bu bağlamda bu çalışmada, romandaki olaylar ile tarihsel olarak yaşanan gerçeklikleri karşılaştırılma fırsatı bulunmuştur. Bu noktada tarihi roman üzerinde durmak gerekmektedir. Öncelikle tarihin ne olduğu üzerinde durmak gerekmektedir. Edward Hallett Carr, Tarih Nedir isimli kitabında "tarih nedir?" sorusunu şöyle cevaplandırır: *"Tarihçi ile olguları arasında kesintisiz bir karşılıklı etkileşim süreci, bugün ile geçmiş arasında bitmez bir diyalog."*⁴ Tarih kimi zaman romanlara da konu olmuş bir alandır. Tarihi roman yazarı tarihten faydalanarak yazdığı eseri kendi yorumunu katarak

² Zeki Ahmedov, "Abay Yolu" Romanının Yazılış Epopesi, Bilig, 1997, s.43-48.

³ Zeki Ahmedov, s.43-48.

⁴ Edward Hallett Carr, Tarih Nedir? 1994, s.37.

yazabilir. Çünkü tarih, ancak tarih yazıcısının yazma faaliyeti sonucunda oluşur. Yani kayıt altına alınan belgelerden bile, kayıt tutan tarihçinin izin verdiği, bilgilendirdiği ölçüde yararlanabiliriz.⁵ Her tarihçi tarihi bir olayı kaleme alırken ister istemez kendi fikir dünyasının ışığında bunu gerçekleştirir. Doğrudan tarihi eserlerde bile yazar görüşü bulunurken konusunu tarihten alan romanlar elbette yazarın kurmaca dünyasından da etkilenir. *Yazılmış olan tarihî romanların büyük çoğunluğu, tarihî bilgi ile kurgu arası bir yeredir. Tarihî roman, tarihin yansıması değildir. Tarihin kurgulanarak yeniden yorumlanma noktasıdır.*⁶

Abay Yolu romanı da tarihi bir dönemi ve şahsiyeti anlattığı için tarihi roman kabul edilebilir. Fakat romanda kurmaca öğeler de bulunmaktadır. Yazar kendi ideolojisini eserde vermek için hayali kahramanlar da yaratmıştır. Kendi ailesi dışındaki karakterlerin gerçeklikte var olup olmadığının bilgisine ulaşmak oldukça zor olmakla birlikte yaptığımız araştırmalarda bazılarının hayal ürünü olduğunu teyit edebildik: *Yazarın hayal ürünü olan fakir Darkembay'ın Abay'a yakınlaşması, şairin halk hasretini bütün kalbiyle hissettiğini göstermek içindir.*⁷ Dolayısıyla Muhtar Avezov tarihi bir roman sayılabilecek bu şaheseri yazarken asıl kahramanı halk olarak seçmiş, halk yaşamının çeşitli anları, görüntüleri eserde toplanarak etraflıca tasvir edilmiştir. Yazar bunu yaparken tüm olayları değil kendi ideolojisini açıklayan olayları seçerek vermiştir. Bunu yaparken elbette kendi düşünce dünyasına uygun biçimde olaylarda yorum katarak kurguya gitmiştir. Birçok tarih araştırmacısının görüşüne göre de hiçbir tarihi roman gerçekliği bütünüyle yansıtmaz.

R.G. Collingwood, Tarih Tasarımı'nda, tarihçinin tarihsel gerçeklikle ilgisi üzerinde durur: *“Düşünce tarihi ve dolayısıyla her tarih, geçmiş düşüncenin tarihçinin zihninde yeniden canlandırılmasıdır. Bu yeniden canlandırma ancak, sırasıyla Platon ve Caesar durumunda, tarihçinin zihninin bütün güçlerini, bütün felsefe ve siyaset bilgisini sorun üzerinde toplaması ölçüsünde gerçekleştirilir. Bu, kendini, başkasının zihninin büyümesine edilgen bir biçimde bırakmak değildir; etkin ve dolayısıyla eleştirel bir düşünce işidir. Tarihçi geçmiş düşünceyi yeniden canlandırmakla kalmaz, onu kendibilgisinin bağlamında yeniden canlandırır ve dolayısıyla yeniden canlandırırken, onu eleştirir, değeri hakkında kendi yargısını oluşturur, onda ayırt*

⁵ Yakup Çelik, Tarih ve Tarihî Roman Arasındaki İlişki Tarihî Romanda Kişiler, Bilig, 2002, Sayı:22, s.49-68.

⁶ Yakup Çelik, s.49-68.

⁷ Zeki Ahmedov, s.43-48.

edebildiğihataları düzeltir.’⁸ R. G. Collingwood da tarihçinin düşünce ve yorumunun, tarihsel gerçekliğin ortaya çıkmasında önemli rol oynadığı görüşündedir. Tarihî roman yazarıda kendi düşünce ve yorumunu sunar. Avezov da eserde tarihi bir kişiliğin hayatı konu alsa da kendi yorum ve görüşlerine de yer vermiştir.

Çalışmamızda yöntem olarak okuma esnasında roman fişleme tekniği uygulanmış, buradan elde edilen bilgiler ise Nurullah Çetin’in “Roman Çözümleme Yöntemi” ve JeremyHawthorn’un “Roman Analizi” adlı eserlerinden faydalanılarak incelenmiştir.

Muhtar Avezov’un Abay Yolu adlı şaheserinin Kazak edebiyatı açısından öneminin bilinmesi açısından Kazak edebiyatı ve tarihi hakkında bilgi sahibi olmak gerekir. Bu sebeple burada Kazak edebiyatı ve Kazak tarihi gelişiminden bahsetmek gerekmektedir.

Kazak kelimesinin kökeni hakkında çeşitli görüşler bulunmaktadır. Batılılar ve Ruslar, Kazaklara Kara-Kırgız adını vermişlerdir. Oysa Kazaklar için Kırgız kelimesinin kullanılması doğru değildir. Bazı, Rus ve Avrupa bilginleri, kendilerine Kazak diyen bir halka zorla Kırgız ismi verilmesinin yanlış olduğunu dile getirmişlerdir. Halkın milli adı olan *Kazak* ve onun ülkesi olan Kazakistan kelimesi artık günümüzde resmi olarak da kullanılmaktadır. Bu vesile ile *Kazak* kelimesinin anlam ve kökenine dair sorular. Prof. N. I. Veselowski’nin taş basması olarak çıkan *Doğu Tarihi Takrirleri* adlı eserinde cevaplanmaya çalışılmıştır. *Kazak* kelimesi hakkında “kaza benzeyen insan, yani kuş gibi serbest” izahı vardır. Fakat bu görüşü A. Samoyloviç Türk lehçelerinde –ak eki ile *benzer* anlamı taşıyan bir isim oluşturmanın mümkün olmadığı bilgisiyle çürütmüştür. Kraft, A. P. Çuloşkinov’un *Step Durumuna Dair* adlı eserinde aynı anlam ilgisini kursa da M. Tınışpay, bu kullanımın yanlış olduğunu ispatlamıştır.⁹ Zeki Velidi Togan’a göre Kazak adı eskiden sultanlar için kullanılırken, sonradan anlam genişlemesine uğramıştır. Zamanla sultana bağlı boylar ve devletler için kullanılır olmuştur. Türk boyları arasında, ergenlik çağına eriştiklerinde, eşkıyalık amacıyla evlerinden ayrılan gençlere “kazak” adı verilir. Arap kaynaklarında 'ksal' biçiminde yazılan bu ad, İbnAthal el-Kufe’de 'ksâk' biçiminde kullanır. Aynı eserde, “bu halk Selçuklular döneminde de bulunuyordu”

⁸ R.G. Collingwood, Tarih Tasarımı, 1996, s.258.

⁹Samoyloviç, A. (1957). Kazak Kelimesi Hakkında(Çev. Saadet Çağatay), *TDAY-Belleten* , s. 95.

görüşünü savunur. Yapılan izaha göre Kazaklar halk olarak muhtemelen 10-11. yüzyılda tarih sahnesinde yerini almıştır anlamı çıkarılabilir. Ancak Reşit Rahmeti Arat, Zeki Velidi'nin görüşüne katılmaz. Arat'a göre Kazak sözü Şeyh Süleyman Buhari'nin izahına göre “hür, serbes, bi-hânman, bekâr, mert, yiğit, cesur” anlamlarına gelmektedir.¹⁰ Kazak adı hakkında görüşlerden biri de Ahmet Caferoğlu'na aittir. Caferoğlu, Kazak kelimesinin, Kumukça kullanımından yola çıkarak “silahşör, kızan, askerlik yükümlüsü” anlamlarına geldiğini belirtir.¹¹

Hakkında bu tarz görüşlerin olduğu *kazak* kelimesinin anlamı için çok sayıda araştırmacı, yaygın olarak “kaz-” fiilinden türediği ve “serseri dolaşmak, evsiz yurtsuz gezmek” anlamlarını taşıdığı görüşünde birleşmektedir. Kelimenin bu anlamıyla Çağatay Türkçesi sözlüklerinde ve Kumuk lehçesinde de geçtiği görülür. *Abuşka* sözlüğünde de *kazak* kelimesi “*evsiz, başıboş dolanan*” anlamlarına gelir. Sözlükte Nevai'nin şu sözü geçer: “İhtiyar kadın dedi; şayet şah kazak olsaydı, kim kılıcı çıkartır ve askeri idare ederdi?”¹² Bahsettiğimiz görüşlerden yola çıkarak *kazak* kelimesinin “başıboş gezen, evsiz barksız” anlamlarına geldiği noktasında birleşilmektedir.

Kazak tarihi ise XV. yüzyılda Özbek Hanı Ebu'lHayr'a Han'a başkaldırmaları ile başlar. Moğol saldırılarını önleyip halkını koruyamayan Ebu'lHayr'ın himayesinden çıkıp kuzeye doğru giden Türkler, Kazakları oluşturur.¹³ Uzun yıllar bu bölgede özgür olarak yaşayan Kazaklar, Sibir ve Moğollar ile kaynaşmış ve zamanla onları da kendi bünyeleri içinde eritmişlerdir.¹⁴ Fakat Kazakların tarihi daha eskilere dayanır. Cengiz Han ölmenden önce imparatorluğu dört oğlu arasında paylaştırır. Bunlardan en büyüğü olan Çuçi'ye Moğolistan'ın batısındaki topraklar düşer. Bu toprakların büyük çoğunluğunu Kıpçak bozkırları oluşturur. Altınordu İmparatorluğu Batu döneminde Doğu Avrupa'yı da içine alacak şekilde genişler. 11. yüzyılda Kıpçaklar tüm Kıpçak bozkırına egemen hâle gelir. O dönemde içlerinde Moğol soylular olsa da çoğunluğu Kazaklar oluşturmuştur. Bu yüzden sayıları az olan Moğollar, Kıpçaklar içinde eriyerek Kıpçak ulusuna dâhil olurlar. Türkleşmenin boyutu 14. yüzyılda Altınordu'nun Türkçe'nin yazılı edebiyat dili olmasıyla genişlik

¹⁰Fuat Bozkurt. (2012). *Türklerin Dili*. İstanbul: Eğitim Yayınevi.

¹¹Bozkurt, s.295.

¹² Saadet Çağatay, s. 99

¹³Saray, M. (1993). *Kazak Türkleri Tarihi* “Kazakların Uyanışı”. İstanbul.

¹⁴ Saadet Çağatay, s. 99.

kazanır. Hatta bazı kaynaklarda 15. yüzyılda hiç kimsenin Moğolca konuşmadığını iddia edilir. Oysa 13. Yüzyılda Moğolca'nın resmi yazışmalarda kullanıldığı bilinmektedir. 14. yüzyılda Altınordu içinde bölünmeler ortaya çıkar ve sonunda Akordu ve Gökordu olmak üzere ikiye ayrılır. Akordu'ya kimi tarihçiler Özbek ulusu adını verir. Bir ara yeniden birleşen Altınordu Timur'a yenilince tamamen dağılır. Kuzey ve batı topraklarına Kazan, Kırım, Kasım hanlıkları kurulur. Özbekler ise güneyde hâkimdirlere. Kazaklar bu sırada boylar hâlinde Özbeklerin egemenliğinde yaşarlar. 1428'de Özbek hükümdarı olan Ebu'l Hayr Han, Kalmuklara karşı yaptığı savaşta yenilir. Bunun üzerine bazı boylar Ebu'l Hayr'a itimadını kaybeder. Doğuya doğru çekilip Kırgızlarla karışan bu halk, Kazak Kırgızlar diye anılmaya başlanır. Kaynaklara göre Kazaklar Özbek yönetiminden ayrılan bu boylardır. Kerey ve Canibek Han yönetiminde birleşen bu boylar, başka boyların da katılımı ile 200.000 kişilik bir topluluk oluşturur. Böylelikle 16. yüzyılda Kazakistan'ın doğusunda Kazak egemenliği kendini kabul ettirir. 17. Yüzyılda gelişme dönemine girerler. Bu yüzyılda tahtta Tauke Han vardır. Kazak geleneklerini ve törelerini düzenler. Bu yüzyılda Kazaklar cüz denilen kısımlara ayrılır: Ulu, Orta, Küçük Cüz. Cüzler ise boylara, boylar oymaklara, obalara bölünür. Her oymağın kışlağı, yaylağı, sulağı, otlağı bellidir; dolayısıyla göçebe yaşarlar. Yalnızca hayvancılık değil, tarım ve avcılıkla da uğraşırlar.

Kazaklar 17. yüzyılda göçebe bir devlet kurarak yabancı ülkelerin etkisinden uzak bir yaşam sürmeye başlarlar. Fakat kendi içlerindeki türlü anlaşmazlıklar, obalar arasında büyük tartışmalara yol açar. Uzayan iç çatışmalar sonunda cüzler birbirine düşünce Ruslar bu karışıklıktan faydalanarak küçük hanlıkları ortadan kaldırır. Çarlık Rusyası'nın toprakları, 18. Yüzyılda Kazak sınırlarına dayanır. Doğu'da ise Kalmuklar saldırılarla Kazakları yıpratmaya devam ederler. 1718'de ülkenin başına han olmayı arzulayan Ebu'l Hayr'ın isteğı kabul edilmeyince bağımsızlığını ilan eder. Kazaklar birlik olup dış güçlerle savaşacaklarına iç mücadeleler yüzünden ülke istikrarsız ve zayıf bir duruma düşer. Gereksiz kardeş kavgalarına sahne olan ülke, 1723'te Kalmuk egemenliğine, 1734 yılında ise Rus egemenliğine girer. İlk yıllarda kendi içinde kısmen bağımsız yaşayan Kazaklar gerçek Rus baskısı ve zulmünü 1882 yılında idrak ederler. Kazakların sömürölme ve tutsaklık devri böylece başlamış olur. Ayaklanmaya kalkışsalar da -Sırım Batır, Keynesarı, Navrız Bay ayaklanmaları en meşhurları- bunlar Ruslar tarafından kanlı biçimde bastırılır. 19. yüzyılın sonlarına kadar yalnızca vergi toplanan ve baskı gören bir topluluk olarak varlığını sürdüren

Kazaklar'a okul, hastane, yol gibi hizmetler götürülmemiştir. Kazak öğrencilerin Rus okullarında eğitim görebilmesi için izin ancak 1870 yılında çıkmıştır.¹⁵

1917'de başlayan ve 1920'li yıllara kadar süren dönem, Kazak halkı için buhran yıllarıdır. Kazak yurdu adeta bir savaş meydanı haline gelmiştir. Hem Çarlık Rusyası döneminde hem de Sovyet Rusya döneminde çok sayıda savaş bu topraklar üzerinde cereyan eder. Çarlık Rusya'nın çöküşüne tepkisiz kalan halk, yeni kurulacak Sovyetler Birliği'nin kendisine özgürlük getireceğine inanmaktadır. İlk Kazak eğitimci ve aydınları Rus okullarında eğitim görmüş kişiler arasından çıkar. Orenburg'da toplanan Genel Kazak Kurultayı ülkedeki faaliyetleri örgütlemeye başlar. Alaş Partisi bu dönemde kurulur. Parti daha sonra Sirderya ve Yedisu eyaletleri hariç tüm Kazakistan coğrafyasında bağımsızlığını ilan ettiğini, yeni devletin adının "Alaşorda" olduğunu açıklar. 1917 yılının Ağustos ayında Bükey Han yönetiminde Kazakistan hükümeti kurulur. Hem beyaz hem kızıl orduya karşı savaşmak zorunda kalırlar. Kızılar, Beyaz orduyu mağlup edince Çarlık rejimi yıkılır ve Sovyetler Birliği kurulur. 1919'da Alaşorda hükümeti dağıtılarak Kazakistan Sovyet sistemine zorla dâhil edilir. Sovyetler Birliği'ne bağlı bir devlet olarak devam eden Kazakistan'ın 1929'da başkenti Alma-Ata'ya (Almatı) taşınır. Yetmiş yıl kadar Sovyet Rusya'ya bağlı yaşayan Kazakistan, 1991 yılında ise bağımsızlıklarını kazanır.¹⁶

Kazak edebiyatı ise Kazakların tarihi serüveni ile bağlantılı olarak gelişme göstermiştir. Başlangıçta uzun yıllar sözlü bir gelenek hâlinde yayılan edebiyatlarını sözlü ve yazılı olmak üzere iki bölümde incelemek gerekir. Kazaklar, Altınordu ve Timur devletlerinin dağılmasıyla ortaya çıkmış bir Türk boyudur. Kazak Türk edebiyatının 15. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başladığı kabul edilir. Fakat Kazak edebiyat tarihçileri, ortak Türk yazı diliyle meydana getirilen eserleri de Kazak edebiyatına dâhil eder. Bu yüzden Kazakların edebiyatının Orhun Abideleri ile başladığını kabul eden edebiyat araştırmacıları mevcuttur. Kazak edebiyatının 15. yüzyılın ikinci yarısından 19. yüzyılın sonlarına kadar sözlü olduğu 19. yüzyılın ortalarından itibaren de yazılı olarak devam ettiği söylenebilir.¹⁷

Kazak Türklerinin oldukça zengin bir halk edebiyatı mevcuttur. Hayatın çeşitli dönemleriyle ilgili törenler, örf ve adetler Kazaklar arasında sürdürülmeye

¹⁵Fuat Bozkurt, s.430.

¹⁶Kınacı, C. (2016). *Kazak Edebiyatında İmaj ve Kimlik*. Ankara: Bengü Yay.

¹⁷Tamir, F. (1998). *Kazak Türkleri Edebiyatı. Türk Dünyası El Kitabı* (s. 423). içinde Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü .

çalışılmaktadır. Kazak Türkçesinde halk edebiyatına ait birçok terim vardır. Kazaklarda halk türküsüne *jır* veya *ölen*, bunları söyleyen kişilere de *cırşı*, *cırav* veya *ölenşidenir*. Ağıtlar konularına göre *yestürdi*, *köñülaytu* veya *coktavadları*yla anılır. Öğretici şiirlere ise *tolgan* denir. Halk ozanlarına *akın* adı verilir ve bu ozanlar şiirlerini irticâlen söyler, halk hikâyeleri anlatıp destan okurlar. Akınların atışmasına *aytısuadı* verilir.¹⁸ Kazaklar arasında en sevilen ayrılık ve hasret konularını işleyen *koştasuadı* türküleridir. Bu türküler aracılığıyla halk Ruslara karşı tepkilerini anlatmış halkı ayaklanmaya çağırmışlardır.¹⁹ Bazı âlimlere göre Kazak Türklerinin oluşturduğu sözlü edebiyat diğer Türk boyları içinde en gelişmiş halk edebiyatı örnekleridir. Kazak Türklerinin bu zengin sözlü edebiyatı 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Rus Türkologları (Radlov, Potanin gibi) ve Kazak halkbilimcileri (Ahmet Baytursınulı, Ebubekir Divayev, Meşhür Jüsip Köpeyulı gibi) tarafından yazıya geçirilip yayınlanmıştır. Bu sözlü edebiyatın türleri başlıca şunlardır: ertegiler (masal), añızañgimeler (menkıbe, efsane), maqal-mätelder (atasözü), jumbaqtar (bilmece), şeşendiksözder (mânâlı sözler), âdet-gurıpqabaylanıstıtuwğanöleñ-jırlar (toylarda söylenen ezgili şiirler), jarapazan (Ramazan ayında söylenen maniler), nawrızjırı (nevruz şiirleri), besikjırı (ninni), aytıslar (karşılıklı söylenen şiirler), Kazak destanları.

Kazaklarda sözlü geleneği irtica edenler *jıraw* veya *aqınadı* verilen halk şairleridir. Bu şairlerin en bilinenleri yüzyıllara göre şu şekildedir: 15. yüzyıl: Asan Qayğı, Qaztuwğan Jıraw; 16. yüzyıl: Dospambet Jıraw, Şalkiyiz Jıraw; 17 yüzyıl: JiembetJıraw; 18. yüzyıl: Aqtanberdi Jıraw, Tâtiqara Aqın, Ümbetay Jıraw, Buhar Jıraw, Köteş Aqın, Şal Aqın; 19. yüzyıl: Mahambet Ötemisulı, Duwlat, Şortanbay, Arıstanbay, Orınbay, Süyinbay, Maylıqoja, BazarJıraw, Murat Aqın, Jambıl Jabayulı.²⁰

Kazak halkının yazılı edebiyatı ise Kazakçanın yazı dili hâline getirilmesi ile başlar. Bu dönem 19. yüzyılın ikinci yarısına tekabül eder. Kazak dilini yazı dili haline getirme çalışmaları Nikolayİlminski önderliğinde Kazak ve Rus aydınlarından oluşan bir heyet tarafından yürütülür. Bu çalışmaların mühim bir kısmına Kazak aydını İbirayAltınsarin de öncülük eder. Altınsarin'in eserleri ve sivil toplum faaliyetleri sayesinde Kazakça, yazılı edebiyat dili seviyesine yükselir. Yazılı edebiyatı başlatan İbirayAltınsarin olsa da modern anlamda Kazak edebiyatı Abay Quananbayulı

¹⁸Akar, M., Deniz, S., & Bilecik, F. (1994). Türk Dünyası Çağdaş Edebiyatı. İstanbul: Yesevi Yay.

¹⁹Caferoğlu, A. (1988). *Türk Kavimleri*. İstanbul: Enderun Kitabevi.s.32.

²⁰Tamir, F., s.431

tarafından kurulmuştur. Abay 1880’de ilk modern Kazak ozan ve yazarı olarak ortaya çıkar. Abay doğu ve batıyı iyi tanıyan, Kazak Türkçesini ustaca kullanan ve kendinden sonraki yazarlara ışık tutan büyük bir âlimdir.

Çağdaş Kazak Edebiyatı kendi içinde üç döneme ayrılmaktadır: 1. Hazırlık Dönemi (19. yüzyıl), 2. Hürriyet Dönemi (1905-1920), 3. Sovyet Dönemi (1920’den sonraki devir).

1. Hazırlık Dönemi: Rusların Kazakistan’ı işgal etmesiyle başlar. Kazak aydınları bu dönemde Rusça öğrenip diğer ülkelerin ve Avrupa’nın edebiyat ve fikir hayatı hakkında bilgi edinir. Böylelikle Kazak edebiyatında roman, hikâye, tiyatro gibi türlerin ortaya çıkışı bu döneme rastlar.²¹ Hazırlık döneminin en büyük ismi Abay Quananbayulı’dır. Abay’ın iki yüzden fazla şiiri, 40 civarında didaktik hikâyesi, dört manzumesi (Maksut, İskender, Azim Hikâyesi, Vadim) ve birçok tercüme eseri vardır.²²

İlk ünlü Kazak eğitimcisi olan Altınsarin, Kazak nesrinin kurucusu kabul edilir. Ders kitapları yazmıştır. Altınsarin, Kazakların Orta Cüzü’nden bir oymak beyinin oğludur. Orenburg’ta misyoner İlminski ile tanışıp Kazaklar için Kiril harfli alfabe hazırlar. Bu alfabe ile yayımlanan QazaqQrestomatiyası adlı okuma kitabı Kazak lehçesi ile Kiril alfabesinin birleştiği ilk kitap oldu (1879). Önceleri Ruslardan eğitim alarak tercümeler yapsa da Rusların amacının Kazakları yozlaştırmak ve dinlerinden uzaklaştırmak olduğunu anlayınca Şerâitü’l-İslâm adlı ilmihal kitabını yayımlamıştır (1883). Abay hakkında detaylı bilgileri ise çalışmamızın içinde ayrı bir başlık hâlinde verdik.

2. Hürriyet Dönemi: 1905’te cereyan eden Rus ihtilâlinden sonra hürriyet ortamından faydalanan aydınlar çeşitli yayın organları kurup halklarına seslenirler. Milli bilinci uyandırmak için çıkarılan gazeteler arasında Sirke gazetesi, Kazakistan gazetesi, Alaş gibi gazeteler vardır. Bu dönemde bu yüzden milli konular işlenir. Dönemin önemli yazarları arasında Ahmet Baytursunoğlu, Ömer Karaşi, MağcanCumabayulı vardır.

3. Sovyet Dönemi: 1920 yılı ve sonrasını kapsar. 1919’da kurulan Kazakistan Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ile komünizm baskısı altına giren edebiyat zor dönemler geçirir. Milliyetçi birçok sanatçı 1937, 1938 ve 1939 yıllarında katliamlarda

²¹Akar, M., Deniz, S., & Bilecik, F. (1994), s.56.

²² Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, s.246.

öldürülür. Edebiyata getirilen sansür doğrultusunda eserler yazılır. Fakat 1950'den sonra milli düşüncelere tekrar bir yöneliş başlar.²³

Bu dönemin en önemli sanatçıları arasında SakenSeyfullin, Muhtar Avezov, Abdullah Tacibayev, Ali Urmanov vardır. Bunlar arasında en önde gelenlerden biri çalışmamızın konusunu oluşturan ünlü eser Abay Yolu'nun yazarı Muhtar Avezov'dur. Onunla ilgili detaylı bilgileri de çalışmamızda ayrı bir bölüm olarak ele aldık.

Modern Kazak edebiyatının ne zaman başladığı ise bizim için önem arz etmektedir. Çünkü çalışmamızın konusunu oluşturan Abay Qunanbayulı ile 19. yüzyılda Modern Kazak Edebiyatı başlar. 1905'te yaşanan devrim ile halk milli bir uyanışa girer. Bu dönemde önemli yazar ve şairler yetişir. Şiir üzerine kurulu olan Kazak edebiyatında yeni türler boy gösterir. İlk roman, tiyatro, hikâye, makale bu dönemde yazılır. İlk edebi dergi ve gazeteler bu devirde yayınlanır.

Bu döneme MirjakıpDuwlatulı ve Ahmet Baytursınulı öncülük eder. Bu aydınlar halkı Rus egemenliğine karşı çıkmaya çağırır, kendi kültürlerini korumak için uğraşırlar. Onlardan etkilenen birçok şair ve yazar da aynı yolda devam ederler.

Arğın uruğundan, Torgay vilayetinden olan Ahmet Baytursunov (1873-1938), Sartülbek'te dünyaya gelmiştir. Abay ve Altınsarin gibi aydınların başlattığı akımı devam ettirmiş eğitim yanlısı bir aydındır. Şair, gazeteci, pedagog ve dil bilimcidir. İlköğrenimini köy mektebinde, orta öğrenimini Torgay şehrindeki Rus-Kazak Mektebinde tamamlamıştır. (1886-1891). Daha sonra Orınbor'daki Rus Öğretmen Okulunu bitirip öğretmen olmuştur (1891-1895). Bir süre öğretmenlik yapar. Yüksek mevkiler yerine öğretmenliği seçer. Ona göre Kazak halkının asıl ihtiyacı eğitimidir.

Baytursinov, Qarqalı'da görev yaptığı sırada Çarlık rejimine karşı çıktığı gerekçesi ile Semey'de hapse atılmıştır. 8 ay hapiste yattıktan sonra kendi memleketine dönmesi yasaklandığından Orenburg'a yerleşir. Burada halkı eğiterek bilinçlendirme çalışmalarına devam eder. Bu doğrultuda yaptığı önemli işlerden biri Qazaq gazetesinin redaktörlüğüdür. (1913-1917). Bu gazete ile halkın sorunları hakkında çözümler aramaktadır. Özgürlük yolunda Kazak halkının manevi destekçisi olur. 1917'de faaliyete geçen Alaş Orda Partisinin kurucuları arasında yer alır. Bu parti vasıtası ile kurulan Alaş Orda Hükümeti'nin Milli Eğitim Bakanı olur. 1919 yılında Bolşeviklerle yapılan anlaşma ile hükümet dağıtılır. Baytursinov, tutuklanıp hapse

²³Akar, M., Deniz, S., & Bilecik, F. (1994), s.57

atılincaya kadar ülkenin eğitim faaliyetleri ile yakından ilgilenmiştir. 1929'da Sovyet idaresine karşı olduğu için tutuklandı. Bir süre sonra serbest bırakılsa da 1937 yılında tekrar tutuklanarak öldürüldü.

Ömrünü halkını eğitmek ve özgürlüğüne kavuşturmak için adayan Baytursinov, dil alanında da önemli işler yapmıştır. Kazak Türkçesinin Arap harfli ilk alfabesini hazırlayıp gramerini oluşturmuştur. Yaptığı çeviriler ile Kazak edebiyatına hizmet etmiştir. Onun Kazaklara sunduğu ilk eseri İ. A. Krilov'dan çevirdiği “Qırık Masal” adlı kitabıdır. Kazakçanın ilk alfabesini ve ders kitaplarını yazan isimdir. Yazdığı ders kitapları 1914-1928 yılları arasında okutulmuştur. Birçok Kazak okumayı Baytursinov'un *Alipbi* (Tilqural) adlı eseriyle öğrenmiştir. Baytursinov, Kazak edebiyatının ilk filologu, Kazakistan'da dil bilimin temelini atanlardandır.

Eserleri:

Qırık Masal (1909, Petersburg): Rus yazar İvan Krilov'un fabllarından tercümeler. “Sivrisinek” (191, Orınbor): Şiir kitabı. Qquw Quralı (1912, Orınbor): Kazak Türkçesinin ilk alfabe ve imla kitabı. Til Qural I, II, III (1914-1915): Kazak Türkçesinin ilk gramer kitabı. Til Jumsar I, II, III: Uygulamalı Kazak Türkçesi Grameri. Edebiyat Tanıştıqı: Kazak edebiyatına dair edebi bilgiler. Er Sayın (1923): Aynı isimli derlemiş olduğu bir destan nüshası. 23 Jogtaw (1926): Halk arasından derlediği 23 ağıt. Makaleleri: Qazaq gazetesi ve diğer yayın organlarında yayınlanmış makaleleri.

24

Mağcan Cumabayev (1893-1938), Kuzey Kazakistan'daki Qızıljar (Petropavl) şehri yakınlarındaki Sasikköl kıyısında dünyaya gelmiştir. İlköğrenimini mahalle mektebinde yapar. Ardından Qızıljar'a giderek Şala Kazak Medresesi'ni bitirir. Henüz medresede öğrenciyken şiirler yazmaya başlar. Eğitimine Ufa'da bulunan Galiya Medresesi'nde devam eder. Fakat öğretmeninin tavsiyesi ile bırakıp kendi şehrine geri döner. Burada Mırcakıp Duwlatulı ile tanışarak ondan Rusça öğrenir. Böylelikle Batılı yazarların şiirlerine ulaşır. Aynı dönemde Baytursinulı'nın Orenburg'ta yayınladığı Qazaq gazetesi yazarlarına katılır. 1917'de Omsk'da öğretmen okulunu bitirip öğretmen olur. Aynı yıl Alaş Orda Partisine katılır. Kurulan hükümette maarif komisyonunda görev alır. Hükümet dağılınca Bostandıqtuwı gazetesinin koordinatörü olur. 1922 yılına kadar bu görevi sürdürüp Sultanbek Qojanulı'nın isteğiyle Sovyetlere bağlı Muhtar Kazak Cumhuriyeti'nin Kazak-Kırgız komisyonunda görev alır. Resmî

²⁴Tamir, F. (1998), s.435-436.

gazetelerin basımında etkin görev alır. 1929'da Sovyet rejimine karşı olduğu gerekçesi ile 10 yıl hapse mahkûm edilir. 1935 yılında Rus yazar Maksim Gorgi'nin yardımıyla serbest kalıp Kazakistan'a döner, fakat 1937'de tekrar tutuklanıp 1938'de öldürülür. Milliyetçi olduğu gerekçesiyle sakıncalı görülen eserleri 1988 yılına kadar yasaklanmıştır.

Genellikle milli konular işleyen ve asıl ününü bu şiirlerle kazanan Cumabay, bireysel konularda da şiirler yazmıştır. Rus baskısı altındaki Türklerin sesi olmuştur. Bu sırada Kurtuluş Savaşı ile mücadele eden Türklere ve aslında tüm Türkistan'a yazdığı şiir *Alıstağı Bawırıma (Uzaktaki Kardeşime)* adlı şiiri bunların en meşhurdur.

Uzaktaki Kardeşime (AlıstağıBawırıma)

*Uzakta ağır azap çeken kardeşim
Kuruyup lale gibi çöken kardeşim
Amansız, zalim düşmanlar ortasında
Göl gibi gözyaşı döken kardeşim*

*Önünü ağır kaygı örtmüş
Ömrünce yaddan cefa görmüş
Hor bakan, yüreği taş, yavuz düşman
Diri diri derini soymuş kardeşim*

*Ya Pirim ay! Değil miydi Altın Altay
Anamız bizim? Bizlerse birer tay
Bağrında yürümedik mi serazat
Yüzümüz değil miydi ılık saçan ay?*

*Alaca altın aşık atışmadık mı?
Tepişip bir döşekte yatışmadık mı?
Anamız olan Altay'ın ak sütünden
Beraber emip, beraber tadışmadık mı?*

*Ey Pirim! Ayrıldık mı ulu bütünden?
Dağılıp yılmayan yağın oklardan
Türk'ün pars gibi yüreği varken
Korkak kul mu olduk düşmandan sinen*

*Kardeşim sen o yanda, ben bu yanda
Kaygıdan kan yutarız, bizim adıma
Layık mı kul olup durmak? Gel gidelim
Altay'a, ata mirası altın tahta.*

Eserleri: şolpan (1912 Kazan): Hocası Galimcan İbrahim'in yardımıyla basılan eser 1912 yılına kadar yazdığı şiirleri içine alır. Öleñder (1922 Kazan): 1922'ye kadar yazdığı şiirler. Mağjan Jumabayef Öleñderi (1923 Taşkent): 1923'e kadar yazdığı şiirler. Rusçadan yaptığı tercümelerden Suñqar Jırı (1924, Maksim Gorki'den), Aqboz At(1926, Mamin Sibiryak'tan), Hikâyeler (V. İvanov'dan)'dir. Ayrıca Pedagogika (1922) adlı bir ders kitabı vardır.

Bir diğerk Kazak edebiyatçısı olan Mircaqıp Duwlatulı (1885-1935), Arğın boyundan olan sanatçı Torğay şehrinde dünyaya gelmiştir. Önce Rus-Kazak mektebini sonra Öğretmen seminariyasını bitirip öğretmen olmuştur. Ahmet Baytursınulı ile tanışıp Çar karşıtı ayaklanmalara katılmış, darbe girişiminde bulunan grup içinde yer almıştır. Ombı ve Qarqaralı'da Baytursınulı ile yakın ilişkiler kurarak ondan siyasi liderlik dersleri almıştır. 1907 yılında Petersburg'da yalnızca bir sayısı çıkan "Serke" adlı gazetede "Castarğa" (Gençlere) adlı şiiri yayınlanır. İkinci sayısında yazdığı "Bizdiñ Maksatımız" adlı yazıdan sonra devlet tarafından kapatılır. İlk şiir antolojisi ise "Oyan, Qazaq!" adı ile yayınlanır. Ün yaptığı bu eser de hükümet tarafından toplatılır. Bu sebeple suçlanıp 6 ay hapis yatar. Hapisten çıkınca Orınbor'a Ahmet Baytursınulı'nın yanına gider. Burada Qazaq gazetesinin yazı işleri müdürlüğünü yapar. Bu gazetede birçok makalesi yayınlanır. 1917'de kurulan Alaş Orda Partisinin kurucu liderlerindendir. 1928 yılında milliyetçi ve Türkçü hareketleri sebep gösterilerek ölüm cezası alır. Sonradan 10 yıl hapis cezasına çevrilir. 1935'te hapisteyken yakalandığı hastalık ile vefat eder.

Eserlerinde Kazak halkını milli uyanışa çağırarak Duvlatulı, ömrü boyunca halkını cehaletten ve Rus baskısından kurtarmak için uğraşmıştır. Eserleri: Oyan Qazaq (1909, Ufa): İlk şiir kitabıdır. Tüm Türk dünyasında büyük ses getirmiştir. Baqıtsız Jamal (1910, Kazan): Kazak edebiyatının ilk romanıdır. Görücü usulü evliliği ve kızların okutulmamasını eleştirir. Azamat (1913, Orınbor): şiir kitabıdır. Terme (1915, Orınbor): şiir kitabıdır. Balqıya (1922, Orınbor): Dört perdelik piyes. Makaleleri: Ayqap ve Qazaq gibi gazete ve dergilerde yayımlanan makaleler.

Kazak Sovyet Edebiyatı devri olarak bilinen bu dönemin ülkede 1925 yılında başladığı kabul edilir. Komünizmin etkileri her alanda olduğu gibi edebiyatta da kendini göstermiştir. Kazakistan Proleter Yazarlar Birliği bilhassa edebiyatçıları takip etmek için kurulmuştur. Şair ve yazarlar bu ideolojinin dışına çıkamaz durumda kalmışlardır.

Bu dönemde kolhoza katılmaya mecbur edilen Kazak halkını kollektifleşmeye özendirmek için sipariş eserler yazdırılır. Rejime ters düşen yazar ve şairler hapisle cezalandırılır ya da sürülür. Halk için büyük sıkıntılarla geçen bu dönemde edebiyatçılar da zor zamanlar geçirmişlerdir.

Bu devrin önde gelen yazar ve şairleri: Saken Seyfullin, Muhtar Avezov, Sabit Mukanulı, Gabit Müsirepulı, İliyas Jansügirulı, Ğali Ormanulı, Ğabidin Mustafin'dir. Avezov, Kazakistan topraklarında yetişen büyük Kazak yazarı, ilk Kazak tiyatro eseri sahibi, kusursuz bir çevirmen, kıymetli bir bilim adamıdır. Kazak edebiyatı, sanatı ve biliminin gelişmesinde ve dünyaca tanınmasında çok büyük emeği vardır. O, tüm gücünü halkının rafahına adanmış, halkın ideallerini kendine hedef belirlemiş ve bu hedef doğrultusunda ideal olanı eserleri aracılığı ile halkına öğretmeye gayret etmiştir.²⁵

Muhtar Avezov asıl ününü; yazımı için on beş yıla yakın emek verip sonunda tüm dünyada yankı uyandırdığı, birçok dile çevrilen ve ödüller alan ölümsüz eseri *Abay Yolu* ile elde etmiştir. *Abay Yolu* adlı şaheserinin ilk cildini 1942'de, ikinci cildini ise 1947'de yayınlamıştır. Önce Rusçaya çevrilen bu iki kitap, 1949'da birinci dereceli Sovyet Devlet ödülünü alır. Dört cilt olarak tamamlandıktan sonra ise 1959'da Lenin ödülünü alır. Aynı zamanda *Abay Yolu* romanı dünyanın 30 diline tercüme edilir.

Sovyet Rusya yazarlarından Konstantin Fedin Muhtar Avezov'un *Abay Yolu* romanı hakkında şöyle demiştir: *"Yazarın eseri, bize, millet hakkında tam ve net bir bilgiyi veriyor... Muhtar Avezov kendi "Abayı" ile benim Kazak halkı hakkındaki anlayışına katkıda bulundu, ben yalnız şimdi bozkırın mis kokulu havasını alan Kazak gibiyim."*²⁶

1930 yılında derlemeye başladığı bilgileri 1940'lı yıllarda kitap hâline getiren ve basan yazar yalnızca kendi halkı tarafından değil birçok milletin önde gelen yazar

²⁵Çınar, A. A. (1997). Muhtar Avezov ve Sanatının Kaynağı. *Bilgi- Bilim ve Kültür Dergisi* , 11-19.

²⁶Berdibay, R. (1997). *Muhtar Şını*. Almatı: Gılım Yayınları. s.21.

ve şairleri tarafından da takdir edilmiştir. Çalışmamızın bu kısmında adı geçen şaheserin önce özetini verip sonra diğer unsurlarını inceleyeceğiz.

Muhtar Avezov'un Abay Yolu adlı eserini metin merkezli tarihi gerçekliklere dayalı olarak inceledik. Araştırmamızın konusunu oluşturan en önemli isim olan Muhtar Avezov'un hayatı, sanatı ve eserlerini araştırarak inceledik. Muhtar Avezov'un hayatını bilmek Abay ile olan bağıını öğrenmek açısından önemlidir. Abay'ı kendisine rol model alan yazar onu tüm dünyaya tanıtmayı bu eser sayesinde başarmıştır. Abay gibi büyük bir âlimi dünyaya tanıtmak Türk edebiyatı ve tarihi için önemli bir hizmettir.

Muhtar Avezov, Abay Yolu ile yalnızca Abay Kunanbay'ı kavratmakla kalmamış, aynı zamanda Kazak halkının temel özelliklerini, kültürünü, hayata bakış açısını da dünyaya tanıtmıştır. Bu eser roman olmaktan öte bir Kazak ansiklopedisidir denilebilir, Eser sayesinde Kazakların yaşam biçimi, örf ve âdetleri, eğitim meselesi ve yönetim sistemleri okuyucuya özlü olarak kavratılmıştır.

Yaptığımız çalışma ile Avezov'un vermek istediği mesajları, ele aldığı karakterler ve olaylar vasıtasıyla yorumlamaya gayret ettik. Türk edebiyatının bazı dönem ve sanatçıları ile benzerliklerini ortaya koymaya çalıştık. Abay tipi ile anlatılmak istenenin ne olduğunu topladığımız materyallerle açığa çıkarmaya çalıştık.

Şair, âlim, ozan, yönetici Abay Kunanbayev'in yaşamını roman aracılığı ile aktarmaya çalışırken roman inceleme metotlarından faydalanarak metnin dışına fazla çıkmamaya gayret ettik.

Abay yalnızca Kazak halkı için değil, tüm Türk dünyası için önemli bir fikir adamı ve aydındır. Bu çalışma ile Muhtar Avezov ve kendisinin fikir dünyasını anlayıp kavramaya çalıştık.

BİRİNCİ BÖLÜM

MUHTAR AVEZOV'UN HAYATI, SANATI, ESERLERİ VE ABAY KUNANBAYEV İLE İLİŞKİSİ

1. 1. Muhtar Avezov'un Hayatı, Sanatı ve Eserleri

1. 1. 1. Hayatı

Kazak edebiyatının zirve şahsiyetlerinden Muhtar Avezov, 1897 yılında Semey vilayetine bağlı Çıngız ilçesinde (bugünkü adıyla Abay) dünyaya gelmiştir. Göçebe bir Kazak ailesine mensup olan Muhtar'ın babasının adı Avez, annesinin adı Abdilda Tacibayeva'dır. Eşinin adı ise Valentina Nicolayevna'dır. Muhtar Avezov, sanat, kültür ve bilime değer veren bir ailenin bireyi olarak yetişir. Küçük yaşta iken dedesinden “eski yazı” da denilen Arap alfabesini öğrenen küçük Muhtar, Abay Kunanbay'ın şiirlerini henüz 7-8 yaşlarında iken okumaya başlar. Kısa sürede Abay'ın şiirlerinin hemen tamamını ezberler. Dedesi aracılığıyla halk arasında çokça rağbet gören kıssa, efsane, şarkı ve şiir gibi türleri yakından öğrenir. Entellektüel bir ortamda büyüyen Avezov, edebiyatla erken yaşta haşır neşir olur. Ömrünün ilk 20 yılını Semey vilayetine bağlı Abay ilçesinde geçiren edip, önce medresede, daha sonra da resmi Rus okullarında eğitim görür.²⁷

Hayat hikâyesinin anlatıldığı kaynak eserlere göre Avezovda, şair Abay gibi Tobıktı boyundandır. Henüz 11 yaşındayken babasını kaybeden Avezov, Rus okuluna Cengiz adlı bir yardımseverin bursu ile kayıt olur. 1908 yılında Abay adlı Rus ilkokulunu bitirdikten sonra Semey'de beş yıllık bir okulda eğitimine devam eder. 1915 yılında girdiği öğretmen okulundan 1919'da mezun olur. 1917 ihtilâli gerçekleştiğinde yirmi yaşında bulunan Avezov 1928 yılında Leningrad Üniversitesinin Filoloji bölümünü bitirir. Orta Asya Devlet Üniversitesinde önce yüksek lisansını, daha sonra 1930 yılında ise doktorasını tamamlar. Eğitim aldığı okullar onun edebi ve siyasi fikirlerinin olgunlaşmasında etkili olur.

Okulda hocaları tarafından ilmi çalışmaları beğenilen Avezov, Kazakistan Bilimler Akademisi kadrosuna katılır. Sergey Mironoviç Kirov adlı Kazak Devlet Üniversitesi'nin Filoloji bölümünde önce doktor, sonra profesör unvanı ile çalışır. 1955 ile 1959 yılları arasında Kazakistan Yüksek Sovyeti'nde milletvekilliği yapar.

²⁷Çınar, A. A. (1997). *Folklor Yazıları-Muhtar Avezov*. Ankara: Bilig yay.

Edebiyat ve bilim alanında yaptığı katkılar göz önünde bulundurularak Sovyetler Birliği Yüksek Parlamentosu tarafından “Kızıl Bayrak” ve “Lenin Nişanı” ile ödüllendirilir. 1960 yılında ise “Kazakistan’ın Bilim Emekçisi” unvanına layık görülür²⁸.

Başarılı bir yazar ve yönetici olan Muhtar Avezov, aynı zamanda toplum kuruluşlarında önemli vazifeler üstlenmiştir. Kazakistan Sovyeti’nin temsilcisi olan Avezov, Hint Dostluk Derneğinin temsilciliği görevinde bulunmuştur. Kazak halkına hizmetleri sebebiyle toplum tarafından sevilen edip, uzun yıllar dünyada barışı sağlamak, diğer milletlerle ilişkilerini güçlendirmek için yoğun çaba sarf eder. Almanya, Hindistan, Çekoslovakya, Japonya ve ABD’ye giderek konferanslara katılır. Farklı ülke yöneticileri ile görüşerek Sovyetler Birliği’ne bağlı Kazakistan’ı dış dünyada temsil eder. Tüm ömrünü halkı ve devleti için çalışarak geçiren Avezov eserlerinde düşünceleriyle topluma öncülük eder. Lise ve üniversite kitaplarının hazırlanmasında azımsanmayacak katkıda bulunur. 28 Haziran 1961 tarihinde Almatı’da hayata gözlerini yumar. Ölümünün ardından ömrünün son yıllarını geçirdiği evi “Muhtar Avezov Müzesi” adıyla müze hâline getirilmiştir. Müzede kişisel eşyalarının yanı sıra yaptığı araştırmalar, aldığı ödüller muhafaza edilmektedir. Ayrıca müzede edebi toplantılar düzenlenip belgeseller gösterilmektedir. Müzede yer alan hatıra defterinde A. GonçarAvezov hakkında şunları söylemiştir:

Muhtar Avezov, bir iz bırakmaksızın ortadan kaybolan insanlardan değildir. O, bugün bile iyilikleriyle, aklıyla, gülümsemesiyle, çok güzel ve ışıl ışıl gözleriyle tekrar tekrar doğuyor; kitaplarında ve arkadaşlarının hafızalarında yaşıyor.

Avezov birçok filme de konu olmuştur. Kazak araştırmacılar için Avezov da Abay gibi büyük bir öneme sahiptir. Fakültelerde Abaytanuv (Abay’ı tanıma öğrenme bilimi) ve Muhtartanuv (Muhtar Avezov’u tanıma öğrenme bilimi) adlarını taşıyan bilimsel araştırma sahaları oluşturulmuştur. Avezov’un adını taşıyan bir tiyatro binası bulunmaktadır. Bu tiyatrodaki ilk kez Avezov’un Enlik-Kebek adlı eseri oynanmıştır. Kazakistan’da başta Almatı ve Astana olmak üzere pek çok bilim ve araştırma kurumunda onun resim ve heykelleri mevcuttur²⁹.

²⁸ Çınar, A.A. (1997).

²⁹ Çınar, A. A. (1997).

1. 1. 2. Sanat Hayatı

Kazakistan'da yetişmiş büyük bir yazar, âlim ve aydın olan Avezov, Kazak edebiyatında ilk modern tiyatro eserinin müellifi kabul edilir. Aynı zamanda başarılı edebi tercümeleri bulunan edip, Kazak edebiyatının diğer milletlerce tanınıp gelişmesi için gayret göstermiştir. Kazak halkının eğitim ve bilgi seviyesinin yükselmesi için adeta hayatını adayan Avezov, bilimsel araştırmaların Kazakistan'da yaygınlık kazanması için de çaba harcamıştır.

Avezov'un eserlerini kurgularken halkın mutluluğu ve yükselmesini daima ön planda tuttuğu görülür. Eserlerinde yer alan şahıslar kadrosunu adeta ince bir işçilikle oluşturduğu, idealize ederek verdiği anlaşılmaktadır. Edebi faaliyetine ilk kez 1917'de başlayan edip, Sovyet yöneticileriyle ilişki hâlinde olmasına rağmen eserlerinde dayatmacı ve kaba Sovyet anlayışına hizmet etmemiştir. Toplumdaki türlü aksaklıkları, haksız ve adaletsiz uygulamaları tenkit hedefine yerleştirmiştir. Ona göre sanatçının görevi toplumu realist bakış açısıyla değerlendiren eserler yazmaktır. Sanatçının kaynağı kendi halkı olmalıdır. Bu temel ilkedен yola çıkarak eserlerinde halkın yaşayışını ve dönemin siyasi-sosyal yapısını gerçekçi bakış açısıyla ele alır. Bu tavrı bazı kesimlerce sert eleştirilere maruz kalsa da o çizgisinden sapmamıştır.

Bazı araştırmacılar, yazarın edebi hayatını iki dönemde ele almıştır. Bunlardan ilki 1917 ile 1930 yılları arasındaki dönemdir. Bu dönemdeki eserlerinde Avezov, Kazak halkının Sovyet ihtilalinden önceki hayatını, zihniyetini öne çıkarır. İkinci dönem ise 1930'dan başlayarak 1961'daki ölümüne kadar olan zaman dilimini kapsar. Bu dönemde kaleme aldığı eserlerinde bilhassa kolhoz sistemini detaylarıyla anlatmaya yönelir. Sovyet sisteminin kuruluş yıllarındaki türlü problem ve sıkıntıları, dönem insanların düşünce dünyasını gözler önüne serer. Bunda amaç toplum sorunlarını bir bütün halinde tespit etmek ve edebi eser bütünlüğü içinde okuyucuya sunmaktır. Ona göre önce Kazak toplumunda, daha sonra tüm Sovyetler Birliği'nde gözlenen birey-birey ve birey-toplum çatışmasını realist tablolarla anlatır³⁰.

Avezov, edebiyata, genel olarak sanat dallarına büyük kıymet vermiştir. Ona göre teknoloji, fen bilimleri ve keşifler kuşkusuz büyük öneme sahiptir. Ancak toplumların ruhunu arındıran edebiyat ve sanatın daha önemli olduğunu düşünür.

³⁰Koç, Y. D., İşina, D. A., & Korganbekov, D. B. (2007). *Kazak Edebiyatı-1*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Çünkü bunların hiçbiri kendi deyimiyle ‘‘ruhun sanat kapısını’’ açamaz. Bu konuyla ilgili şunları söyler: “*İnsanoğlunun araştırılması özel bir ihtisas alanıdır. Fizik ve kimya insan ruhunun kapısını açabilir mi? Bunu ancak Dante, Shakespeare, Cervantes, Goethe, Tolstoy gibiler başarabilir.*”³¹

Avezov'un edebi hayatında en çok etkilendiği edebiyatçıların başında Abay Kunanbay gelir. Çocuk yaştan itibaren önce kitapları, sonra da bizzat kendisi ile tanışan edip, eserlerinde Abay’dan çokça söz eder. Abay’ın hayatı, eserleri, düşünce dünyası onun kimi kitaplarının konusu olmuştur. Abay’ın edebi fikirleri, sanatçı kişiliği zaman içinde kendisi için yol gösterici olmuştur. Sıkı bir takipçisi olduğu Abay’ın araştırmacı kişiliği, fikir ve yaklaşımları onun derinden etkilemiştir. Hem Abay Kunanbay hem de Muhtar Avezov, bilim ve çağdaşlığı esas almış ömürlerini halkı aydınlatmaya ve katı Sovyet baskısına rağmen milli şuuru diri tutmaya çalışmış aydınlardır. Birbirine benzer fikir ve amaç taşıyan bu edipler, tezli eserler kaleme almış, Kazak edebiyatında iz bırakmışlardır.

Avezov'un Abay ile ilgili pek çok eser kaleme aldığı bilinmektedir. 1939 yılında L. Sobolov ile hazırladığı “Abay” adlı tiyatro eseri, yazıldığı yıllarda büyük ses getirmiştir. “Abay Operası Librettosu” ve “Abay Jırları” adlı filmin senaryosu yazdığı ilk eserlerdendir. Avezov böylelikle “Abay” karakterini Kazak halkı için örnek alınacak ideal bir şahsiyet kimliğine büründürmüştür. Böylelikle Abay; çağdaşlığı, bilgiyi, yeniliği, sorgulamayı, iyiliği ve birliği temsil etmektedir.

Abay, Kazak edebiyatında şiirin önünü açarken Avezov Batılı tarzda nesrin gelişmesinde büyük rol oynamıştır. Kazak edebiyatında geç cereyan eden nesir türünün ilk örneklerini verenler arasında Abay, IbrayAltınsarin, SultanmahmutToraygırov ve Sıpandiyar gibi isimler vardır. Adı sayılan ediplerin eserleri Kazak edebiyatında çığır açmamış, sadece ilk örnekler olarak kalmıştır. Batılı tarzda nesri Kazak edebiyatında ilk kez uygulayan ve yaygınlık kazandıran Muhtar Avezov'dur. Bu yüzden Kazak edebiyatında ilk ve gerçek batılı nesir örnekleri veren Avezov olmuştur.³²

Avezov’un nesrini birçok tanınmış edebiyatçı şairane bulmuştur. Hatta Alman edebiyatçı Alfred Kurel, meşhur eseri *Abay Yolu* hakkında şu sözleri söylemiştir: “Bu nasıl şiir? İki kalın nesir kitabında tek satır nesir yok.” Ayrıca Kırgız yazar Cengiz Aytmatov Avezov’un sanatçı kişiliği hakkında şöyle söylemiştir:” Bence Çağdaş Orta

³¹ (Sultanbekov, 1992: 14)

³²Koç, Y. D., İşina, D. A., & Korganbekov, D. B. (2007).

Asya edebiyatının düşüncesini ve komşularımızın ruhsal hayatını Avezov, zamanında Puşkin'in Rus edebiyatının gelişimini etkilediği gibi etkilemiştir. Büyük yazarın kitapları çok büyük güce sahiptir. Sen onları açarsın, onlar da seni.”

Kanaatimizce Avezov nesirdeki başarısını araştırmacı kişiliğine borçludur. Tam bir bilim insanı olan Avezov, Kazak folklorunu ayrıntıları ile incelemiş ve yoğun bir derleme faaliyeti sürdürmüştür. Elde ettiği zengin malzeme sayesinde Kazak kültür, sanat ve edebiyatını dünyaya tanıtmaya muvaffak olmuştur. Bununla kalmayıp eserlerindeki örnek ve ideal karakterler sayesinde halkını bilinçlendirmiştir. Onun eserlerindeki aydınlar, süregelen baskıya direnen ve batıl inançlardan kurtaran karakterler olarak sunulur. Avezov tüm bunları yaparken Kazak edebiyatındaki sosyal gerçeklikten asla uzaklaşmamıştır. Abay'ı kendine rol model alan edip, hem Kazak kültür ve edebiyatından, hem de Rus kaynaklarından beslenmiştir. Ayrıca Kazak folklorundan ustaca faydalanan sanatçı derlediği bilgileri kendi düşünce potasında eriterek sanat dünyasına katkı sağlamıştır.

1. 1. 3. Eserleri

Muhtar Avezov'un pek çok dünya diline çevrilen eserleri üç kez toplu halde yayımlanmıştır. Bunlardan ilki 1955-1957 yıllarında 6 cilt halinde, ikincisi 1967-1969 yıllarında 12 cilt halinde, üçüncüsü 1979-1985 yılları arasında 20 cilt halinde basılmıştır. Avezov'un eserleri Yrd. Doç. Dr. Ali Abbas Çınar'ın Bilig yayınları aracılığı ile basılan “Muhtar Avezov Folklor Yazıları”³³ adlı çalışmasında şu şekilde tasnif edilmiştir:

I. Cilt:

Hikâyeler: 1. Korğansızdın Kuni, 2. OkığanAzamat, 3. Kır Suretteri, 4. Kır Engimleri, 5. Üylenüv, 6. SönipJanuv, 7. Kim Kineli, 8. EslilikKölenkesinde, 9. Jetim, 10. Barımta, 11. Kineşil Boyjetken, 12. Burkit Anşılığının Suretteri, 13. Karalı Suluv, 14. Juvandık, 15. Üş Kün, 16. Bilekke Bilek, 17. İzder, 18. Kum men Askar, 19. Şatkalın.

II. Cilt

Hikâyeler: 1. Kökserek, 2. Karaş-KaraşOkığası, 3. Kıyılı Zaman, 4. Burkitşi, 5. Tatyana'nın Kırdığı Küni, 6. Kasennin Kubılıstarı, 7. Şıngıstav, 8. Asıl Nesiller.

³³Çınar, A. A. (1997). *Folklor Yazıları-Muhtar Avezov*. Ankara: Bilig yay.

III. Cilt

Abay Jolu (Roman, 1. Cilt)

IV. Cilt

Abay Jolu (Roman, 2. Cilt)

V. Cilt

Abay Jolu (Roman, 3. Cilt)

VI. Cilt

Abay Jolu (Roman, 4. Cilt)

VII. Cilt

Denemeler: 1. Türkistan SolayTuvğan, 2. ÖntüstikSaparınan, 3. Şayandağı Şeşen Kereken, 4. ÖskenÖrken (roman), 5. Tuman Ayığarda (roman eskizleri).

VIII. Cilt

Denemeler: 1. Juvalı Kolhosşısı, 2. Köktemnen Beri, 3. Söz Alğan Tavsagız ben Köksagız, 4. İsteri Söyleydi, 5. Karğalı Savhozunda Ötkizgen Tört Kün, 6. Baymukametulu Joldas, 7. Ol Küngi Almatı, 8. Medeniyetti Kazakistan, 9. Er Tınısın Otan Deytin Kün Bugin, 10. Erlik-Eldik Sını, 11. KonveyerdeKüyMıgım, 12. Jenemiz Biz, Jenemiz, 13. Asıl Eldin Alıp Ulı, 14. Şabdar Erge May Ne Der, 15. Akın Elinde, 16. Jır Jaladı Amankeldi, 17. Kazak Bölümü, 18. Er Serigi Sergek Oy, 19. Halıktın Gasırlık Jır, 20. Üşkonır Joylavında, 21. Voroşilov Altındağı Kolhozda, 22. Onun Atı Ekinşi, 23. Ayel Jolu (Film Senaryosu), 24. Amerika Aserleri, 25. İndiya Oçerkteri.

IX. Cilt

Piyesler: 1. Enlik-Kebek 2.Beybişe- Tokal, 3. Karagöz, 4. OktyabrÜşin, 5. Tüngi Sarın, 6. Ayman-Şolpan, 7. Tas Tülek.

X. Cilt

Piyesler: 1. Tartıs, 2. Alma Bağında, 3. Şekarada, 4. Beket, 5. Ak Kayın, 6. Abay (Trajedi), 7. Abay Librettosu.

XI. Cilt

Piyesler: 1. Akan-Zayra, 2. Namıs Gvardiyası, 3. Sın Sağatta, 4. Kara Kıpşak Koblandı, 5. Asıl Nesiller, 6. Bes Dos (Libretto), Abay (Film Senaryosu)

XII. Cilt

Piyesler: 1. Abay, 2. Alva, 3. Dos- Bedel Dos, 4. Kalkamani Mamır (Libretto, Rusça), 5. Stapnoy Batır (Rusça), 6. V. Naşem Sovhoze (Libretto Rusça), 7. Rayhan.

XIII. Cilt

Piyesler: 1. Revizor, 2. LayubovYarovaya, 3. Otello (Trajedi), 4. Asavğa Tusav (Romedi), 5. Korkınış.

XIV. Cilt

Çeviriler: 1. İ. Turgenev “Dvoryan Uyası (Roman)”, 2. L. Tolstoy “Toy Tarkar (Hikâye)”, 3. L. Tolstoy “Budda (Hikâye) 4. L. Tolstoy “Bulka (Hikâye), 5. A. Çehov “Akkaska (Hikâye)”, 6. C. London “Kaskır (Hikâye)”, 7. Y. Vagner, “Jerdin Jaratıksı Jayındağı Angimeler (Hikâye)”, 8. N. Pogodin “Aksüyekter (Piyes)”.

Çeviri Hakkındaki Yazılar: 1. “Dvorya Uyası” Romanının Avdarması Turalı, 2. Körkem Avdarmanın Keybir Teoriyalık Meseleleri, 3. Puşkin’di Kazakşağa Avdaruv Tecribeleri Turalı, 4. Jan Kene (Piyes).

XV. Cilt

Makaleler-Araştırmalar: 1. Adamdık Negizi Ayel, 2. Okuvdağı Kurbılarına, 3. Filosofiya Jayınan, 4. Ğılım Tili, 5. Okuv Tisi, 6. Eskerüv Kerek, 7. Kazak Okığandarına Aşık Hat, 8. Buggingi Zor Mindet, 9. Kazak Kızmetkerlerinin Mindeti, 10. Eginge Dayındalındar, 11. Kazakistan Elşilerinin Habarı. 12. Halık Adebıyatı Turalı, 13. Kobılandı Batır, 14. Şaňsar Jurnalı, 15. Jalpı Teatr Öneri Men Kazak Teatrı, 16. Kazakistan Memleket Teatrı, 17. Kazak ŞaruvaJastar Mektebine Arnalğan Programma Jene Tüsinik Hat, 18. Kazakista Memleket Teatrının Jetı Jıldıǵı Jene Aldağı Mindetteri, 19. Abaytanuv Maseleleri, 20. Bukar Jırav, 21. Mahambet, 22. Bektik Kulavğa Aynalıp Öndiris Kapitalı Devirley Bस्ताğan Kezdin Adebıyeti, 23. Şortanbay Şıǵarmalı, 24. Abubekir, 25. Şangerey, 26. K. Trehletiyu Kirrespubliki.

XVI. Cilt

Edebıyat Tarihi: 1. Sırşıldık Salt Ölenderi, 2. Batırlar Angimesi, 3. Kişi Batırlar, 4. El Poemaları, 5. Tarihi Ölender, 6. Ertegi, 7. Aytıs Ölender, 8. XVII- XIX Ğasır Akındarı

Siyasi Yazılar: 1. Kazakistan, 2. Kenes Odağı, 3. Novıl Aul.

XVII. Cilt

Makaleler-Araştırmalar: 1. Teatr, Muzıka Kadrı, 2. Jaksı Piesa Sabarı Adebıyet Belgisi, 3. Üzindiler, 4. Kız Jibek Kanday, 5. “Sosyaldı Kazakstan”nın Baskarmasına Aşık Hat, 6. Ak Ayu Turalı, 7. Kalmakannan Ne Tiler Edik, 8. Kazakistan’nın Körkemöneri, 9. Kozı Körpeş-Bayan Suluv Turalı 10. Elübay Ömirzakov, 11. En Dâna Zandı, En Jas Memleket, 12. Koş Bol 13. Şınşıl Takabbar Akın, 14. “Revizor’dın Avdarması Turalı”, 15. Ömiri Ülgı, Enbegi Tavday Jazuvşı, 16. Tarǵın Turalı, 17. Alǵaşkı Aser, 18. “Yevgeniy Ünegin” in Kazak Şası Turalı, 19. Kazak Sahnasındağı

Avdarma Piesalar, 20. Erlik Etken Kollektiv, 21. Ulı Uran-Otan Uranı, 22. Muhtar Joldastın Sözi, 23. Tarih Putevkasin Bergen Adam, 24. Mengi Jasaytın Akın: Şota Rustaveli, 25. Körkem Jırdın Ulı Akını, 26. Adebıyet Hrestomatiyasınan, 27. Dindi Aşkereleytin Piesa, 28. Ardaktı Jake, 29. Jumbak Turalı, 30. Zor Bağalı Sıy, 31. Abdilda Akın, 32. Jaksı Sınga Jap Pida, 33. Kazak Halkının Eposı Men Folklorı, 34. Kazak Adebıyetinin Tarihin Jasav Maseleleri 35. Kozı Körpeş-Bayan Suluv, 36. Kız Jibek, 37. Aytıs Ölenderi.

XVIII. Cilt

Araştırmalar: 1. Zertewler 2. Orıs Klassikteri Jene Abay, 3. İ.A. Krılow, 4. Abay Elinde Ötkizilgen Mereke, 5. Körgen, Sezgen, Jaylardan, 6. Abay Enbekterinin Biyik Nuanası, 7. Kazog Halkının Ulı Akını, 8. Abaytın Ömir Bayanı, 9. Abay (İbrahim) Kunanbaev (1885-1904), 10. Halıktız Ğasırlıg Jırı, 11. Jambılın Aytustakı Öneri, 12. Ertegiler

Makaleler: Bizdin Eldin Salt-Sawıǵı, 2. İkllikti Sapar, 3. Enbegim – Ulı Otanımdiki, 4. Akının Özbek Önerindegi Beynesi, 5. Jolı Ken Jazüwşi, 6. Halık Artisti, 7. Alışer Nawaiy, 8. Ulı Oyşılısınşı, 9. Abdilla Tajibaev, 10. Kazak Halkının Zorǵalımı, 11. Bağlı Enbek, 12. Keybir Ult Javüwşılarının Romandarı Tuwralı, 13. Öner Örinde, 14. Möngilik Kepeli Malik Gab Tuwllinge Wawap Hat, 15. Ömir Men Şırgama, 16. Lüçşiv Drug Natsionanıh Literatur. 17. Za Bolşe Hydowestvennıge Obob, 18. Şeniya, 19. Dwambul İnarodnye Akını, 20. Mudry Perets, 21. Naşedşiy Yunoct Svoyu Tusinikteri.

XIX. Cilt

Araştırmalar: 1. Abaytanuv Jene Manas Turalı Zertewler, 2. Puskin Men Abay, 3. Abay Murası Jayında, 4. Abay Kunanbayev Tuarçestuocu Zertew Dinmanın Möseleleri, 5. Ulı Akın, Agartuwşı- Abay Kunanbayev, 6. Harodnosta Realizm Abaya, 7. ”Manas” Geraçeşkaya Poema Kırğızs Koga Naroda Kırğıskiy Geroiçeskiy Epos-Manas.

Makaleler, Fikirler: 1. Traditsi, Puckoǵa Realizma; 2. Kazaskaya Dorevolgutsionnaya Literatura, 3. Puşkin; 4. Bratskie Literatur, 5. Sovetskogo Sostoka, 6. Zametki O Teori; 7. Sovetskay Dramı, 8. Obşee fedelo Sovetskih Leteratorov, 9. Kolonializma Pozor, 10. Veya Naşa Kultura Zamir, 11. Vısokoe Prizvanie, 12. Suet Zari Negasimay, 13. Osobennosti Razvitiya Literatur Sotsialisti Çeskih Natsiy, 14. İbray Altın sarın-Kazak Medeniyetinin Zor Kayretkeri, 15. Til Jene Edebıyet Meselesi, 16. Taǵı da Körken Edebıyetti Turalı, 17. ”Altay Jüregi” Turalı, 18. Jüneppen

Tuwısgandar, 19.Redaktsiyanın Surawlarına Oray, 20. Kazakstan Jazüwşıların III Sezin Aşardagı Sözi, 21.Realistik Drama Jolında, 22.Baysaldı Zerttew Kajet, 23.Söt Saparga Dos Niet, 24. Söz Kitap DastınJoninde, 25. Aldagıılgaasgın Dilek, 26. Düniyejüzilik Manızı Bar Okiga, 27. Kasiyetti Kaza, 28. Miliard, Oktyabh Örkeni, 29. Öner Algısı, 30. Altınday Asıl Bolaşaktı Urpak Bar, 31. Kazaktın Avız Edebiyeti, 32. Ana Tılı Edebiyetin Süyinder. 33. SSVR Halıktarı Adebietinin Örkendeui, 34. Respublikanın Jarkın Jolı, 35. Tüsinikter.

XX. Cilt

Abay Meseleleri: 1. Abay (İbrahim) Kunanbayulı, 2. Velikiy Sın Naroda, 3. Kak Rabotala Nad Romanami “Abay”, 4. Tut Abaya.

Makaleler, Fikirler: 1. F.M. Dostoyevskiy, 2. Çokan Valihanov, 3. Razmıšteniya Ob Epose Zemiletki, 4. Reç Na Plenarnom Zasedanii Koferentsii Pisateley Sprane, 5. Aziii Afriki ve Taşkente, 6. BratutuoNaşihLiterarNarodov Sretney Azii i Kazahstana VepohuSotsializma, 7. İz İstorii Kzahskoy Literaturi, 8. İri Okımıstı, 9. Ümit, 10. Urpakka- İygitlek, 11. Jürek Algısı, 12. Oyangan Halıktar Üni, 13. Üzilmes Dastık Örenimiz, 14. Önerge Önege, 15. Partio Tuwralı Oylar, 16. Ebedi Murağa Arnalğan Konferentsidağı Korıtında Söz, 17. Bizdin Jawapkerşiliğimiz Ekel Dastık Kolındı, 18. Bawırlarım, 19. Zaman Partı, 20. Kayta Tuwgan Halıktın Edebiyeti, 21. J.L.Kelgendey Janalık Sezinemiz, 22. “Rüstem- Dastan Poevrasına Algısöz”, 23. Togordın Kemengerligi, 24. Şakanturalı Stsenariyden Eser, 25. Else Bolar Sözder, 26. Tüsinikter.

Muhtar Avezov'un edebiyat dünyasında 1917 yılından itibaren ilk kalem örneklerini vermeye başladığı bilinmektedir. Bu dönemde yaptığı çalışmalarda iyi bir gözlemci ve araştırmacı olduğu anlaşılmaktadır. 1917 yılında *Alaş* gazetesinde yayımlanan “Qazaqtın Özgeşe Minezderi” (Kazakların Başka Yönleri) makalesi ve *Sarıarqa* gazetesinde yayımlanan “Adamdıq Negizi-äyel” (Adamlığın Esası Kadın) makalesi matbaa yüzü gören ilk ürünleridir.

Avezov, bu örneklerde Kazak halkının gücünü ortaya koymakla birlikte, toplumun bazı kötü alışkanlık ve davranışlarını tenkit eder. Halk arasında adeta normal hale gelen tembellik, cahillik, batıl inançlar, rüşvet gibi yanlışlardan kurtulmanın tek yolunun eğitim olduğunu vurgular. Bu düşüncesini “Ümidimiz sadece

okuyanlarda... Okuyanlar şimdiki çocuklara örnek olup onları cehaletten kurtararak bilime ve aydınlığa çekmek zorundadır.”³⁴ sözleri ile ortaya koymuştur.

Yazar eserlerinin önemli bir kısmında kadına değer verdiğini açıkça beyan eder. Yukarıda adını anılan “Adamdıq Negizi-äyel” makalesinde kadını toplumun mayası olarak görür. Gelecek nesillerin sağlıklı biçimde yetiştirilmesinde annenin rolünün çok önemli olduğunu bilhassa belirtir³⁵.

Avezov’un makaleleri dışında 1917 yılından itibaren çok sayıda eseri de gazete ve dergilerde bölüm bölüm, diğer bir ifadeyle tefrika halinde yayımlanmıştır. Bunların içinde *Eñlik Kebek* piyesi, Kazak edebiyatında drama türünün ilk örneği kabul edilir. Başka bir ifadeyle Kazak coğrafyasında ilk modern tiyatro eseri örnekleri Avezov’un kaleminden çıkmıştır. Avezov, Kazak toplumunda sonradan çok rağbet görmeye başlayan tiyatro eserlerinde sosyal mesajlar vermiş, Kazak halkına adeta ışık tutmuştur. İlk olarak Abay’ın otağında, sahnelenen *Eñlik Kebek* daha sonra Kazakistan’ın çok sayıda yerleşim yerinde defalarca oynanmıştır. 1926 yılında Kazak Tiyatro binasının açılışı merasimi, zamanla klasik tiyatro örnekleri arasında yer almaya başlayan *Eñlik Kebek* piyesi ile yapılmıştır.

1920 yılında yazdığı *Baybişe ile Toqal* (Büyük Hanım ile Kuma) ve *Qarakö* spiyeslerinde ataerkil Kazak toplumunda ikinci sınıf insan olarak görülen kadın ve kızları anlatır. Ayrıca bu yıllarda pek çok hikâyesi de yayımlanmıştır. “Qorğansızdarıñ Küni” (Savunmasızların Günü), “Qaraş Qaraş Oqıyğası” (KaraşKaraş Olayı) kitap olarak basılan hikâyeleridir. Bunların dışında “Kökserek”, “Barımta”, “Eskilik Kölenkesinde” (Eskilik Gölgesinde), “Cetim” (Yetim), “Qaralı Sulu” (Yaslı Güzel) hikâyelerini de kaleme alır. Ana ekseninde Kazak insanının yer aldığı bu hikâyelerde ağırlıklı olarak yoksul, sahipsiz, güçsüz kişilerin hayatını konu edinilir.

Muhtar Avezov’un eserlerdeki başarısında erken yaşta tanıştığı Rus ve Avrasya klasik edebiyat eserlerinin etkili olduğu söylenebilir. Kendi köyünde halkı yakından tanıyıp inceleme fırsatı bulması, daha sonra yazacağı eserlerinde realizmin ön plana çıkmasına vesile olacaktır. Ekim Devrimi’nden önceki Kazak halkının durumu Avezov’un eserlerinde açıkça tasvir edilir. Gerek roman gerek hikâye ve gerekse tiyatro eserlerinde Kazak boyları arasındaki anlamsız çekişmeler, mücadeleler, görücü usulü evlilik, kan davası gibi meseleler ele alınmıştır. Avezov'un edebi eserlerinde

³⁴Çınar, A. A. (1997).

³⁵Koç, Y. D., işina, D. A., & Korganbekov, D. B. (2007).

çağdaş nesir anlatım vasıta ve tekniklerini başarıyla kullanması, bilhassa dram türündeki eserlerinin klasikler arasında yerini almasını sağlamıştır. Hemen belirtmek gerekir ki, kendi yazdığı piyesler dışında Avezov'un Rus ve diğer batılı edebiyatlardan yaptığı piyes tercümeleri de çağdaş Kazak tiyatrosunun gelişip kökleşmesinde tesirli olmuştur.

1930'lu yıllar Avezov'un eserleri için yeni bir dönemdir. Bu yıllarda Kazakların milli ayaklanmasına ithafen yazdığı eserler daha çok Kazak gençliğine yöneliktir. Sözü edilen eserlerin içinde *Alma Bağında* (Elma Bahçesinde), *Tas Tülek* (Taş gibi sert ve kuvvetli genç) en önemlileridir. 1940'lı ve 1950'li yıllarda yazdığı tiyatro eserleri ise 2. Dünya Savaşı esnasında zihinlerden silinmeyen kahramanların mücadelesini içerir. Bu eserler Çarlık Rusyası'nın sömürgeci politikalarına karşı milli hürriyet düşüncesini savunmak için kaleme alınmıştır. İlk büyük başarılarını tiyatro sahasında gösteren edip, zamanla hikâye ve roman türünde de ses getiren örnekler verir. Halk edebiyat ve folklorla yakından ilgilenen sanatçı, masal, halk hikâyesi ve destan türünde de yetkin örnekler verir. Ömrünün son yıllarında araştırmacı yönünü ortaya koyarak *Kazak Edebiyatı Tarihi* adlı altı ciltlik eserin baş redaktörlüğünü yapar. Kazakistan'da birçok yenilik ve ilkelere imza atan Muhtar Avezov, Kazak edebiyatının geliştirilmesi ve dünya milletlerine tanıtılmasında azımsanmayacak katkılar sağlamıştır.

a. Hikâyeleri

Muhtar Avezov, ömrü boyunca hem Kazak halkını hem de Kazak coğrafyasını yakından incelemiş ve yazı hayatının ilk yıllarından itibaren bunu eserlerine tüm gerçekliği ile yansıtmıştır. Kazak halkının geriliğinin sebeplerini araştırmış ve çare bulmaya çalışmıştır. Hikâyeleri bu uğurda kullandığı en önemli araçlar arasındadır. Ayrıca başarılı hikâye ve romanlarıyla Kazak nesrini dünya nesri seviyesine çıkarmaya gayret etmiştir. Kimi hikâyelerinde savunmasız ve fakir insanları konu edinmiş, bu sırada ima yoluyla rejimi eleştirmekten çekinmemiştir. Üzerinde durduğu bir diğer önemli konu ise Kazak köylerindeki sosyal adaletsizliklerdir³⁶.

İlk hikâyelerinden olan “KorğansızdınKüni”nde “Ğaziza” adlı kız aracılığıyla Kazak bozkırındaki sosyal adaletsizliği gözler önüne serer. “Jetim” (1927) hikâyesinde ise 10-11 yaşlarındaki “Kasım” adlı yetim bir çocuğun hayatını anlatır. “Bartımta” (1925) adlı hikâyesinde “Kalbağay ile Konakay'ın” bir zengin tarafından

³⁶Çınar, A. A. (1997).

kandırılışıyla yoksulları aldatarak zengin olan hilekârları anlatır. Aynı hikâyede hikâyede göçebe yaşayan insanların düşkünlüğü de dile getirilir. “Juvandık” (1927) adlı hikâyede Sovyet Rusya’nın atadığı yöneticilerin halka yaptığı baskı zulüm ve zorbalığı ele alır. Yazar bu eserde Sovyet rejimine uyum sağlamaya çalışırken Kazakistan halkının yaşadığı sancıları tüm gerçekleri ile anlatır. Eser Sovyet sisteminin kuruluşu sırasındaki sancılı hadiseleri aksettirmesi sebebiyle tarihi belge niteliği taşır. “Qaraş Qaraş Oqıyğası” adlı uzun hikâyesinde ise ülkesi için mücadele eden TurarRızkulov’un babası Rızkul’un başından geçen ve türlü haksızlıkları dile getiren hadiseler nakledilir³⁷.

Muhtar Avezov’un ele aldığı temaların başında eğitim, bilim, yenilik, çağdaşlık, kadın ve kadın hakları gibi konular vardır. Kökserek, Kanalı Suluv, Kır Suretleri adlı eserleri çıraklık dönemi eserleri olarak kabul edilir. Sözü edilen örneklerde Avezov, 1917 yılından başlayarak 1920’li yılların sonuna kadar olan dönemde Kazakistan’ın bünyesinde meydana gelen köklü değişimleri irdeler. 30’lu yıllarda ise ağırlıklı olarak Sovyet dönemini anlatır. Muhtar Avezov’un 30’lu ve 40’lı yıllarda yazdığı “İzder” (İzler) , “Bilekke Bilek” (Bileğe Bilek), “Qasennin Qubılistarı” (Kasen’in Olayları), “Üş Kün” (Üç Gün), “Qum Men Asqar” (Kum ile Zirve), “Şatqalan” (Dağ Geçidi), “Bürkitşi” (Kartal Avcısı) gibi hikâyeleri Ekim Devrimi’nden sonraki kolhoz hayatını işler. Bu hikâyelerinde insanların eski toplum yapısından Sovyet sistemine geçiş sırasında yaşadığı türlü sancı ve sıkıntıları, bilhassa kolhoz hayatının zorluklarını aşmak için verdiği mücadeleyi tasvir eder. Devrimden sonra yazdığı “Sönip Januv”, “Kim Kineli”, “Eskilik Kölenkesinde”, “Üylenüv” hikâyelerinde daha çok Kazak kadınının yaşadığı olumsuzlukları eleştirel bir tavır ile ele alır.

Muhtar Avezov hikâyeciliğinin her döneminde çağdaş arayışlar içinde olmuş, kendini olgunlaştırmıştır. Eserleri sayesinde Kazakların söz sanatlarına yeni bir nitelik ve derin bir incelik getirdiği söylenebilir. Yazarın her bir hikâyesi, Kazak edebiyatına başarılı örnekler olarak kaydedilirken aynı zamanda ileride yazacağı baş eseri Abay Yolu’na doğru yükselen birer basamak niteliğindedir. Abay Yolu, Avezov’un şaheseridir. Kendisi de Abay Yolu için “benim bütün yazarlık hayatımın asli işi olmuştur” ifadesini kullanır³⁸.

b. Tiyatro Eserleri

³⁷Çınar, A. A. (1997).

³⁸Koç, Y. D., işina, D. A., & Korganbekov, D. B. (2007).

Kanaatimizce “Kazak tiyatro tarihi Muhtar Avezov ile başlar” sözü abartılı bir değerlendirme değildir. Avezov, ilim adamı, edebiyat tarih ve tenkitçisi olmanın yanı sıra bünyesinde tiyatro yazarı kimliğini de barındıran çok yönlü bir şahsiyettir. O, çığır açıcı ve başarılı bir oyun yazarı nitelikleriyle Kazak tiyatrosunun tohumlanmasını ve filizlenip gelişmesini sağlamıştır. Çağdaş tiyatroları oyunları ile bu oyunların sahnelenmesini yakından takip eden Avezov, Kazak kültüründen, gelenek ve göreneklerinden maharetle faydalanmıştır. Kazak tiyatrosunun ilk çağdaş örneği olarak kabul edilen *Enlik-Kebek* piyesi, Kazak edebiyat tarihinde çok önemli yere sahiptir.

Enlik-Kebek, konusunu Şıngıstav adlı yerde yaşanmış kanlı hadiseden alan bir piyestir. Piyeste düşman iki topluluğa mensup başkışiler olayın ana ekseninde yer alır. Birbirini gerçekten seven çiftin bu ilişkisi iki tarafın yöneticileri tarafından bir türlü onaylanmaz. Bu yüzden iki gencide öldürürler. Eser aracılığıyla toplumda örf ve âdet baskısıyla sevdiği kişiyle evlenemeyen gençlerin mücadeleleri ve yaşadıkları acılar anlatılır. Piyeste dinin yanlış yorumlanması, mantığa sığmayan kanunlar ve batıl inançlar kötü tiplere olan Kengirbay kişiliğinde verilir. Çağdaş ve realist içerikli ilk dram olması, Kazak tiyatrosunun başlangıcı sayılması ve ele aldığı konu ile *Enlik-Kebek* üzerinde durulması gereken bir örnektir. Ne ilginçtir ki, edip, bu önemli eseri kaleme aldığı anda henüz 20 yaşındadır. Piyesin ilk kez Abay’ın eşinin köyü Aykerim’de, torunu Akış’ın düğününde sergilenmesi ise çok anlamlıdır.

Çağdaş Kazak tiyatro örneklerinin ilk kez Semey’de kendini göstermesi, halk arasında rağbet görmesi ve ardından adeta dal budak salması tesâdüfi değildir. Abay ve Avezov gibi Kazak edebiyatının önde gelen simaları bu şehre mensuptur. Dolayısıyla Semey şehri, çağdaşlığı ve aydınlığı temsil eder. Rus nüfusun fazla olduğu şehirde Es-Aymak adlı ilk Kazak kültür ve eğitim kurumunun açılması Semey’in yenilikçi kimliğini gösterir. Es-Aymak’ta Avezov’un *Enlik-Kebek*, *Rakip Hanımlar*, *Halkın Varisi* oyunları da sergilenmiştir. Leningrad’daki öğrenim yıllarında tiyatro ile daha yakından ilgilenen Avezov’un, *Enbekçi Kazak* gazetesinde bazı makaleler yayımlatmıştır. Bunlar içinde üzerinde durulması gereken “Tiyatro Tarihi ve Kazak Tiyatrosu” makalesi ile Avezov, tiyatronun görev, nitelik ve işlevleri hakkında değerlendirmelerde bulunur. Ayrıca 1934 yılında Almatı’da kurulan Müzikli Drama Tiyatrosunda Avezov’un *Ayman-Şolpan* adlı eserinin defalarca sahnelendiği bilinmektedir.

Muhtar Avezov'un bir diğerk önemli eseri 1927'de kaleme aldığı *Karaş Karaş Okiyğası* adlı piyestir. Yazar bu eserde toplumu roman formu içinde alt ve üst olmak üzere iki sınıf içinde irdeler. Üst sınıf Salmender ve Jarasbay adlı zenginlerden oluşur. Alt sınıfı ise Baktığul temsil eder. Eserde verilmek istenen temel mesaj Kazak halkının Ekim Devrimi'nden önce tenkit edildiğı kadar geri olmadığıdır. Aksine halk pek çok konuda bilinçlidir. Halkı temsil eden Baktığulbolıslar tarafından hapse atılır ve kurtulmayı başaramayınca kaçır. Kendisini takip eden bolıs Jarasbay'ı öldürmek zorunda kalır. O dönemdeki yönetici-halk ilişkilerini tüm gerçekçiliğı ile aktaran yazar karakterlerin isimlerini de kişiliklerine uygun olarak verir. Başka bir ifadeyle karakterlerin özelliklerine göre isim sembolizasyonu yapar. Eserde aydınlığı temsil eden karakter olarak Baktığul'un oğlu Seyit öne çıkarılır. Seyit, az da olsa eğitim almış bir karakter olarak çağdaş düşünceyi temsil eder. Baktığul adı ise bahtı kötü olan anlamına gelir. Yazar eserlerde seçtiğı tiplerle halkı aydınlanmaya ve bağımsızlığa davet eder³⁹.

Kendi müellifi olduğu tiyatro eserlerinin dışında Avezov, çok sayıda tiyatro eserini de Kazak Türkçesi'ne tercüme eder. Kazak tiyatrosunu geliştirmek için Nikolay Vasilyeviç Gogol (1809-1852'un *Revizor*, William Shakespeare (1564-1616)'in *Otello*, Nikolay Pogodin (1900-1962)'in *Aristokratlar*, K. Trenev'in *Yarov'un Aşkı* adlı eserini Kazakça'ya çevirmiştir. Kazakça olarak sergilenen bu eserler, Kazak tiyatrosunun zenginleşmesini sağlamıştır.

c. Romanları

Muhtar Avezov, roman sahasındaki asıl başarısını *Abay Yolu* adlı eseriyle gösterir. *Abay Yolu*, toplam dört ciltlik bir romandır. İlk cildi 1942'de, ikinci cildi 1947'de *Abay* adıyla, üçüncü cildi 1950'de *Akın* (Şair) adıyla, dördüncü cildi ise 1952'de *Abay Jolu* adıyla yayımlanmıştır. Romanın tüm ciltleri 1956'da *Abay Jolu* adıyla basılmıştır.

Avezov'un tüm Türk dünyasına mal ettiği bu eser ona; 1949'da "Devlet", 1959'da "Lenin Ödülü"nü kazandırmıştır. *Abay Yolu* henüz yazar hayattayken üç farklı dile çevrilerek yayımlanmıştır. Eser, daha sonraki yıllarda 10'dan fazla yabancı dile çevrilir. Kazak edebiyatının en büyük eserleri arasında gösterilen *Abay Yolu*, elli

³⁹Çınar, A. A. (1997).

yıllık bir Kazakistan serüvenini binlerce yıllık kültür birikimi ile harmanlayarak aktaran bir başucu kitabıdır. Avezov, *Abay Yolu*'nu niçin kaleme aldığını şöyle anlatır:

Devrimden önceki yarım yüz yıllık Kazak halkının yaşantısını göstermek için Abay'ın kişiliğini oluşturmayı seçtim. Kahramanımın doğup büyüdüğü kasabadan olduğumdan gençlik dönemlerinde Abay'ı iyi tanıyan zamandaşları, arkadaşları, dede ve nineler ile onun hakkında konuşma şansı buldum. Abay'ın biyografisi hakkında doküman toplama işine özellikle 1930 yılından sonra girdim. Abay hakkında onun zamanında yaşamış kişilerin ağzından derlediklerim 1933 yılından itibaren basılıp yayımlanmaya başladı. Romanda bulunan şahsiyetler, boylar, aşiretler, tarihi mekânların hepsi gerçek adlarıdır. Romanda unutulmuş oldukça azdır. Bütün kitaplarda halkın tarihi gelişme sürecini göstermeye çalıştım.

Kanaatimizce Muhtar Avezov'un *Abay Yolu*'nu yazmak için en az on yıllık bir ön hazırlık yaptığı, belge ve bilgi topladığı söylenebilir. Bu süreçte diğer aydınlar gibi takip altında tutulduğu, gözaltına alındığı dönemler de mevcuttur. Sıkıntı ve sancılı yüklü döneme rağmen başarılı bir şah eser ortaya çıkaran edip, böylece yalnız Kazak edebiyatına değil, Türk dünyasına da büyük katkı sağlamıştır. Avezov'un ölümünden sonra da çok sayıda farklı dile tercüme edilen roman, şüphesiz Avezov'un en başarılı eseri olarak nitelendirilir. Kazak kültürünü öğrenmek isteyen Türk dünyası mensuplarının okuması gereken romanda Avezov ve Abay birbirini tamamlayan iki şahsiyet olarak sunulmuştur. Böylece Muhtar Avezov, *Abay Yolu* ile hafızalara kazınmış olur. Abay'a olan büyük saygısını gören ve aralarındaki benzerlikleri fark eden Kazak halkının Avezov'a "İkinci Abay" demesini normal karşılamak gerekir. Dolayısıyla Avezov ve Abay'ı birbirinden ayrı düşünmek mümkün değildir.

Abay Yolu, Türk dünyasında *çağdaş Kazak destanı* olarak nitelendirilir. Bunun en büyük sebebi Kazakların 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren 20. yüzyıl başlarına kadar olan hayatını, kültürünü, toplum değerlerini tüm gerçekliğiyle anlatıyor olmasıdır. Edip, eseri oluştururken halk edebiyatı ve folkloru ait unsurlardan ustaca yararlandığı için aynı zamanda başarılı bir halk bilimcisi kimliği taşır. Daha önce belirtildiği üzere yazar, eser için zengin malzeme toplamış ve 10 yıl kadar süren hazırlık dönemi geçirmiştir. Avezov, hemşerisi olan Abay'ın kişiliğini yaşadığı çevrede birinci ağızdan aldığı bilgilerle oluşturmuştur. Bunu yaparken kendini Abay'dan ayrı görmediği için kendi düşünce dünyasını da okura yansıtır. *Abay Yolu* içeriğinde Kazak halkının tarihi hadise ve gelişmelerini bir ayna gibi yansıttığı için

tarihî roman özelliği de taşır. Bununla birlikte eserin ana ekseninde Abay'ın hayatı yer aldığı için klasik tarihî romanlardan belli ölçüde farklı olduğunu belirtmek gerekir. Oysa bu roman, sadece Abay'ın hayatı ve sanatçı kişiliğini anlatmak üzere yazılmış bir eser olarak da görülmemelidir. Romanın merkezinde Abay bulunuyor olsa da zengin muhteviyatı sebebiyle Kazak ansiklopedisi niteliğindedir. Romanda ele alınan dönem 19. yüzyılın ikinci yarısından başlar. Bu dönem Çarlık Rusyası tarafından işgale uğrayan Kazakistan'ın içinde bulunduğu kaotik döneme denk gelir. Kültürel çatışmalar, sosyal uyumsuzluklar ve iç çekişmeler tam da bu dönemde yaşanmıştır. Avezov, Kazak topraklarının bu sancılı dönemlerini Semey'de yaşayan bir yöneticinin oğlu olan Abay'ın diliyle anlatır. Kazak bozkır toplumunun ferdi olan Abay, o yıllardaki hayat tarzını, boylar arasındaki mücadeleyi, anlamsız çıkar çatışmasını eleştirel bakış açısıyla anlatır. Sömürgeci devletlerin Kazak halkını kendi toplumuna yabancılaştırma ve giderek mankurtlaştırma uygulamalarını gözler önüne serer. Avezov, Batı'nın yıkıcı tesirlerini Abay'ın çocukluğundan başlayarak yaşlılığına kadar devam eden uzun süreçte tek tek tasvir eder. Halkın içinde bulunduğu kaotik ortamı, önce bir çocuğun sonra ise yetişkin bir yöneticinin bakış açısından verir.

Edip, romanda toplumun içinden geçtiği sancılı süreci tasvir ederken bilinçli olarak iki zıt görüşü karşı karşıya getirir. İki zıt kutuptan ilki Abay, ikincisi ise babası Kunanbay'dır. Abay yeniyi, Kunanbay eskiyi temsil eder. Bu iki zıtlığı örnekleriyle ortaya koyan Avezov hem romanda hem de gerçek hayatta daima “yeni” kutbunda yer alır. Başka bir ifadeyle Avezov, sürekli Abay'ın yanında bulunmaktadır. O da Abay gibi Kazak birliğinin ve dirliğinin eğitimle sağlanacağı düşüncesindedir. Görüşlerini Rusları da yakından tanıyan Abay'ın diliyle ve hümanist bakış açısıyla anlatır. Avezov da Abay gibi halkın yanındadır.

Romanda, Ruslara ırkçı bakış açısıyla yönelmeyen Abay, Rus halkında da ezilen bir kesim olduğunu ifade eder. Kazak halkının Rus yöneticilerinden çok zulüm görmesine rağmen Rus milletine topyekûn düşman olmamıştır. Bunun yerine hangi milletten olursa olsun normal halkın hep zarar gördüğünü, olumsuzluğun giderilmesi için, halkın eğitilmesini ve kendini geliştirmesini savunmuştur.

Düşünceleri doğrultusunda romanda en çok üzerinde durduğu iki karakter vardır: Bunlar Derkanbay ve Bazaralı'dır. Bu iki karakter aslında halkın temsilcisidir. İkisi de maddi durumu iyi olmayan ve zenginler tarafından hor görülen eser karakterleridir. Belli bir yaştan sonra varlıklı akrabalarının yanında yaşamaktan vazgeçip halkın arasına karışırlar. Göçebe yaşayan halk kendi yanında olmayı seçen

Bazaralı ve Derkanbay karakterlerine sahip çıkıp içlerine almışlarıdır. Edip, bu tavrıyla halkın toplumcu yanına dikkat çeker. Ayrıca göçebe yaşayan halk ile yerleşik hayattaki insanlar arasında var olan uçurumu gözler önüne serer. Romanda yalnızca iyiler değil, halka ihanet eden karakterler de bulunur. Bu kişilerden bazıları; Takecan, Iskak ve Orazbay'dır. Halk üzerindeki egemenliklerinin yok olacağı korkusuyla her türlü kötülüğü mübah görmüşlerdir. Derkanbay ile Bazaralı kötü yöneticilere karşı direnen ve mücadele eden halkın temsilcileri konumundadır. İki karakter de yaptıkları hizmetler ve buldukları akıllıca çözümler sayesinde halkın gönlünü fethederler. Daha önce sözü edilen iki zıt kutuptan ilkinin Abay ve arkadaşları; ikincisini ise Kunanbay kötü karakterler oluşturur. Derkanbay ve Bazaralı roman boyunca Abay'ın yanında halka hizmet eden kişiler arasında yer alır

Kunanbay, romanda Abay'ın babası olmasına rağmen onunla uzaktan yakından benzerlik bulunmayan bir kötü karakter olarak tanıtılır. Sert mizaçlı zor beğenen Kunanbay, yapıcı değil yıkıcı uygulamalarıyla öne çıkan yönetici profili ile görünür. Kunanbay ve yandaşları mevcut düzenin kurallarını kendi çıkarları uğruna kullanmış, halkı ezmekten çekinmemişlerdir. Bu yönleri ile feodal sistemin temsilcisi konumundadırlar. Kitapta Kunanbay'ın merhametsizliği ve kötülüğü üzerinde fazlaca durulur. İkinci cildin sonunda oğlu ve torununa bile yüz çeviren Kunanbay, her kötülüğünden sonra yanlış yaptığını anlasa bile asla ders çıkarmaz. Romanda Kunanbay'ın yaşlılığı ve düşünceleri arasında bir paralellik görülür. Zira o yaşlandıkça çevresindeki feodal bağlar ve ilişkiler de zayıflar. Avezov, köhne fikirler döneminin kapandığını ve yeni neslin çağının başladığını usta bir dille belirtir. Hacdan dönen Kunanbay değişen düzeni fark edince hem torunu Amir hem de oğlu Abay'ı tehdit edecek kadar ileri gider. Kötü emelleri için kullandığı gücünü geri kazanmaya çalışsa da bunu başaramaz; neticede galip olan Abay'dır. Kunanbay ölse de kötü karakter taifesinden olan Takecan, Ishak, Maybasar gibi Kunanbay taraftarları halka düşmanca davranmayı sürdürürler. Avezov, bu kötü niyetli köhne fikirli taifenin değil, halka sahip çıkan genç nesillerin başarılı olacağını okura sezdirmeye çalışır.

Romanın üçüncü ve dördüncü ciltlerinde ise Abay'ın halka yaptığı faydalı hizmetler tasvir edilir. O yıllarda Kazak toplumunun sosyo-ekonomik durumu ayrıntılı biçimde gözler önüne serilmiştir. Daima halkının yanında yer alan Abay, eserde adaletsizliklere karşı mücadele eden bir lider karakter olarak tasvir edilir. Fakat halkı için mücadele ederken bozuk düzen onun elini kolunu bağlar. Zorluklara aldırmadan hayatı boyunca halkı için çabalayan Abay, 3. ve 4. ciltlerde üstün kişiliği ile öne çıkar.

Romanda Abay'ın yanında bulunan çalışkan gençlerin dışında vasıflı kadın karakterler de mevcuttur. Bunların başında Abay'ın annesi Ulcan ve ninesi Zere gelir. Bu iki kadın, maruz kaldıkları tüm zorluklara rağmen doğru yoldan ayrılmamış ve her daim Abay'ın destekçisi olmuşlardır. Sakin ve mantıklı bir bilge kadın olarak karşımıza çıkan Ulcan üzerinde durmak gerekir. Eşi Kunanbay'ın kötü davranışlarından dolayı sürekli kınanması ve oğlu Abay'ın geleceğinden endişe duyması onu roman boyunca üzgün bir karakter olarak okuyucu karşısına çıkarır. Romanda Abay'ın akıl hocası konumunda bulunan Zere ve Ulcan, aynı zamanda Kazak halkına annelik de yaparlar. Avezov bu iki güçlü karakteri Kazak Türk kadınının sembolü olarak öne çıkarır. Romanda geçen kadınlardan bir başkası ise Abay'ın aşkı Toğcan'dır. Fakat Kazak âdetleri bu iki gencin kavuşmasına engel olmuştur. Uygulanan yanlış adetlerden biri de bu şekilde işlenmiştir. Abay eşi Aygerim sayesinde kaybettiği aşkı yeniden bulsa da onun kadar şanslı olamayan gençlere dikkat çekilmiştir.

Kanaatimizce *Abay Yolu* tam anlamıyla halkın romanıdır. Yazarın halkını çok iyi tanınması hem sanatına hem dediline yansımıştır. Romanda konu sıralaması bakımından iyi bir kompozisyon bütünlüğü bulunduğunu belirtmek gerekir.

Avezov'un ikinci romanı *Ösken Örken* ise onun son romanıdır. *Abay Yolu*'nun ardından hacimli bir roman daha yazmak isteyen Avezov, ömrü vefa etmediği için ne yazık ki tek cildini tamamlayabilir. Yazar *Ösken Örken* de Sovyet ihtilalinden sonraki hayatı, Kazakistan'daki Sovyetleştirme faaliyetlerini konu alır. Yazar bu romanda özellikle Sovyet hükümetinin Güney Kazakistan'daki uygulamalarını ele almıştır. Romanın ana karakterlerini Sovyet temsilcisi Rus Karpov Nil Petroviç ve Sovyet çalışanı Asiya Alimova oluşturur. Asiye Alimova ideal kadını temsil eder ve kadın sorunları ile ilgilenir. Roman tek cilt olarak yayımlansa bile sosyalist realist kriterlerine uyarak yazıldığı için Komünist Parti'nin merkez yayın organı olan *Pravda* gazetesinde tüm yazarlara örnek bir eser olarak değerlendirilmiştir.

Romanda mekân genel olarak Güney Kazakistan'dır. Bu bölgede hayvancıkla uğraşan halkın sıkıntıları uygulanan yanlış politikalar sebebiyle daha da artmıştır. Eserde dikkat çekici bir mesaj olarak toplumda karşılığı olmayan geleneklerin değişmesi gerektiğidir. Bölgede asırlardır görülen İslam inancı Sovyet sisteminin en geç kabul ettirildiği bölge olmasını sağlamıştır. Bu ücra bölgelere dahi ulaşan Sovyet yöneticileri bölgede yaşanan zorlukların düzeltilmesi için bu sorunları merkezde dile getirir. Romanın başkahramanı bu yöneticilerden biri olan Rus Karpov Nil Petroviç'tir. Kitapta Karpov, keçe çadırda yaşayan çoban aileleri gördükçe üzülse de

canla başla çalışan halktan dolayı gurur duyar. Karpov'un samimi üslubu Kazakların onu sevmesine sebep olur. Avezov Kazaklarla iyi anlaşılan ve samimi bir ortam oluşturan Karpov'u halkların dostluğunu sembolize etmesi için seçmiştir. Romanda başka parti görevlileri de vardır. Çok sayıda olumlu karakter bulunduğu gibi yanlış uygulamalar yapan yöneticilere de yer verilmiştir. Avezov onları eleştirmekten çekinmemiştir. Eserde özellikle Kazak çobanlarının hayvanlarını juttan (hayvan kavgını) korumak için canla başla mücadele edişleri üzerinde çokça durulmuştur. Bu çobanlar romanda birer "Sovyet kahramanı" olarak nitelendirilir.

d. Çeviri Eserleri

İbiray Altınsarin ve Abay Kunanbay ile başlayan çeviri geleneği Sovyet dönemi başladığında ilk örneklerini Avezov aracılığıyla verir. Avezov 1918'de Tolstoy'un *Budda* adlı eserini, 1924'te Vagner'in *Dünyanın Oluşumu Hakkında Hikâyeler* adlı eserini çevirmiştir. Bunlardan sonra Rus ve dünya klasiklerinden çeviriler yapmayı sürdürür. Şekspir'in *Otello*'su, Turgenyev'in *Sosyete Yuvası*'nı, Gogol'un *Revizor*'u, Pogodin'in *Aristokratlar*'ı, C. London'un *Kurt*'u, Tolstoy'un *Bulka*'sı, Şekspir'in *Dik Başlıya Hâkim Olma* adlı eserini, K. Trenev'in *Yarov'un Aşkı* adlı eserini, Krona'nın *Donanma Subayı* adlı eserini çevirmiştir.⁴⁰

Kazakları dünyaya tanıtmak Avezov'un en büyük emelleri arasında yer alır. Bu hedefi gerçekleştirmek için Batı'dan eser çevirdiği gibi Kazak eserlerini de Rusçaya çevirmek için çaba harcar. Zira Kazak edebiyatı örneklerinin Rusçaya çevrilmesi eserlerin dünyaya tanıtılması yolunda büyük bir adımdır. Bu yolda Rus yazarlarla kurduğu yakın ilişkiler amaçlarına ulaşmasını kolaylaştırmıştır. Zoya Kedrina ile İlyas Cansügirov'un *Step* adlı eseri Rusça'ya çevirdiği ilk örneklerdir. (1933)

Avezov çeviriye büyük önem verdiğini 1955'te yazdığı *Edebî Çevirinin Bazı Teorik Sorunları* adlı makalesinde dile getirir. Yaptığı yoğun edebi faaliyetler, onun İkinci Edebî Çeviriler Sanatı Kongresi raportörü olmasını sağlamıştır. Hayatı boyunca çeviri türünün önemi üzerinde duran yazar, Kazak tiyatrosunun gelişiminin de çeviriler sayesinde ivme kazandığını vurgular. Büyük bir çeviri ustası olarak anılan Avezov'un en başarılı çevirisinin Turgenyev'in *Soykırımlar Sınıfı* olduğu kabul edilir.

e. Bilimsel Çalışmaları

Muhtar Avezov Kazakistan Bilimler Akademisi Dil ve Edebiyat Enstitüsü Folklor Bölümünde 1943 yılında idarecilik görevine başlar. Bu kilit görevi sırasında

⁴⁰Çınar, A. A. (1997).

birçok edebi araştırmaya katkı sağlamış ve adeta imzasını atmıştır. Başında ya da sonunda eksikliği olan birçok metni derleyerek düzeltmeler yapmıştır. Ayrıca derlediği sözlü edebiyat eserleriyle Kazak folkloruna önemli hizmetlerde bulunmuştur. Kazak sözlü geleneğine ait bu eserlerin Rusça olarak basılmasını sağlar. *Bozkır Şairleri* (*PesniyStepey, Moskova 1940*) adlı Kazak edebiyatı antolojisinin sözlü edebiyatla ilgili kısmının yazımında önemli katkıları bulunur. Aynı zamanda Kazak destanlarını derleyen ve üzerinde bilimsel araştırmalar yapan ilk araştırmacılardan biridir. Prof. Dr. N. S. Simonova ile birlikte 1957 yılında Kazak destanları üzerine bilimsel çalışmalar yapmaya başlar. Avezov'un öncülüğünde *Kamber Batır* (1959), *Alpamış Batır* (1961), *Kız Jipek* (1961) destanlarının basımı gerçekleştirilir. Gerçekte epeyce önce derlenmiş bu eserler üzerine düzenli ve yeterli bir çalışma yapılmamıştır. Avezov, eserlerin karşılaştırmalı nüshaları ortaya çıkarmış ve sağlam bir örnek olarak Moskova nüshası ortaya çıkmıştır. Eserler ilk kez Rusçaya çevrilmiştir. Her eserin sonunda diğer varyantlarla mukayesesi yapılmış, kelimelerin Rusça karşılıkları sözlük biçiminde düzenlenmiştir.

Avezov'un folklor ile alakası Abay gibi henüz küçük yaşlarda iken başlar. Aynı vilayette çocukluk geçiren iki âlimin de hayatı hikâyeci, masalcı ve âşıklar arasında geçer. Bu durum halk kültürüne ait sözlü gelenek ürünlerinin Avezov'un dikkatini çekmesine vesile olur. Bu sebeple Avezov'un başarılı bir folklorcu olmasını tabii karşılamak gerekir. Edibin sanat dünyasının temelini türkü, şiir, atasözü ve nasihatler oluşturur. Avezov derleme ve araştırma çalışmalarını 1920'li yılların başında yoğunlaştırır. Kısa süre sonra Rus Coğrafya Araştırmaları Kurumunun Semey bölgesi sorumluluğuna getirilir. Semey'de çıkan *Tan* dergisinin yöneticiliğini yapmış, sözlü geleneğe ait çok sayıda orijinal ürünü burada yayımlamıştır. Abay Kunanbay'ın yazıya geçirdiği *KoziKörpeş-Bayan Suluv* destanının başka bir varyantının KereyUveyis adlı destancıdan derler. 1936 yılında bu destanın ilk bilimsel baskısını yapar.

Bir toplumu ayakta tutan önemli unsurlardan birinin folklor olduğunu beyan eden Avezov; bilhassa eğitimcileri il, ilçe, köy ve mezralarda derleme yapmaya davet etmiştir. Onun bu seslenişi ile pek çok derleme yapılmıştır. Bu sayede daha önce bilinmeyen yeni destanlara ve destan varyantlarına ulaşılmıştır. Öğretmen Sadık Kasımanov'un gönderdiği *Baycuman* destanı bunlardan sadece biridir. Araştırmalarında sadece bozkırla sınırlı kalmayıp şehirlerden de derlemeler yaptığı bilinmektedir. *Zar Jılatkan Zarlıkbay* (Zar Ağlatan Zarlıkbay), *Özgergen Ömir* (Değişen Ömür), *Mez Boladı Şerniyaz / Arkağa Gerbert Kankanğa* (Şerniyaz Sevindi

Gerbert Üzüldü) adlı eserler bunlardan bazılarıdır. Sovyet döneminde ortaya çıkan atışmaların derlenmesine de önem vermiştir. Bunların birçoğunu gözden geçirip düzenleyerek Kazakistan Bilimler Akademisi'ne göndermiştir. Aymurzin Jemis'in *Bay Men Baybişe (Zengin ile Birinci Hanım)* JaksıbayJantöbetov'un *Eki Koyşı (İki Koyuncu)* adlı atışmalar bunlardan bazılarıdır.

Avezovşeşendik adıyla bilinen hikmetli sözler de derleyerek yazıya aktarmıştır. *Karavıl Kuttımbat Biydin Balaların Toksan Biyidin Sınağanı (Karavıl Kuttımbat Bey'in Çocuklarının Doksan Bey Tarafından Sınanışı)*, *Baydalı Biydin Ayğanımğa Aytkanı (Baydalı Bey'in Ayğanım'a söylediği)* derlediği hikmetli sözlerden sadece birkaçıdır.

Avezov'un halk edebiyatıyla ilgili araştırmaları, derlediği kimi destan, fıkra ve hikâyeler edebiyat ders kitaplarında yerini almıştır. Derlediği ürünleri halkına hizmet olarak gören Avezov ilk eserlerini Semey'de çıkan *Tan* dergisi ile Taşkent'te çıkan *Çolpan* dergisinde yayımlamıştır. *Kazak Adebietinin Kazirgi Deviri (Kazak Edebiyatının Çağdaş Dönemi)* makalesinde halk edebiyatına gereken önemin verilmesini ister. İlk bilimsel folklor çalışması ise *Koplandı Batır*⁴¹ makalesidir. Bu çalışma yalnızca Kazak ve Rusların ilgisini çekmekle kalmaz, diğer Orta Asya Türk halklarının da merak ve heyecanla okuduğu bir makale olmuştur.

1927 yılında yayımlanan *Edebiyat Tarihi* adlı eseriyle Kazak sözlü edebiyatının ilk sistemli çalışmasını vücuda getirmiştir. Bu çalışmadan önce Kazak halk edebiyatının tamamını bir bütün olarak inceleyen başka bir eser bulunmamaktadır. Hacimli eserde destan, türkü, atışma, hikmetli sözler, masal sahalarında ayrıntılı inceleme ve değerlendirmeler mevcuttur. Ayrıca Kazak halk edebiyatı türlerinin sınıflandırılması üzerine yaptığı çalışmalarla yine ilklere imza attığı söylenebilir. Devrin diğer ünlü folklorcuları ile beraber hazırladığı *Kazak Edebiyatı Tarihi (Almatı 1948, Akademiya Navık)* adlı eser büyük bir boşluğu doldurmuştur. Dokuz bölümden oluşan ilk cildi halk edebiyatına ayrılmıştır. Eserin 3, 5, 6. bölümlerinin alt başlıklarını Avezov yazmıştır. Bu bölümlerde masalları ve halk atışmalarını kendi içinde sınıflandırarak vermiştir.⁴²

Muhtar Avezov araştırmalarında Kazak folkloruyla kendini sınırlamamış Türk dünyasını da yakından incelemiştir. Kırgızlara ait Manas Destan'ın Avezov'un büyük gayret araştırmalarıyla gün yüzüne çıktığı bilinmektedir. Henüz Taşkent

⁴¹Çınar, A. A. (1997).

⁴²Koç, Y. D., işina, D. A., & Korganbekov, D. B. (2007).

yıllarındayken Manas hakkındaki görüşlerini Rusça yazarak destanın dünyaya tanıtımında önemli katkı sağlamıştır.

1.2. Muhtar Avezov- Abay Kunanbayev İlişkisi

Araştırmamızın ana konusunu oluşturan Abay Kunanbayev ve Muhtar Avezov tarihi dönemde de tanışan aynı memleketten insanlardır. Muhtar Avezov çocuk yaşından itibaren Abay'ın şiirleri ve hikâyeleri ile büyümüştür. Dedesinin ona Abay'ı göstermesi ve şiirleri ile tanıştırması Avezov için Abay Yolunun başlangıcı olmuştur.

Muhtar Avezov ile Abay Kunanbayev'in hayatı ve edebi kişiliği gün ışığı görmüştür. *Abay'ın eserlerinin toplu hâlde ilk defa basılması memleketimizin manevi hayatında tam olarak Abay dünyasını tanımak için önemli medeni etkinliğe dönüştü. Kazak halkı kendisinin ulu şairi Abay ile ilk defa tanışma fırsatına kavuştu.*⁴³

Avezov için Abay ne kadar büyük bir yere sahip ise, Abay'ın dünyaya tanıtılması yönünden Avezov da Abay için büyük bir öneme sahiptir. Aynı boydan ve soydan olan bu iki büyük âlimin ikisi de birbirine çok büyük değerler katmıştır. Abay, Avezov'un fikir dünyasının genişlemesi için ona büyük bir ışık, yol gösterici bir hoca olmuştur. Abay'ın eğitime verdiği önem, okuduğu ve kaleme aldığı eserler Avezov için büyük bir kaynak olmuştur. Ona duyduğu hayranlık Avezov'da, Abay'ı gün yüzüne çıkarma ve dünyaya tanıtmaya isteği oluşturmuştur. Abay'ın hayatını kaleme almaya karar verdikten sonra derin araştırma ve derleme çalışmalarına başlayan Avezov, yalnızca hayatını değil tarihte kaybolmaya yüz tutmuş birçok şiirini de yazıya geçirerek ölümsüzleştirmiştir. *Abay şiirlerindeki binden fazla mısra tarihe karışarak kendi kaderlerine terk edilmişti. M. Avezov gibi araştırmacı tam zamanında onları Kökbay, Şakerim, Kakitay, Turaş⁴⁴ ile onların aklında kalan değerli şiir parçalarını tekrar dirilterek kağıda geçirmiştir. (...) M. Avezov o zamandan itibaren Abay şiirlerinin yazılış dönemlerine, onları açıklama yoluna çok önem vermiştir. Çünkü çok zor olan bu meseleyi tam çözmenin Abay dünyasının gelecek araştırmalarını sürdürmede ilmi açıdan büyük önem taşıdığına inanıyordu.*⁴⁵

⁴³ Mekemtas Mirzahmetuli, Abay Dünyası Alimi, Bilig-5/Bahar'97, s.50.

⁴⁴ Abay'ın öğrencileridir.

⁴⁵ Mekemtas Mirzahmetuli, s.51.

Avezov Abay'ın dünyaya tanıtımı için ve gelecekte üzerine araştırmalar yapılması için büyük bir kapı açmıştır. Onun bu araştırma ve derleme çalışmaları Abay Yolu epopesinin oluşumuna büyük katkı sağlamıştır. Abay'a karşı düşünce dünyası yönünden ve yaşadıkları ortak geçmişten kaynaklı bir gönül bağı olan Avezov böylelikle bir şahesere imzası atarak Türk dünyasına büyük bir katkıda bulunmuştur.

Avezov, Abay'ın fikir dünyasından da etkilenmiştir. Abay ile ilgili araştırmalarını sürdürdüğü yıllarda “Abay” isimli derginin redaktörlüğünü yaparken “İnsanlığın Temeli Kadın” gibi pek çok yazısında kadın hürriyeti ve toplumdaki yeri gibi birçok konuda yazılar kaleme almıştır.⁴⁶ Abay gibi o da kadına değer vermiş, evliliğin kutsal olduğunu ifade etmiştir. Kadınların da eşit haklara sahip olmasını arzu etmiştir.

Avezov'un değindiği tek sosyal mesele kadın olmamıştır. Abay gibi o da görücü usulü evliliği, başlığı, obalar ve akrabalar arası iç çekişmeleri, eğitimsizliği, yoksulluğu, adaletsizliği ve pek çok sosyal meseleyi eserlerinde konu edinmiştir. Bununla ilgili bilgileri Avezov'un sanat dünyasını anlattığımız bölümde detaylarıyla verdik. Abay'ın da tüm bu konulara verdiği önemi hem incelediğimiz romanda hem de giriş bölümünde gerçek hayatıyla ilgili verdiğimiz bilgilerde anlattık.

İki âlim de kendilerini halkının aydınlanmasına, insnalar arası eşitliğe, kadın haklarının korunmasına, aile ilişkilerinin iyileştirilmesine, eğitime verilen önemin artmasına, adaletsizliklerin son bulmasına ve daha birçok aksayan insan ilişkilerinin düzeltilmesi için çalışmaya ve anlatmaya vermişlerdir. İki büyük âlimin hayatlarını kesiştiren olaylar ve mekânlar Türk dünyası için büyük adımlar atmalarına sebep olmuştur. Araştırmamızın konusu olan Abay Yolu romanı her açıdan bu iki benzersiz hayatın birleştiği ve etrafına ışık olduğu bir başyapıttır.

⁴⁶ H. Emel Aşa, Muhtar Omarhanoğlu Avezov ve “Abay Yolu” Romanının Tercümeleri İle İlgili Bibliyografik Bilgiler, Bilig-5/Bahar'97, s.55.

İKİNCİ BÖLÜM

ABAY YOLU ROMANININ İNCELENMESİ

Çalışmamızın bu bölümünde öncelikle romanda önemli gördüğümüz bölümlerin geniş özetlerini verdik. Romanın barındırdığı kültürel ve sosyal zenginliklerin anlaşılması ve yazarın değindiği detayların kavranması amacıyla romanın büyük bir bölümünün özetini ekledik. Yazarın Abay’a olan hâkimiyeti, Kazak bozkırı hakkında verdiği bilgilerin derinliği, olayların anlatış biçimi ve üzerinde durduğu sosyal meselelerin verilen özetler sayesinde daha net anlaşılmasını amaçladık.

2.1. Abay Yolu Romanı’nın Geniş Özeti

Dönüşte-I

Şakird⁴⁷ çocuk Abay, babasının isteği üzerine eğitim gördüğü medresenin bulunduğu şehirden obasına doğru dönüşe geçer. Babası Kunanbay onu alması ve ona eşlik etmesi için kendi adamı olan CorgaCumabay ile Baytas’ı görevlendirir. Üç atlı Kazak bozkırlarında üç günlük yolculuğun son günündedirler. Abay’ın obaya bir an önce ulaşmak için taşıdığı heyecan Baytas ve Cumabay’ı şaşırtmıştır. Atını hızla süren Abay’a yetişmekte zorlanırlar. Abay’ı eşkıyaların olduğu bölgede uyarmaları üzerine onların bu denli korkmasına şaşırarak Abay atını daha da hızlı sürer ve onlara tuzak kurup korkutur. Eşkıya kılığına girip ikisini de alt eden Abay sonunda kimliğini açıklayınca özellikle Cumabay’ın sert tepkisine maruz kalır. Fakat ağa sultanlarının⁴⁸ oğlu olan Abay’a sert tepki gösteremezler ve yola devam ederler. Obaya gelişi büyük sevinçle karşılanan Abay önce annesi Ulcan’ı görmek istese de ondan önce yengelerini görür. Tam anneme kavuştum derken Ulcan onu önce babasına gitmesi yönünde uyarır. Babası Kunanbay’a selam verip sorularına cevap verir. Sert mizaçlı Kunanbay ile adeta resmi bir ilişkileri vardır. Babası onu anne otağına gönderince önce babaannesi Zere’ye ardından annesi Ulcan’a yönelir. Babasının yanında yetişkin insan gibi ciddileşen Abay, annesinin kucağında çocuk olduğunu hatırlar. Obanın hatunları Abay’ı sevinçle karşılayıp eğitimle ilgili sorular yöneltirler. Sorularıyla Abay’ı

⁴⁷Şakird: Talebe, çırak.

⁴⁸Ağa sultan: Eski dönemdeki bölge başkanı

bunaltırlarsa sorularına sabırla cevap verir. Abay'ı çalışkanlığı ve olgunluğu için tebrik ederek övgü dolu sözler söylerler. Üvey annesi Aygız'dan olma kardeşi Ospan'ı sorunca onun haylazlıklarını dinlemek zorunda kalır.

Akşamüstü babasının emri ile misafirleri gelen Kunanbay'ın konuk otağına geçer. Burada Tobıktı boyunun önde gelenlerinden, Kunanbay, Maybasar ve Cumabay dışında; Baysal, Böcey, Karatay, Süyindik vardır. Bir de bunların yanında getirdikleri, Abay'ın genç arkadaşı, Baysal'ın amca çocuğu, delikanlı Cirenşe bulunmaktadır. Bölgenin önde gelenlerinden dört kişinin bir araya gelmesi, büyük bir hadisenin habercisi gibidir. Kunanbay onları ı eski geleneğe göre özel olarak çağırtmıştır⁴⁹.

Misafir otağına gelen Abay önce kendisine yöneltilen soruları yanıtlar ve onları dinlemek üzere yerini alır. Daha önce hiç böyle bir toplantıya katılmamıştır. Babası onda farklı bir ışık gördüğü için yönetim işlerini öğrenmesi için yanına özel olarak ilk kez çağırır. Toplantıya başlamadan önce çocuklar hakkında yorumlaşıırken Abay'dan çok fazla beklentisi olduğunu da kendisi ima eder. Orada bulunanlar da Abay'ın birkaç küçüklük anısını anlatıp desteklerler. Abay bu durumdan sıkılsa da sessizlikle dinler. Otağa birden giren Ospan dikkatleri dağıtır. Abisi Abay'a koşup onu kucaklar. Aralarında beş altı yaş vardır. Kucaklar kucaklamaz olmadık sözler söyleyip abisini deviren Ospan yine bir haylazlık edip abisini de babasını da kızdırır. Otağıdaki misafirlere karşı gülünç konuma düşürür. Babasından yediği tokatlarla dışarı atılır.

II

Misafir evinde toplanan Kunanbay ve boyun ileri gelenleri bir meseleyi görüşeceklerdir. Böcey, Baysal ve Cirenşe aralarında Kodar adlı bir ihtiyar hakkında konuşurlar. KunanbayKodar'ın yaptığı bir ahlaksızlık olduğunu belirtir. Böcey, Baysal ve Süyindik anlatılanları sessizce dinlerler. Karatay ise Kodar'la ilgili anlatılanların gerçekliği hakkında çekinceleri olduğunu söyler. Bu tavra sinirlenen Kunanbay halk arasında yayılan söylentileri hatırlatır. Bunların bir dedikodu olamayacağını söyler. Karatay'a haksızsan senin de canını vermen gerek diye tehditte bulunur.

Kunanbay'a söylentilerin doğruluğu durumunda cezasının ne olacağını sorarlar. Kunanbay, Ahmet Rıza Hazretleri'nden şeriat kurallarına göre fetva bile almıştır. Buna göre Kodar'ın cezası ölümdür. Karar karşısında donup kalan Karatay ve diğerleri korkutukları Kunanbay'ı kararından döndüremeyeceklerini bildiklerinden ses çıkarmazlar. Yalnız iyice araştırılması gerektiğini söylerle yetinirler.

⁴⁹ AY, Cilt1, s.17.

Tobıktı'nın adaleti bu dört beş kişinin kararları ile verilmektedir. İrgızbay soyuna mensup Kunanbay hem ağa sultan olması hem de zenginliği sebebiyle korkulan bir yöneticidir. İçlerinden Böcey kalabalık Cigitek boyunun önde gelenlerindendir. Süyindik, sayıca en az olan Bökenşi boyundan, Karatay, Kökşe boyundandır. Kunanbay'ın kuma annesinden olma kardeşi Maybasar ise bir “starşın”dır.⁵⁰

Cirenşe, Abay'ı dışarı davet ederek kodar meselesini anlatır. Yaşlı bir adam olan Kodar, yakın zamanda oğlunu kaybetmiştir. Oğlu ölünce gelini Kamka'yı başkasıyla evlenmesini istemediğinden baba evine göndermez. Kodar gelinini kendi öz evladı gibi sevse de halk arasında dedikodular çıkmıştır. Kodar'ın geliniyle gayr-ı meşru ilişki yaşadığı söylentisi dolaşmaktadır. Bunları dinleyen Abay şaşır kalır. Babasının olayların aslını araştırmadan ölüm fermanı vermesini doğru bulmaz. Hiddetlenip annesinin yanına döner.

III- IV

Kodar ve gelini Kamka kendilerini zor geçindiren yoksul bir ailenin bireyleridir. Fakir bir adam olan Kodar oğlu Kutcan'ın vefatından sonra obadakilerle ters düşmüştür. Acıları dinmeyen bu küçük aile hakkında asılsız dedikodular çıkarılır. Kodar yoksulluğuna rağmen halkın içinde sığıntı gibi yaşayan yeğeni Campeyis'i de yanına alır. Hayvanlarını otlatıp ona yardım eden Campeyis civan bir delikanlıdır. Söylentilere o da şaşkındır. Sonunda Kunanbay'ın gönderdiği adamlar Kodar ve gelini Kamka'yı Kunanbay'ın başında olduğu kurulun önüne getirir. Kodar ve gelininin ahlaksızlıkla suçlandığını söylerler. Üstelik bu suçlamalara Kodar'ın toprağında gözü olan akrabaları Ceksen ve Cetpis de dâhil olur. İkisi adil bir yargılama olmadan boyunlarına urgan geçirilmek suretiyle idam ettirilir. Kodar kolayca can veremez. Kunanbay, Kodar'ı ölmediği için sürükleyip uçurumdan aşağı attırır. Sonra da zorla halka taşlatır. Hadisenin sonuna yetişen Abay babasının yargısız infazını durduramadığı için kahrolur. Kodar'ın akrabası Ceksen'in de taşıyanlar arasında olduğunu görünce bu işte haksızlık olduğunu anlar. Kızgınlıkla babasının yanından uzaklaşır. İnfazı engelleyemeyen Abay kendini suçlayarak annesinin yanına varır. Bu idam, yalnızca Abay ve anneleri değil, tüm halkı acıya boğmuştur. Yükselen feryatlar, Kunanbay'ı kararından vazgeçirmez. Babasının acımasızlığına tanık olan Abay, üzüntüsünden hastalanır.

⁵⁰Starşın: Alt düzeydeki yönetici

V-VI

Aylarca hastalık çeken Abay'a teşhis konulamadığından ilaç verilemez Üfürük gibi bazı batıl uygulamalar denense de fayda etmez. Henüz tam iyileşmeden obalar göç etmeye başladığında Abay hastalıkla mücadele ettiğinden baharı bile göremez.

Artık on üç yaşını dolduran Abay, güneş göremediği için saçlarında dökülme başlar. Diğer çocuklar gibi oyunlar oynayıp ata binemese de onun arkadaşları annesi Ulcan ve büyükannesi Zere'dir. Abay vaktini çok sevdiği masal ve halk hikayeleri dinleyerek geçirir. Tam bir masal ustası olan Zere'nin anlatmalarından çok yararlanır. Anlatmalardan bazıları: Edil-Cayık, Kula Mergen, Cupar-Kargı'ydır. Annesi Ulcan da bu konuda çok yeteneklidir. Onun anlatımı daha şiirseldir. Birçok jır, atışma, öğüt, fıkrayı da ondan öğrenir. O sırada evlerine Barlas adlı ünlü bir ozan gelip misafir olur. Abay ondan çok sayıda jır, masal, atışma dinler. "Koplandı Batır" destanı, "Manas" destanı bunların içinde en mühim olanlarıdır. Baytas'ın yanında Baykökşe adlı bir ozan daha vardır. İkisi gördükleri ilgiden memnun olup ellerinde kopuzları dillerinde destanları günlerce obaya neşe saçarlardı. İki ozan Kunanbay'ın da obada olmamasının rahatlığıyla jırları kendilerince yorumlardı. Kunanbay'ı ve yönetimini tenkit etmekten geri durmazlar. Abay, jırlarda ismi geçen adaletsiz yöneticinin kendi babası, ikinci yöneticinin de amcası Maybasar olduğunu anlar. Bir ay kadar ozanlarla yarenlik eden küçük Abay, onlardan çok şey öğrenir. Barlas Abay'ın zekâsına ve yeteneğine hayran kalıp ona dua eder:

*Işığım bir gün büyüsün,
Büyüdüğünde ne yaparsın,
Uzağa yücelip gidersin,
Çalışırsan zirveye çıkarsın*⁵¹.

diyerek dombırasını hediye eder. Annesi Ulcan aylardır hasta yatan oğlunu böyle iyi görünce ozanlara teşekkürlerini iletir. Onlara bir kunan (iki yaşından üç yaşına kadar olan erkek tay) ve bir küzev (sonbaharda oturulan mekân) hediye ederek uğurlar. Abay, artık eski neşesine ve sağlığına döner.

ÜST ÜSTE

I

Kunanbay boyu, o yıl obalarının koyun kırkma işini diğer boylardan erken tamamlayıp Kasım ortasında kışlağa göçmüştür. Buna şaşırان Süyindik ve Böcey'in

⁵¹AY, Cilt 1, s.67.

evlerine gider. Evde yalnızca Suyindik ve Böcey yoktur. CigitekinBöcey'den sonra gelen ikinci adamı Tüsip de vardır. Kunanbay'ın böyle erken hareket etmesini birlikte değerlendirirler. Kunanbay'ın yaylağa erken göçmesinin sebebinin birilerinin mekânına göz dikmesinden kaynaklandığını anlamışlardır. Kunanbay'ın bu taktiğini iyi bilmektedirler. Zirâ, daha önce de birçok yeri aynı şekilde işgal etmiştir. Yorumları sessizce dinleyen Böcey, Kunanbay'ın güçlü olduğunu söyleyip çaresizliklerini belirtir.

II

Kunanbay, göçen obaları, dağılma sırasında durdurur. Yanına Maybasar'ı da alıp Çıngıs'a gider. İlk olarak birinci hanımı Künke'nin yanına giderek elti, yenge, gelinlerin sıbagalarını (Özel olarak yapılan yemek veya hediye) kabul eder. Kunanbay, tan ağaramaya yakın tekrar göç emri verir. Herkese acele etmesini söyler. Yirmi oba birden Çıngıs'a doğru göçe devam eder. Bökenşi ve Borsak'ın göçü de Kızılsokı'danÇıngıs'a doğru yerleşmek için göçleriyle gelmektedir. Bu göçlerin önünde Süyindik, Sügir, Ceksan tereddüt içinde Kunanbay ile nasıl konuşacaklarını tartışmaktadır. Kendilerini üvey evlat gibi hisseden ve Kunanbay'ın yaptığı haksızlıktan rahatsız olan Okenşi ve Borsak, karşılına çıkan Kunanbay sürülerini fark edince çok şaşırırlar. Kunanbay onlara ait yalağı tamamen işgal etmiştir. İçlerinde bu duruma fazlasıyla sinirlenenleri Süyindik yatıştırmaya çalışır. Kunanbay onlara doğru hareket etmeye devam ederler ve sonunda karşılaşırlar. Süyindik, Kunanbay'a neler olduğunu sorar. Kunanbay konuyu geçiştirir. Size kim göçün dedi, diyerek onlara çıkışır. Birkaç kişi birden Kunanbay'a topraklarını işgal etmesinden yakınır. Kunanbay, Çıngıs'ın kışlağı bırakarak başka bir yere göçmesini emreder. Süyindik tarafından itiraz sesleri yükselince ortalık karışır. Konuşma konusu Kodar'ın infaz edildiği mekâna gelir. Kunanbay, buraya kendisinin yerleşeceğini söyleyince Kodar'ın yargısız infazının sebebi ortaya çıkar. Zira Kunanbay'ın başından beri bu yeri ele geçirmek için Kodar'ı öldürdüğü anlaşılır. Ökenşi ve Borsak, acı gerçeği anladıktan ağıtlar yakmaya başlarlar. Kunanbay maksadını kendi ağzı ile ifşa edince konuyu kapatıp obasına döner.

Okenşi ve Borsak Kunanbay'ın yerleşmelerini emrettiği kışlağa gitmeyip geçici çadırlar kurarak Kölkaynar'a yerleşirler. Olanları düşündükçe Kunanbay'a öfkelenen Böcey bu işi makul biçimde çözmek istese de olaylar çılgırından çıkar. Kunanbay iki adamını gönderip tahkikat kurulu oluşturacağını, bunun için bir ev kurmalarını emreder. İki adamın sert tavırları yüzünden kavga çıkar. Dayak yiyen

adamlar Kunanbay'ın obasına geri dönerler. Bunun üzerine Kunanbay bir ordu toplayıp üstlerine saldırır. Geleneklere uymayıp haber vermeden baskın yapan Kunanbay, Böcey'in obasını tamamen yok eder. Üstüne Böcey'i de kamçılatılır. Olaylara tanık olan halk, Kunanbay'a tepki göstererek ona cephe alır. Bunun üzerine Kunanbay, yanında kalan adamlarını toplayıp Karaşokı'ya geri döner.

YOLDA

I

Abay, annesi Ulcan'ın otağında sessizliğe bürünmüş haldedir. Büyükanne Zere tüm gün çocuk avuturken Abay'ın hoşuna gideceğini umarak masallar anlatır. Abay, masalları dinlerken epeyce huzursuzdur. Borsak'la Bökenşi'nin Karaşokı'dan kovulduğu ve göçmeye mecbur edildiği haberi henüz ulaşmamıştır. Abay, Çingis'in eteklerini düşünceli bir halde izlerken kötü bir şeyler olacağını hisseder. Kardeşi Ospan'ın haylazlıklarını düzeltmeye ve Kamşat'la ilgilenmeye çalışır. İkisnin yaptığı bir yarmazlıktan sonra onlara sert davranınca küçük annesi Aygız ile bir tartışma yaşar. Aygız, Kunanbay'ın gözde eşi olmasını kullanarak sert sözler söyler. Zere'nin kovmasıyla otağına dönen Aygız, kötü niyetini belli etmiştir.

Abay'ın ağabeyleri Takecan ve Gabithan Molla neşeli bir hâlde obaya çıkagelirler. Şakacılığıyla dikkat çeken Takecan, Abay'dan iki yaş büyüktür. Gabithan ise Takecan'ın büyüğüdür. Aslen Tatar olan Gabithan, Abay'ın öz ağabeyi değildir. Yıllar önce askerden kaçıp Kazak obasına sığınan genci Kunanbay'ın yanına alır. Obada kalan Gabithan iyi bir molla olunca halk tarafından sevilir. Son dönemde akşamları obada “Binbirgece Masalları” anlatmaya başlamıştır, Bu bölümde *Üç Kör* adlı hikâyeyi anlatır.

Babasının uşağı Cumagul olan biteni anlatmaya girişir. Kunanbay ile Böcey obaları arasında cereyan eden kavgayı ballandırarak anlatır. Böcey'in kamçılandığını zevkle anlattığını gören Zere'nin azarlaması ile susar. Hadiseyi dinleyenlerden Takecan, Kunanbay'a destek verip memnuniyetini dile getirirken, Ulcan ve Zere gelişmelerden huzursuz olurlar. Cumagul'un getirdiği haberle Abay'ın atı hazırlatılarak babasının bulunduğu obaya doğru yola çıkarılır. O sırada Ulcan, Abay'a nasihatte bulunur:

*Yavrum, büyükler bazen iyi geçinir, bazen de birbirlerine kırırlar.
'Rakibin külü de rakip denileni de sen öğrenme yeter. Böcey'i gördüğün yerde
selâmını saygını esirgeme. Bir zamanlar akrabandı. Kim kötü, kim iyi?*

*Nereden bileceksin? Baban düşman dese de sen adil ol! Kötülüğe kim bulaşmaz dersin, merhametten ayrılma!*⁵²

II

Abay babasının yanına Karkaralı'ya gider. Kışın ortalarıdır. Babası bu şehri kendi adamları ve obalarıyla doldurmuştur. *Eskiden beri Kunanbay'ın bölgesinde Tatarlardan Gabithan, Kırgızlardan Izgutti, Berfikoca, Koca'dan hatta Çerkezlerden bile gelen insanlar, obalar vardı. Toplamı otuza varan hizmetçiler sekiz evde kalıyordu. Karkaralı'nın merkezi, Tobıktı'nın bir obası gibi oldu*⁵³.

Abay çoğunlukla babasının yanında durup arada diğer evleri dolaşır. Babasına ve gelenlere hürmet gösterilir. Konuşmalarda sürekli büyük bir camiden söz edilmektedir. Kunanbay bu şehre kendi emri ve gücüyle civarın en görkemli camisini yaptıırıyordu. Bu yüzden halk Kunanbay'ı övgüler düzmekteydi.

Henüz 13 yaşında olan Abay, dışarıdan gelen misafirlerin kim olduğunu atlarındaki damgalardan anlamaya çalışır. Her obanın ayrı damgası vardır ve atlara vurulur. Bu sırada Cumagul, Maybasar ve TölepberdiAlşınbay'ı işaret edip Abay ile dalga geçmektedir. Zira babası Abay'ı, Alçeken Bey'in torunu Dilda ile nişanlamıştır. Abay henüz hiç görmese de Dilda ismi ona itici gelmiştir. Zira evlenme konusunda üzerinde bir baskı hissetmekte ve dalga geçenlerden rahatsız olmaktadır. Alçeken, zenginlikte Kunanbay ile yarışan soylu bir obanın beyidir. Kunanbay obası ile dünürlük ilişkisi kurmuş olan Alçeken'in obasından yıllık sürüleri ve türlü hediyeler gönderilmektedir. İki dünür çok samimi olmuşlardı.

Alşınbay'ın böyle bir davet düzenlemesinin sebebi aslında Kunanbay ile Böcey meselesini çözmek içindir. Alşınbay, hadiseyi düzeltmeye çalışsa da Kunanbay, Böcey'in sürülmesini isteyerek konuyu kapatır. Bu sırada Çarlık yönetiminin idarecisi olan Mayır yanında dilmaçı (çevirmeni) ile gelir. Böcey meselesini konuşmak için geldiğini ifade eder. Konun ayrıntılarını öğrenmek isteyince Kunanbay'ın sert tepkisiyle karşılaşır. Mayır, Çarlık Rusya'sı hükümetinin görevlendirdiği, ağa sultanın yardımcısı pozisyonundaki devlet adamıdır. Kunanbay meseleyi öğrenmeye çalışan Mayır'a sert tepki gösterince ortam gerilir. Kavga çıkmasından çekinen Alşınbay, ortalığı yatıştırıp Mayır'ı gönderir. Kunanbay bu bölümde Mayırların hep rüşvetçiliğinden yakını. Alşınbay ise rüşvet almayan yönetici kalmadığını söyler. Böcey'i affetmesi için Kunanbay'a öneride bulunur. Ağa sultanlıkta gözü olanların

⁵² AY; Cilt 1, s.113

⁵³ AY; Cilt 1, s.113

işini kolaylaştırmaması gerektiğini, büyüklük edip akrabası olan Böcey'i affetmesini, onu kendine düşman etmemesini tavsiye eder. Abay, Alşınbay'a sıcaklık duymaya başlar ve barış ortamı oluşacağını düşünerek rahatlar.

III

Karkaralı topraklarında gezen Abay bir kalabalık görünce yaklaşır. İçlerinde yaşlı ve kör bir adam vardır. Herkes bu yaşlıyı kendi evine davet etmeye çalışır. Abay da kalabalığa katılarak kim olduğunu öğrenmek ister. Konuşmalardan onun Şöce Ozan olduğunu anlar. Bu ünlü ozanı herkes evinde ağırlamaya ister. Kör ihtiyar, davet edenlerin hepsine sırayla gideceğini belirtir. Fakat yorulan ve üşümeye başlayan ozan şimdilik en yakın eve girmek arzusundadır. Bekleyen kalabalık Şöce'ye olup biteni haber vermek ve ondan bir iki söz duymak ister. Kunanbay'ın burada olduğunu ve Alşınbay'ın onu Böcey ile barıştıracakını ozana iletirler. Ozan buna gülerek "beyliğine leke düşürmek istemez tabi", diye yorumlar ve bir mânî dizer. Bu manide Abay'ın babası Kunanbay herkesin malına çöken bir kargaya, Alşınbay ise bir topala benzetilir. Abay bu sözleri duyup bunlara gülenlerin arasında kalınca bozulur ve geri çekilir. Halkın içinde babası için böyle sözler duymak onun ağırına gider. Düşüncelere dalarak obaya dönmeye çalışırken yolda üç atlı görür. Bunlar Böcey, Baydalı ve Baysal'dır. Onlara selam vermek için bekler ve yüksek sesle selamını verir. Böcey atını durdurup selamını alır. Abay'ı tanır Fakat Abay kendi içinden geldiği için selam verdiğini söyler. Bunu duyunca sevinip ona hayır dualar eder. Baydalı ise Abay'a karşı tepkili davranır ve ona kızar. Ne diye selamını aldın diye çıkışır. Böcey ise Abay'ı övüp babası gibi acımasız olmamasını tembihler. Abay bu övgülere ve dualara çok şaşırıp sevinir. Maybasar'ın çadırına varınca evde telaşlı insanlar görür. İnşaatı biten camide ilk namaz kılınacaktır. Herkes namaza gitmeyi konuşurken Maybasar yine dayanamayıp Abay ile uğraşır. Alşınbay'a damat olmasından söz açarak, nişanlısı Dilda'yı görmesi gerektiğini belirtir. Abay bu laflara aldırmayıp gitmeyeceğini söyler. Maybasar inatlaşınca Abay ona bir söz dizer, herkes gülmekten kırılıp şaşırır, Onu ozan Şöce'ye benzetirler. Abay'ın bu sözleri takdir edilir. Abay, namaz sonrası çadıra giderek içerdekileri dikkatle izler. Birden dombırasına vuran ve doğaçlama sözler söyleyen Balta Ozan'ı görür. Söylediklerine kulak verip dinler. Balta Ozan Alşınbay'ın yanından ayırmadığı, hikmetli sözleriyle tanınan bir ustadır. Çadırda Böceyler de vardır. Barıştırılmak üzere Kunanbay ile bir araya getirilmişlerdir. Mayır ve Alşınbay aradaki küslüğü giderir. Bu barışı nasıl sağlayacaklarına ise yine onlar

karar verir. İkisi birbirine çocuk alıp versin, diye karar alınır. Abay bu durumdan memnun olmaz, kardeşlerini düşünür. Acaba Smagulü mü Ospan'ı mı verilecektir. Ana kucağından zorla ayırıp çocuk vermeyi acımasız bulur. Bu bölümde Abay'ın obalarla ilgili iç düşüncelerine fazlaca yer verilir. Abay'a göre halk birlik ve dirlik içinde olmalıdır. Onun halkla ilgili düşünceleri şekillenmeye başlamıştır. Karkaralı onu birçok yetişkin insan içinde kalmaya zorladığı için olgunlaştırmış ve yeni fikirler edinmesini sağlamıştır. Halkın babası Kunanbay ve diğer yöneticiler hakkındaki düşüncelerinin ozanın düşünceleriyle örtüştüğünü görmüştür. O da babasının adaletsiz davrandığını düşünmektedir.

IV

Kunanbay ve adamları bu bölümde kendi obaları Cigitek'e doğru dönüşe geçerler. Yolculuk öncesi yapılan hazırlıklar ayrıntılı biçimde tasvir edilir. Kış boyunca şişmanlamış atlar terletilip yağları eritilir. Uzun yolculuk için yolluklar hazırlanır. Abay anneleri ve kardeşleri için hediyeler alır. Bu sırada KunanbayAlşınbay'a başlık niyetiyle sürüler armağan etmiştir. Abay bunları gördükçe şaşkınlığı artar. Nişanlısı Dilda'yı görme arzusu hissetse de yanına gitmeye çekinir. Yol boyunca babasına hürmet göstermek için geçtiği tüm obalar hediye taylor vermektedir. Hediye edilen taylor sayesinde ayrı bir sürü oluşur. Maybasar, Kunanbay'ın çalışmalarının karşılığı bunlar, diyince Abay şaşkınlığa uğrar. Bu yıkılar halkındır. Dilda'nın başlığı da, verilen hediyeler de halkın malıdır. Hepsinin birer rüşvet olduğunu düşünmektedir. Yapılan camilerin, verilen hediyelerin halkın rızkı olduğunu açıkça idrak etmiştir.

Abay burada yaşadığı üzüntüyü şöyle dile getirir:

Rüşvet, kitapların bahsettiğine göre günahların en büyüğü... Rüşvet, önceki Kengirbay gibi ünlü idarecinin de alnına vurulan damgaydı. Silinmeyen ayıbı, affedilmeyen skandalı bu idi. O, özellikle zor durumda kalan insanlardan, masum halktan çalınan alın teriydi. Onur, şan, şeref getiren 'Allah evinin' kendisi de böyle nice maldan yapılmamış mıydı sanki? Rüşvetten toplanıp cami olup yükselerek duruyordu. 'Haramdan yapıldım' diye yıkılmıyordu. Onun içinde de Allah'ın adı zikredilip peygamber adına hutbeler, vaizler söyleniyordu. Sarıklı imam gözlerini süzüp 'tebarekeyi' uzatarak "Buhari" makamıyla inletiyordu. Sevdığım diyen çocuğun güzel dileklerle

nişanlandım denilen gelinin temzi duyguları, beyaz duvağı da rüşvetten ocak tüttürüp, şımıldık (yatak üzerine çekilen perde) dikiliyordu⁵⁴

Anne obasına varan Abay sevinçle karşılaşır. Hediyelerini takdim ederek olan biteni anlatır. Söylemekten çekindiği tek şey Böceylere verilecek çocuk meselesidir. Birkaç gün evden çıkmayıp hasret gideren ve kendini dinleyen Abay babasının gönderdiği adamla zor bir günün daha geldiğini anlar. Kunanbay, Böceylerin geleceğini, hazırlık yapılması gerektiğini bildirir. Aradaki soğukluk bitmemiş olsa da karşılıklı hürmet gösterilir. Nihayet acı olay gerçekleşir ve Aygız'ın küçük kızı Kamşat hazırlatılıp Böcey'in obasına verilir. Buna yüreği dayanmayan Zere ve Aygız baygınlık geçirirler. Henüz konuşmayı bile bilmeyen Kamşat evinden ayrılacağını anladığından uzun süre feryat eder.

KARGAŞADA

I

Abay Karkaralı'dan dönünce kendini kitap okumaya verir. Her akşam gelenek hâline gelen okuduğunu etrafındakilere nakletme uygulaması sayesinde Abay'ın hatipliği gelişir. Tüm ayların Kazakça ve diğer dillerdeki adlarını Karatas'tan öğrenen Abay'ı babası bir görevle Kulınşak'ın obasına gönderir. Babasının emriyle Kulınşak'ın araziye bu bahar yerleşmeyeceğini iletir. Bu habere üzülen Kulınşak sitem etse de Abay'ın mizahi sözleri ile yumuşayarak kabul eder. Obaya dönünce hadiseleri babasına aktarır. Karatas da Abay'ın hareketlerini ayrıntılarıyla Kunanbay'a anlatarak ve Abay'ı takdir ettiğini belirtir. Kunanbay, daha sonra Abay'ı Süyindik'in obasına gönderir. Abay için bu obaya yaptığı ziyaret unutulmaz olur. Çünkü Süyindik'in kızı Togcan ile burada karşılaşır. Kitaplarda lafzı geçen heyecanın, aşk denilen duygunun başına geldiğini düşünür. Bu bölümde sayfalarca Abay'ın gözünden Togcan tasvirleri yapılmıştır. Abay Togcan'ı çok beğenir. Togcan'ın ona bakışları da bunu perçinler. Dönüşte yol boyunca akıllı Togcan'dadır. Arkasından gelen bir atlıyı bile Togcan sanıp ümitlenir fakat Süyindik'in obasından başka bir gençtir. Bu genç ile yol boyunca sohbet eder. Togcan ile akraba olduğunu öğrenir. Bu sıcakkanlı genci çok sever. Onun ava olan merakını öğrenince sevinir. Genç arada bir obaya gelmesi ve onunla ava çıkması yönünde öneride bulunur. Togcan'ı tekrar görmek için bir fırsat olacağını düşünerek kabul eder. Abay, Togcan'a ilgi duymaya başladığından obasına mutlu şekilde varır.

⁵⁴AY; Cilt 1, s.150

II

Abay, Karaşokı'ya öğle vakti ulaşır. Kunanbay'ın ilk eşi Künke'nin evinde büyük bir toplantı vardır. Abay dışarıda dizili atları görünce gelenlerin önemli insanlar olduğunu anlar. Ne ilginçtir ki, babasının “dostlar” diye hitap ettiği şahısları Abay tanımamaktadır. Kunanbay'ın bu insanlarla önemli bir anlaşma yaptığını onların, “başüstüne”, “buyurduğun gibi olsun”, “andımız söylendi ya”, “senin dediğin olsun” gibi sözler etmesinden anlar. Birkaç kişi Kunanbay'la kalır. Abay verdiği görevi tamamladığını ve annesinin obası Cidebay'a gitmek istediğini dile getirir. Fakat babası onun annesine olan düşkünlüğünü eleştirir ve izin vermez. Onu Baydalı'ya göndereceği haberini verir. Abay canı sıkılsa da itiraz etmeden kabul eder. Baydalı'ya göndermesinin sebeplerini düşünür. Aslında onun dostu olanların hepsini inciten babasıdır. Baydalı da bunlardan biridir. Abay doğrudan meseleyi Baydalı'ya aktarır. Babasının isteği Sügir ile Süyindik'in Baydalı'ya ait olan bir bölgeye yerleşmesidir. Baydalı bu duruma bozulur ve zoraki kabul eder. Kunanbay'la aynı kökenden olmalarına ve onun kendileri sayesinde seçilmesine rağmen neden kendi boyunu – Cigitek'i- ezdiğini sorar. Ardından Cigitek boyuna mensup bütün insanların olumsuz duygular taşıdığını söyler

Baydalı'nın sitemli sözlerini harfi harfine ezberine alan Abay bunları babasına ileteneğine söz vererek oradan ayrılır. Baydalı'nın sözlerini aktardığında babasının vereceği cevabı heyecanla bekler. Fakat babası konuyu kapatır. Zira oğlunun bakışlarıyla bir cevap aradığını anlayan Kunanbay kendi doğrularından şaşmayacağını vurgular.

III

Kunanbay, Abay'a bazı emirler verir. Obanın süratle göçmesini, ancak farklı bir bölgeye gitmesini ister. Bunun sebebi kendisine karşı soğuk olan obaların güvenini yeniden kazanmaktır. Kendisine sıcak ve soğuk bakan obaları birbirine komşu yaparak yönetiminin perçinlenmesini istemekteydi. Ulcan ve Zere, Künke'nin aksine sevecen, misafirferver, güler yüzlü hanımlardı. Diğer obaların da her zaman hürmet ettiği bir obaydı. Bu sebeple Zere ve Ulcan'ın bu obalar ile yakın olması onlarla sıcak ilişkiler sağlaması demektir. Abay bunlardan habersiz babasının isteğini gerçekleştirmek üzere yola çıkar. Abay, göç için sevinçlidir. Çünkü Süyindik'in obasına daha yakın olacaktır. Süyindik'e yakın olmak demek Togcan'a yakın olmak demektir. Annesi Ulcan'a göç etmeleri gerektiğini söyler. Ulcan bunun için hazırlığın en az beş altı gün alacağını

söyler. Togcan'ı yeniden görebilmeyi düşünen Abay bir an önce gitmek istese de annesinin sözlerinden hemen gidemeyeceklerini anlar.

Kamşat'ın kötü haberlerinin kulaklarına gelmesi üzerine annesi Ulcan, Abay'ı Böcey'in obasına gönderir. Abay yanına Gabithan'ı alıp Böcey'in obasına gider. Oba sessizdir Böcey'in diğer obada toplantıda olduğunu öğrenirler. Bu sırada bir çocuk feryadı duyup irkilirler. İçlerini sızlatan bu ses Kamşat'ın feryadıdır. Otağda bir şiltenin üzerinde kıvrılıp yatan Kamşat'ı görürler. Çocuk zayıflamış, bakımsızlıktan hastalanmıştır. Kendi ağabeylerini bile tanımaz. Alıp götürmek için yüreği yanan Abay, bu davranışının Kamşat'a ve ailesine zarar vereceği düşünerek vazgeçer. Dönüşte babasının yanına giden Abay, Kamşat'ın çok kötü hâlde olduğunu anlatır. Annesi Aygız, perişan hâlde ağıtlar etmeye başlar. Ulcan'ın tepkisine kayıtsız kalan Kunanbay onu susturur. En sonunda Zere gelinlerini savunarak Kunanbay'a çatar. Git, kurtar yavruyu, gelinlerimi ezme; der. Kunanbay elinden bi şey gelmediğini bunun Böcey'in merhametsizliği olduğunu söyleyip öfkelenir. Abay Kamşat'ı alıp mal vermeyi teklif eder. Babası onun söylediklerine de kayıtsız kalmadan dinler. Çok geçmeden Kamşat'ın ölüm haberi gelir. Böceyler cenazesine çocuğun kendi ailesini bile çağırmamışlardır. Bu durumu büyük bir ayıp olarak görüp öfkeden kendilerinden geçerler. Kunanbay kızının cenazesinin kendisine ve kızın annesine bile haber verilmemesine öfkelenir. Haberi alanlar Böcey'i kınar ve Kunanbay'ın obasının etrafına toplanır. Bu bir savaş hazırlığıdır. Otuz kadar oba bir olup hazırlanmaya tam hızla devam ederken Böcey'in günlerdir ağır hasta olduğu haberi gelir. Ardından çok geçmeden ölüm haberi duyulur. Savaş hazırlığını durduran Kunanbay ve obası cenazeye davet bekler fakat onun obasını Süyindikler çağırmaz. Bu duruma iyice içerleyen Kunanbay çok öfkelenmiş olsa da savaş hazırlığının bırakılmasını emreder.

Baydalı, Tüsip ve Süyindik, ölüm haberini Kunanbay eşrafı hariç her yere duyururlar. Pek fazla malı mülkü olmayan Böcey'in cenazesinin bir fakir gibi defnedilmesine razı olmazlar. Ellerinden geldiği kadar yardımcı olurlar. Tüm halk yas tutar. Atlarının ikisinin de kuruğu ve kahkülü kesilir. Geleneğe uyarak birini yas atı belirleyip Böcey'in eşyalarını ata eğerleyip semirmesi için bırakırlar. Geleneğe göre ölen kişinin senesi geldiğinde bu at kesilip etrafa dağıtılacaktır. Böcey'in defnedilmesi sırasında toprak atamayan yalnızca Kunanbay ve eşrafı olur.

KIRDA BAYIRDA

Bu bölüm Bakanas'ın bunaltıcı sıcağının tasviri ile başlar. Abay dere kenarında oynayan Ospan, Smagul ve diğer çocukların yanına gider. Yüzmeyi iyice öğrenen Abay dibe dalarak diğer çocukların dikkatini çeker. Ospan ve Smagul'un şımarıklıklarından bıkan Abay giyinip oradan uzaklaşmak ister. Avdan dönen ağabeyi Takecan avladığı ördek ve kazlarla Abay'a hava atmaya çalışır. Onun Abay'a büyüklüğünü gösterme hareketi: avlanmak ve küfür etmektir. Ağabeyinin küfürlerinde rahatsız olan Abay onu sürekli uyarmak gereği hisseder. Abay ve yanındakiler, yıldı sürülerinin kendilerine doğru geldiğini görürler. Bu, Böcey'in obasıdır. Yasta oldukları için siyahlara bürünmüşlerdir. İçlerinde Togcan'ın da olduğunu fark eden Abay'ın yüreği hızla atmaya başlar. Yüreğinin sesinden ve Togcan'ın ağıt yakan güzel sesinden başka ses duymaz. Onun zarafetiyle ve asil duruşuyla herkesten farklı olduğunu düşünür. Önlerinden süzülüp giden oba onları görmezden gelir. Kunanbay'ın obası olduklarının bilincinde olarak böyle davranan oba Abay'ı utandırır.

Böcey'in obasının yakında bir düzlüğe göçtüğü haberi iletilir. Bunu duyan Ulcanlar hemen hazırlığa başlar. Kazak geleneklerine göre cenazesi olan obaya etler pişirilir, ikramlar hazırlanır, ağıtlar yakılarak duaya edilir. Aralarında soğukluk bulunsa da Kunanbay'ın obası, Böcey'in obasına izzet ikramda bulunur. Baydalı ve taifesi Kunanbay'a mesafeli dururlar. Böcey'in kızları ağıtlarında Kunanbay'a olan öfkelerini dile getirmekten çekinmezler. Kızların içinde Togcan'ı gören Abay, utancından yerin dibine girdiğini hisseder. Kunanbay'a söylenen söze Ulcan tarafından da yanıt verilince iş atışmaya döner. Kunanbay'ın getirdiği molla Tebareke'ye başlayınca ortalık durulur.

II

Güzün gelmesi ile Çıngıs'ta yağmurlar artar. Halk havanın soğumasına karşı tedbirler almaya başlar. Göç mevsimi yaklaşmaktadır. Yaz boyu koşturup zayıflayan atlar semirtilmeye çalışılır, kilo almış atlar forma sokulmaya çalışılır. Takaslar ve alışverişler bu dönemde artar.

Kulınşak obasının izinsiz göç edeceğini öğrenen Kunanbay, Kudayberdi ve Maybasar'ı gönderir. Maybasar öfkeli bir şekilde Kulınşak obasına varır. Kudayberdi'nin istediği benekli atın verilmediğini, üstüne de uşakların dövdüğünü söyleyerek hesap sorar. Kulınşak obası uşakların zorla atı almaya çalıştıkları sırada bu hadisenin meydana geldiğini söyler. MaybasarKunanbay'ın “göçmesinler” diye emir verdiğini iletince bu kez Kulınşak “Göçeceğim.” der. Maybasar onun bu korkusuz ve

itaatsiz tavrına sinirlenerek kamçısını yere şaklatır ve gözdağı vermeye çalışır. Göçmelerine izin verilmese de Kulınşak obası inatla göçeceğini beyan eder.

Böcey'in ölümünden sonra Kunanbay'a dış bileyen tek oba Kulınşak değildir. Baysay, Baydalı, Karatay, Tüsip, Kunanbay'a karşı kinlenen diğer beylerdir. Hepsinin kendisine karşı aynı safta birleşmesi Kunanbay'ı rahatsız eder. Maybasar sinirlenip sesini yükseltince on tane kadar genç içeri girip Maybasar'ı tartaklamaya başlarlar. Ardından dayak atarlar. Obalarını alıp göçtükten sonra Maybasar'ı serbest bırakırlar. Bu durumu haber alıp öfkelenen Kunanbay, birlik hazırlatıp peşlerine düşer. Birlik, yolda yanlışlıkla Böcey'in göçüne saldırır. Göç eden obanın Böcey'in yaşlı obası olduğunu anladıklarında artık iş işten geçmiştir. Böcey'in obasının Kunanbay tarafından yağmalatıldığı haberi kısa sürede etrafa yayılır. Onları bırakıp yoluna devam eden Kunanbay sonunda Kulınşak ile karşı karşıya gelir. Önceden hazırlık yapan Kulınşak, büyük bir silahlı birlik oluşturmuştur. Böylece "Musakul Savaşı" diye bilinen ve uzun zaman akıllardan çıkmayan çatışma başlamış olur. İki oba da bir türlü birbirini yenemeyince Kunanbay bu kez silahlandığı ikinci birliği de üstlerine salar. Galibin olmadığı savaş üçüncü gün obaların çekilmesiyle sona erer.

Baydalı tarafı savaşı kazanmamış olsa da hâlinden memnundur. Artık Kunanbay'ın yenilmezliği kırılmıştır. Kunanbay'a ders verdiğini düşünen karşı cephedeki obalar güç birliğine yönelirler. Dönürlükler artmış toylar çoğalmıştır. Kunanbay tarafı ise mutsuzdur. Zira muhalif obalar onlara başkaldırmakla kalmamış Kunanbay hakkında şikâyet mektupları yazarak şehre yollamışlardır. Çok geçmeden Rus-Kazak teftiş ekibi obaya gelerek Kunanbay'ı sorgular. Sonunda Kunanbay'ın merkeze götürülmesi kararı vrelir. Bu durum hayra alamet değildir. Hemen bir toplantı düzenleyen Kunanbay dostlarından yardım ister. Hakkındaki şikâyetlerin merkeze ulaşmasının önlenmesini ister. Ancak oğlu Abay'dan başka kimse yapıcı bir çözüm bulamayacaktır. Abay aracılar ile karşı tarafa haber yollar. Alınan mal ve toprakların geri verileceğini bildirir. Kunanbay'ın hoşuna gitmese de Abay'ın çözümü en akıllıca olandır. Karatas'ı bir tarafa, hatırı sayılır diğer kişileri de diğer tarafa aracı olarak yollarlar. Ellerinden alınan yerlerin geri verilmesiyle sorguda olan Kunanbay'ı şikâyet etmeyi bırakırlar.

III

Güzün sonlarına doğru obalar bu kez kışlaklara göçe başlarlar. Zere'nin obası güzün sert geçmesinden dolayı diğer obaların gerisinde kalır. Abay, o sıralarda CigiteklerinKunanbay'ı alt etmenin gururuyla şenlikler düzenlediği haberini alır.

Halk edebiyatına olan sevgi ve ilgisi artmış olan Abay, dombıra dersleri almaya başlar. Nevayi gibi usta şairlerin eserlerinden büyük keyif alır. Onların divanlarında kullandıkları mazmunlar, Togcan'ı hatırlatır. Yoğun duygular beslediği fakat artık onlara düşman bir obada yaşayan Togcan'ın hayali ile şiirler yazmaktadır. Böylece onda hem şairlik hem de dombıra çalan ozanlık nitelikleri bulunmaktadır.

Babası Künke'nin obasından hâlâ dönmemiştir. Yöre halkı onun obadan çıkmayışını devletin verdiği ceza olarak yorumlar. Ağasultanlık makamından azledilen Kunanbay hakkında yeni şikâyet dosyalarının Mayır'da toplandığı bilgisi gelir. Karkaralı'ya atanan yeni ağasultan, Kunanbay'a hoş bakmayan Kusbek'tir. Kunanbay'dan nefret eden Mayır ile birlik olan Kusbek, Kunanbay ile ilgili suçlayıcı evrakları, Ombı'ya üst makama göndermektedir. Evraklara ulaşip yok etmenin yollarını arayan Kunanbay, dostu Alşınbay'dan yardım ister. Yörenin zenginlerinden Alşınbay, bu işin ancak rüşvetle çözüleceğini söyler. Ancak Kunanbay'ın yeterli parası yoktur. Tam bu sırada Kunanbay ve Alşınbay ile çok yakın dost olan zengin tüccar Tinibek obaya gelir. Paraya sıkışan ve rüşvet yedirmek için uygun yol arayan Kunanbay, kızı Makiş'i Tinibek'in oğluna sözleyince dünür olurlar. Böylece Mayır'a verilecek rüşvet de bulunmuş olur. Alşınbay ile plan yaparlar. Ombı'dan çağırılan Kunanbay atına binip giderken yanına güvenilir adamı Mirzahan'ı alır. Ombı'ya varmadan önce dosyaları bulunduran Mayır'a varırlar. Fakat usulüne uydurmak için onu sarhoş edip evrakları yakarlar. Ardından evrakların kaybolmasına da kılıf uydurmak için Rus idarecilerden Sergey vasıtasıyla Mayır'ın garajında küçük bir yangın çıkarıp evrakların yok olduğuna dair tutanak tutarlar. Böylece Sergey'in çıkardığı yangınla Mayır da aklanmış olur. Sıkıntılı durumdan kurtulmak için kesenin ağzını iyice açan Kunanbay, Ombı'ya vardığında on gün kadar sorgulanır. Ardından suçsuz bulunarak obaya geri yollanır. Karkaralı'ya ulaşip kurtuluş müjdesini obaya önceden gönderen Kunanbay, kendi gitmek için acele etmez. Kunanbay'ın ağasultanlığı elinden alınmış olsa da Maybasarstarşınlık görevinden alınmış, yerine Kunanbay seçilmiştir.

IV

Etrafında gelişen hadiselerden etkilenen Abay, hayata küskün ve içine kapanıktır. Abay'a göre, hissettiği güzel duygu ve sözler sevdiğine ulaşmadıktan sonra anlamsızdır. Togcan'ın hayali gözünün önünden gitmez. İki oba arasındaki düşmanlık sebebiyle onu görmesi imkânsızdır. Erbol'a derdini açan Abay, Togcan'a yazdığı

şiiirlerden okur ve ona iletmesini söyler. Erbol, Abay'ın Togcan için söylediklerini hafızasına adeta kaydederek uzaklaşır.

Erbol, Togcan'a durumu ileterek onun için kaleme alınmış şiirleri okur. Erbol ve Togcan'ın yengesi onu Abay'la görüşmeye ikna ederler. Müjdeli haberi Abay'a ulaştıran Erbol, onu alıp kendi evine götürür. Erbol'un eviyle Süyindik obası arasında ırmak vardır. Abay'la beraber ırmağı geçip karanlıkta Togcan'ın evine girerler. Togcan utanarak sıkılarak karşısında durur. Erbol ve yengeleri ikisini bir süre yalnız bırakırlar. İlk kez baş başa kalan iki genç de utandıklarından fazla konuşamazlar. Abay, kendisi için yazdığı şiirleri beğenip beğenmediğini sorar. Togcan beğendiğini söyler. Abay yaklaşıarak aşkını itiraf eder. Böylece birbirlerine duygularının karşılıklı olduğu anlaşılır. Yenge ırmağın yükselerek geçişi kapattığını söyler. Abay, onları zor durumda bırakmadan çıkar. Yükselen ırmağı geçmek çok zorlaşmıştır. Erbol, çalılıklara saklanan Abay'ı gelip atıyla Karavıl Irmağı'nın karşısına geçirir. Erbol'un gerçek dost olduğundan iyice emin olan Abay minnettarlığını bildirir.

Diğer topluluklarla ilişkileri düzelen Kunanbay etrafına kendine güç verecek epeyce oba toplamıştır. Zor günler geçiren Kunanbay, kendisine destek olacak güvenilir akrabalarının bulunmamasından yakınıır. Yaşlandığını da fark eden Kunanbay, dünür edinmenin zamanı geldiğini söylemektedir. Hanımları ve annesinin de evde bulunduğu bir sırada çocuklarını evlendirmek istediğini söyler. Künke'den olma Kудayberdi yakında evlenecektir. Abay nişanlıdır. Ospan'ı ise Baytas'ın Erkecan adlı kızıyla nişanlamaya karar vermiştir. Alınan karara ahali sevinir. Sıra Abay'dan bahsetmeye gelince Alşınbay'a gidilmesi için de hazırlık yapılmasını buyurur. Henüz Ospan'ınTakecan'ın ve Abay'ın bunlardan haberi yoktur. İçlerinde yalnızca Abay bu habere üzüılır. Aklında yalnızca Togcan vardır. Fakat töreye karşı gelemeyeceğini düşünür. Alşınbay zengin bir obadır ve ona yaraşır çeyizler hazırlatmaya koyulurlar. Abay içindeki yangınla nişanlısı Dilda'nın obasına doğru yola çıkar.

YOKUŞTA

I

Ulcan'ın başı çektiği dünürler Alşınbay obasına ulaşır. Abay, yanında olmasını istediği Erbol'u da özellikle çağırır. Takecan, Cumagul, şakacı Mırzahan da onlarla beraberdir. Adetleri bilmeyen Abay'a tecrübeli akrabalar yol gösterir. Obanın kızları, yengeleri damadı tanımaya çalışır. Damatlar geleneksel kıyafetler giyip başlarına uki takarlar. Bu adet kitapta şöyle geçer:

Başa uki takmak bütün damatların âdeti. Sadece bu değil, kızıl manat ile yüksek ökçe, elbise giyip başkalarından farklı sivri tepeli tımağauki takmak bu bölgenin bütün damatlarının geleneğidir⁵⁵.

Abay herkese kendisinin damat olduğunu ilan etmekten hoşlanmaz. Gelen hanımlar onu damat kıyafeti olmadan görünce şaşırırlar. Hâlâ nişanlısını göremeyen Abay, bu geleneği eleştirir. Birbirini görüp tanımayan iki insanın bu şekilde evlendirilmesi ona göre çok yanlıştır. Görücü usulü evlendirme âdetinin kaba ve duygusuzca olduğunu düşünür. Togcan’a Erbol aracılığıyla başkasıyla nişanlanmak zorunda kaldığını, buna çok üzüldüğünü söyler. Onu yarı yolda bırakmaya mecbur edilmiştir. Başındaki tımağdan ve içinde bulunduğu durumdan tüm gün sıkılır. Sonunda Dilda’yı başında kırmızı örtüsü ile getirirler. Yüzünü hâlâ görememiştir. Dilda ona yan dönüp oturur. El tutma ve saçını okşama geleneği uygulanacaktır. Bunlardan habersiz Abay sıkılarak oturmaya devam eder. Yengelerden biri Abay’ın elini Dilda’nın eline götürür. Böylece “el tutma” âdeti gerçekleşir. Bunlar için hediyesini önceden Ulcan’dan alan yenge bu kez Dilda’nın saçını okşatır. Tüm bunlar geldiklerinin üçüncü gününde olur. Dilda’nın yüzünü henüz görememiştir. En sonunda kalabalık dağılınca Dilda ile baş başa bırakılır. Yalnızca yengelerden biri yatağı hazırlamak için oradadır. Bir süre Abay dışarıda hava almak için gönderilir. Bu sürede bunalan Abay başına gelenleri içinden eleştirmeye devam eder. Yenge gelir ve Abay’ı eve götürür. Şimdi ise “çizme çıkarma” âdeti yapılacaktır. Abay’ın çizmesini çıkarıp üzerini çıkarmasına yardım eden yengeye Abay utana sıkıla annesinin kendisine bıraktığı parayı verir. Hemen yatağa girer. Bu kez Dilda yoktur. Karanlık içinde odaya girip hemen üzerini çıkarıp o da yatağa gelir. Birbirini tanımayan bu iki genç de hâlinden memnun değildir. İlk konuşmaları ise Dilda’nın “Öteye kaysana!” olur. Görücü usulü evliliği Abay bu bölümde sert eleştirilerle anlatır.

On beş gün kadar Alşınbay obasında kalan Abay kendi obasına dönecektir. Dilda’ya biraz olsun alışmış sohbet etmeye başlamıştır. Dilda da Abay’a alışır. Herkesten aldığı hayır dualar ile obasına döner.

II

Abay obaya vardığında Çıngıs etekleri iyice yeşermiş ve oba halkı ile dolmuştur. Abay’ı sevinçle karşılarlar. Ağabeyi Kudayberdi’nin isteği üzerine birkaç şarkı söyler ve dombıra çalar. Bu müzik faaliyeti çok beğenilir. Ağabeyi Kudayberdi

⁵⁵ (AY1:262)

ile iyi bir ilişkileri vardır. Abay'dan yeni şarkılar dinleyince onu tebrik eder. KunanbayBaydalı ile kışlak yüzünden yeni tartışmıştır. Birçok oba onun himayesine geri girerken bir tek Baydalı obası kalmıştır. Abay bu konuda babasını eleştirir. Orta yolu bulması için fikirler söyler. Toprak için akrabaları kırmamak gerektiğini söyler.

Abay yanına Corga Cumabay'ı ve Mirzahan'ı alıp Baysal, Baydalı ve Süyindiklerin yanına gider. Hoş karşılanır, selam ve dularını alır. Niyetinin Böcey'in ölüm yıldönümünde bulunmak olduğunu ve misafirlerin bir kısmını ağırlamak istediğini belirtir. Buna sevinip memnun olurlar. Abay Böcey'in ağır misafirlerini kendi kurdurduğu otağlarda her masrafı üstlenerek ağırlama sözü verir. On tane beyaz ev kuracağını dile getirip otuzar kişiden üç yüz kişiyi kendisi ağırlamak ister. Bunun için gerekli hazırlıkları yapmak üzere obasına döner. Ulcan ve Mirzahanlardan aldığı fikirle bu ağır işin altına girer. Cimrilik zamanı olmadığını göstermek için eti ve kımızı diğer ikramlarla beraber bol tutar. Ağır misafirler kabile hâlinde gelir. Onlara kendini tanıtır evlere yerleştirir. Alandaki en görkemli evleri kurdurur. Dışarıdan gelen herkes Kunanbay'ın oğlu Abay'ın bu samimi alakasını takdir ederler. Böcey'in ölüm yıldönümü için dört bir yandan misafirler gelmektedir. Abay üç gün boyunca uykusuz hâlde misafirlerini eksiksiz ağırlatır. Baysallardan ve Böcey'in dayısından övgüler ve dualar alır. Erbol'un da her an desteği ile ölüm yıldönümünü tamamlayıp yola düşerler. Abay evine döndüğünde herkes tarafından konuşulan ve takdir edilen bir kahramana dönüştüğünden haberi yoktur.

III

Son günlerde tüm yaylaklarda Böcey'in yıllığı konuşulmaya başlamıştır. Böylesine büyük ve gösterişli bir yıllık dillerden uzun zaman düşmez. Abay ve yaptığı hizmetler ise yıllığın en önemli konusu olmuş durumdadır. Tüm çevrelerce büyük takdir ve iltifat kazanan Abay yaptığı işin büyüklüğünün çok da farkında değildir. Abay'ın annesi Ulcan ve büyükannesi Zere'ye sürekli Abay'la ilgili övgüler yağar. Zere bu yüzden onun büyük adam olması adına bir kuzu kesip Erbol ve Abay'a yedirir. Üç dört gün dinlenip hoş vakit geçirdikten sonra kendi obasına dönen Erbol çok geçmeden yine Abay'ın yanına gelir. Bu kez gelişi farklıdır. Coşku ve heyecanla ona doğru koşan Erbol'un gelişine Abay umutlanır. Nitekim haklı da çıkar. Erbol, Togcan'dan haber getirmiştir. Togcan'ın obada olduğunu ve özleyip görüşmek istediğini Abay'a iletir. Abay büyük bir heyecan ve mutlulukla Erbol ile yola düşer.

Obaya vardığında eğlence seslerini duyan Erbol bir cesaretle Abay'ı da alıp başka obaya giderken uğradıklarını söyleyip aralarına girer. Abay'ı ve Erbol'u hemen tanıyan kalabalık onları sıcak karşılar. Salıncaklarda sallanan ve şarkılar söyleyen kızların içinde Togcan'ı birden fark eden Abay yine yüreğindeki heyecandan kalbinin sesinden başkasını duymaz olur. Togcan da onu hemen fark eder. Yüzü asık olsa da gözünü Abay'dan ayıramaz. Abay başta çekinse de Togcan'ın aşkı ile şarkılar söylemeye başlar. Kalabalık ilk kez duyduğu bu güzel şarkıları takdir eder. Birbiri ile atışmaya başlayan düetler yapan gençler salıncağa misafir olduğundan Abay'ı oturtur. Onun şarkısına eşlik etsin de Togcan da yanına oturtulur. İki genç başta isteksiz ve çekingen başlar atışmaya. Abay'ın dili, gönlü çözüldükçe Togcan'ın yüzü de gülmeye ve yine Abay'a yaklaşmaya başlar. Gönlü kırgın Togcan kalbindeki Abay'a direnemez. Salıncakta ahenkle sallanıp şarkıları birlikte söyleyen bu iki genç herkesi hayran bırakır. Onlar bir elmanın iki yarısı gibidir.

Şarkılar bitince oyunlara başlarlar. Uyanık Erbol kurt kuzu oyununu başlatıp kendisi kurt olduğunu ilan eder. Bir anda Abay'ı kucaklayıp kaçırır gibi uzak bir çalığa bırakır ve ona burada bekle Togcan'ı kaçıracağım der. Togcan'ı da kaçırıp bir yere bırakır. Karanlıkta ağaçlıkta birbirini bulan iki aşık çekinmeden birbirine sarılır. Togcan Abay'ın göğsüne kapanıp sıkıca sarılır ve ağlar. Abay buna dayanamaz. Onu telkin eder ve öper koklar. Bu sırada Togcan'ın arkadaşlarından bir kız yaklaşp onlara imada bulunur. Onu sustururlar. Abay gizlice Togcan'a beklemesini geleceğini söyler. Yüreğindeki sevinçle obaya yönelir. Onun bu mutlu hâinden Erbol da çok memnundur. Birkaç gün sonra tekrar Togcan'ı görmeye yeltenen Abay, Erbol'dan havadisi alır. Adilbekler dönmüştür. Artık Togcan'ı görmek onun için aşılmaz bir dağ gibi gözüktür. Babasının isteği ile nişanlısını görmeye gönderilir. İstemese de kabul edip gider onunla bir on beş gün daha vakit geçirir. Yüreği tam olarak hâlâ Dilda'ya sıcak değildir. Aklından Togcan'ı çıkaramaz. Abay Karkaralı'ya döndüğünde durulan sular babasının birkaç obaya yaptıkları ile yeniden alevlenmiştir. Halk içinde yine babasına yönelik suçlayıcı sözler çoğalmıştır.

YAMAÇTA

Abay'ın evliliğinden üzerinden iki yıl geçtikten sonra ilk oğlu Akılbay doğar. Abay bu sırada on yedi yaşındadır. Annesi Ulcanlar onu özenle büyütürken babası ile çocuk arasında henüz bir sıcaklık yoktur. Abay evliliğini bile hazmedemezken bir de baba olduğunu öğrenmiştir. Birden bu haberle sarsılan Abay birkaç gün gidip dönmez. Bundan iki yıl sonra ise kızı Külbadan dünyaya gelir. Fakat Abay için durum

değişmez. Huyu suyu aynı Dilda olan bu küçük kız geceleri ağlamaktan aman vermez. Abay ona sürekli ağladığı için “Sarıçıyan” adını takar. Büyüdükçe de ele avuca sığmaz. Abay ona da ısınıp bir bağ kuramaz. Üçüncü çocuğu ise doğmak üzeredir.

Otağına yakın arkadaşları Erbol, Cirenşe, Asılбек ve Bazaralı gelir. Dilda’ya Külbadan’ı susturmasını emreden Abay misafirlerini karşılar. Bunlar Abay’ın her daim danışıp dostluk ettiği gençlerdir. Fakat babası Kunanbay onlardan hoşlanmaz.

Bu yıllarda genç bir delikanlı olan Abay, yakışıklı sayılmasa da sempatik ve dikkat çekicidir. Arkadaşlarından en yakışıklı bulduğu Bazaralı’dır. Abay yakın dostu olan bu arkadaşlarından halkın durumunu öğrenmektedir. Kışın çok ağır geçtiği Kazak coğrafyasında halk perişandır. Halkın mağduriyetini yakın arkadaşlarından ayrıntılı biçimde öğrenir. Hayvanları telef olan fakir obalar sağlam kışlaklarda olmadığından çok büyük zarar görmektedir. Gençler halkın geçim durumunun müsebbibi olarak Kunanbay’ı görmektedir. Abay onlara karşı çıkmayıp gerçeklerin farkında olduğunu belirtir. Babası ile bu sıra araları açıktır. Altmış yaşındaki Kunanbay, yaşı Abay’dan da küçük olan yeni bir hanım almıştır. Bu duruma Abay çok içerlemiştir. Aynı zamanda annesi Ulcan, annesinin kuması Aygız ve büyükanne Zere de yeni hanıma tepki gösterirler.

Yeni kadın yüzünden babasıyla arası açık olan Abay, yapılan eleştirilerin haklı olduğu düşüncesindedir. Bu sırada BökenşiDarkembay ile onun iki fakir komşusu otağa gelir. Onları buyur eden Abay, dertlerini sorar. Darkembay Abay’dan yardım istemeye gelmiştir. Sert iklim koşullarından birçok hayvanının telef olduğunu, kalanların da da ölmek üzere bulunduğunu anlatır. Abay’ın yardımseverliğini bildiğinden ona geldiğini de belirtir. Ağabeyi Takecan Abay’ın aksine sert mizaçlı, gaddar ve cimridir. Bu fakir oba halkını çalıştırıp sömürmüş, sonra onları kovmuştur. Takecan ve yardımcısı Cumagul’un halka yaptığı zulüm insanlar arasında nefretle anlatılmaktadır. Takecan Abay’dan önce evlenip üstüne düşen malı bölmüştür. Karısı da kendi gibi cimri ve katıdır. Cumagul’u da yanına alıp halka sürekli zulmeder. Bu yüzden iki kardeşin arası soğuktur. Zira Abay onun bu hareketlerini tasvip etmediği gibi tenkit etmekten de çekinmez.

Takecan’ın Darkembay’a yaptığı kötülüklere çok öfkelenen Abay, sürülerini alıp kendi topraklarına sığınabileceklerini söyler. Yanlarına Erbol’u da verir. Darkembay Takecan’ın buna müsaade etmeyeceğini söylese de Abay ısrarını sürdürür. Darkembay kalan cılız hayvanını güç bela otağa getirmeye çalışır. Yolda telef olanlara artık çare yoktur. Tam geldik derken Takecan’ın emri ile Cumagul onları yeniden

kovar. Kırbacıyla azıcık canı kalan hayvanlara vurup onları yuvarlar. Yapılan zulme engel olamayan Erbol olayı Abay'a haber verir. Abay Takecan'ın adamlarına kaba kuvvet uygulayarak mazlum Darkembay'ı yeniden araziye getirir. Civarın tüm yoksul halkı elinde kalan hayvanını alıp son bir gayret kendilerini Takecan'ın otlığına atar. Ölmek üzere olan hayvanlar son bir kuvvetle ot yığınlarından yemeye çalışır. Abay, zor durumda bulunan halka her türlü yardımı yapar. Sonunda boran azalıp hava açınca tüm halk Abay ve ailesine dua edip obalarına döner. Takecan geldiğinde hemen babasının obasına gidip Abay'ı şikâyet eder. Kunanbay, Abay'ın kendi nazarında bir işe yaramayan bu fakir obalara yardımını hoş görmez, ancak kabullenmek zorunda kalır.

II

Aniden rahatsızlanan Zere'nin, sağlık durumu kısa süre sonra kötüleşmeye başlar. Başından bir an olsun ayrılmayan Abay ve Ulcan'a son sözlerini söyleyip hayata gözlerini yumar. Diğer obalardan gelenlerle beraber cenazesi kaldırılan Zere için Kur'an-ı Kerimi bizzat Abay okur. Bu ulu kadının ölümü onu çok derinden etkilemiştir. Aylarca obadan ayrılmayan, bunaldıkça kendini dağlara vuran Abay, bu dönemde daima hüznülüdür. Bu hâline son vermek isteyen Erbol onu alıp Asılбек'in isteği ile kendi obalarına misafir olarak götürür. Süyindik'in obası Abay'a yine Togcan'ı hatırlatır ama Togcan yoktur. Yengesi Abay'ın hâline Togcan'ı unutamadığını anlar. Togcan'ın da ona çok âşık olduğunu, gelin giderken çok ağladığını anlatır.

Abay'a neşe olsun diye yengenin obasına Kadırbay'ın yanına gitmeyi teklif ederler. Kadırbay, Abay'ın en son Böcey'in ölüm yıl dönümünde gördüğü ünlü ozandır. Onunla gece boyunca halkın hâline konuşup dertleşirler. Arada atışıp şakalaşırlar. Abay bu obanın kızlarının geç evlendiğini şen şakrak olduğunu duysa da gözüyle ilk kez görmektedir. Kuvandık zeki ve yetenekli oluşuyla Abay'ın dikkatini çekmiştir. Fakat Abay çekim hissetse de bu aşktan olan bir ateş değildir. Onun aklında hayalinde hâlâ Togcan vardır. İki üç gün orada kalıp eğlencelere katılan Abay ve Kuvandık arasındaki sıcaklık aslında denk iki insanın anlaşmasıdır.

Kadırbay ile günden güne daha da iyi bir dostluk kuran Abay bu bölümde Kazakların ihtiyacı olan şeyin eğitim olduğu söyler. Cehaletin Kazakları geriye götürdüğünü, diğer milletlerden habersiz yaşamaya mahkûm bıraktığını dile getirir. Böylece romanda ilk kez açıkça Abay'ın Kazak halkı için düşündükleri ile karşılaşırız.

III

Kazak bozkırında halk yokluk içindedir. Bu nedenle Tobıktı yaylalarında hiç toy yapılmamaktadır. Gençler evlenseler bile bunları küçük toplantılarla yaparlar. Kışın ağır iklim şartları ve boranlar halkı yokluk içinde bırakmıştır. Tam bu sıralar Maybasar, Cakıp, Irsay yılıkısından ve Kunanbay'ın obasından pek çok yılıkı kaybolur. Bu mesele obalar arasında hızla yayılır. Az hayvanla çok zor geçinen obaların hepsi endişelenir. Kunanbay ve Cakıplar hırsızın Nayman ve Sıban'dan geldiğinden şüphelenirler. Kunanbay göçü durdurup üç dört boyun araştırmaları için birer adam gönderir. Fakat hiçbiri kanıt bulamaz. Çok geçmeden Irgızbay'ın beş yılıkısı daha kaybolur. Baysal ve Süyindik'in de birçok kısırağı çalınır. Çalınanların peşine düşülse de asla iz bulunmaz. Kunanbay tüm obaları bir araya toplayarak göçü hızlandırır. Böylece hırsızın onları takip etmeyeceğini düşünür. Ama buna rağmen Kötibak içinden çalınan hayvanların haberi gelmeye devam eder. Irgızbay'dan da hayvanlar kaybolmaya devam eder. Kunanbay düşmanın içeriden olduğu kanaatine varır. Obalara göze batmayacak ihtiyar haberciler gönderir. Bu sayede suçluların Karaşa obasından Balagaz'la Abılgaşı'dan biri olabileceği kanaatine varırlar. Yaşlı kadınlardan biri Abılgaşı'nın otağında gece haşlanmış bir kısırağın yendiğini görür. O gece olaylara bizzat şahit olanlardan biri de Bazaralı'dır. Ağabeyi Balagazı'nın tayları çalışını uzaktan izler. Bunu kendine yediremeyen Bazaralı babası Kavmen'e gider. Ağabeyini de çağırıp gördüklerini anlatıp hesap sorar. Kavmen suçu kabul eden oğluna hiddetlenerek onu kovar Balagaz başka obaya katılarak oradaki güçlü delikanlıları da yanına çekerek hırsızlığına ortak eder. Kunanbay tüm bunlardan haberi olunca Balagazı'nın ifadesini almak için çağırır. Fakat Balagaz huzuruna gitmez. Yanındaki gençler ile zengin obalardan çalıp fakir halkla paylaşmaya devam eder. Bu hadiseyi tek başına çözemeyeceğini anlayan Kunanbay emniyet görevlilerine haber verir. Bu sırada değişen kanunla bolıslık sistemi gelir. Halk bütünü ile Semey'e bağlanır. Bu arada Tobıktı bir starşına bağlanmıştır. Kunanbay'ın seçim arefesinde kendi halkı ile çekişmeye niyeti yoktur. Bu yüzden şikâyet etmekten vazgeçip kendi adamlarını hırsızları yakalamak için yollar. Fakat sonuç alamaz. Malları çalınmaya devam eder. Kunanbay Bazaralı'yı yanına çağırır. Yakışıklılığıyla dikkat çeken Bazaralı Kunanbay'ın geç kuması Nurganım'ın da dikkatini çeker. Bazaralı da Nurganım'ı beğenmiştir. Kunanbay, Ağabeyinin yakalanması için Bazaralı'dan yardım istese de Bazaralıonun yokluk yüzünden böyle bir iş yaptığını söyler. Halkı sömürdüğünü beyan ederek Kunanbay'asuçlamlarda bulunur. Açıklamalardan

rahatsız olan Kunanbay, onu evden gönderir. Bu sırada Kunanbay'ın en küçük eşi, genç Nurganım Bazaralı'yı görüp beğenmiştir.

IV

Halk arasında seçim haberi yayılır. Kunanbay Abay ve Takecan'ı yanına çağırır. Abay babasının onu bolis yapmak istediğini öğrenir. Fakat bu işi kabul etmez; ağabeyi Takecan'ın daha uygun olduğunu söyler. Takecan, hemen kabul eder. Yaptığı ilk iş Abılgaşı ile Balagaz'ın peşine kolluk kuvveti yollamak olur. Başarısızlıkla geri döner. Ancak dönüşte masum halka saldırıp birçok hayvan alırlar. Kimse bu hareketi hoş karşılamaz. Abay ve Bazaralı, oraya ulaşarak hayvanları geri vermesini isterler. Abay'ın gücünden çekinen Takecan hayvanları geri verir. Fakat Balagaz ve Abılgaşı yüksek mahkemeye çıkarmak için dosyalar toplayıp Semey'e gönderir. Adilhan bu işi yapan postacıları gasp edip evrakları kaçıır. Olaylar iyice dallanıp budaklanınca Kunanbay otuz kadar genci silahlandırıp Balagaz'a baskına gönderir. Gafil avlanan Balagaz ve adamlarını yakalayıp hapse attırır. İçlerinden sadece Abılgaşı kaçar. Bu olaya tepki gösteren birçok insanı Takecan kara listeye almıştır. Bunu yanlış karşılayan Abay, Erbol ile şehre gidip meşhur Avukat Akbaş Andreev'i bulur. Obalar arasında yaşanan çekişmeyi, açlığı, yoksulluğu ve adaletsizliği açıkça anlatır. Bu sayede kara listeye alınan birçok masumu aklamayı başarır. Fakat babasının emri ve araya soktuğu adamlar ile işler iyice karışır. Balagaz ve Adilhanları kürek mahkumluğundan kurtarsa da Ürkite sürülmekten kurtaramaz. Obasına umutla dönen Abay'ın üçüncü çocuğu Abdurrahman dünyaya gelmiştir. Çocuklarını görüp eşi ve yaşlanan annesi ile vedalaşıp eğitim görmek üzere Semey'e gideceğini bildirir. Annesinin hayır duaları ile babasının obasına doğru yola çıkar. Babası onu uğurlarken Rus sempatzanı olmakla itham edip birçok konuda eleştirir. Abay bu eleştirilere karşı çıkıp iyi bir yöneticinin halkını koruyup kollayan onlara yol gösteren bir kişi olması gerektiğini ifade eder. Babası Kunanbay artık iyice yaşlandığını ve devrinin geçtiği düşünmektedir. Abay'ı yolundan döndüremeyeceğini anlar ve onu yolcu eder. Abay bu kez yaşadıklarının ona verdiği olgunlukla ve yeni umutlarla şehre doğru yol alır.

2.2. Romanda Üzerinde Durulan Başlıca Temalar

2. 2. 1. Göç ve Göçebelik

Romanın tamamı göçebe yalayan halkın yaylak ve kışlaklarına göç anında başından geçen olaylar üzerine kuruludur. Neredeyse her bölümün içinde bir göç hadisesi ya da hazırlığından bahsedilir. Kitapta anlatılana göre bu bölgenin yerel yöneticisinin kontrolünde gerçekleşir. Kitapta bu işi yapan kişi bolıslık yapan Kunanbay'dır. Kunanbay'ın emri ile onun söylediği yoldan, söylediği yaylak ya da kışlaklara göç edilir:

“Abay Cidebay’a dönmeden önce babasından göç ve yerleşme durumunu sordu. Kunanbay büyük obasına çabuk göçsünler, diye emir verdi. Ama bu seneki göç yolu her seneki göç yoluna benzemiyordu. Önceden Kunanbay’a bağlı obalar, Karaşoki yanlarına doğru toplandıktan sonra yaylağa doğru giderlerken Çıngıs Dağı’ndan Bökenşi Geçidi’ni aşarak gidiyordu.” (AY1:185)

Kunanbay'ın emirleri üzerine haberler gönderilir obalar o güzargahta denilen yere göçerdi. Kitapta herhangi bir resmi toprak anlayışı geçmez. Göçülen yerler sözlü olarak obalara dağıtılan yerlerdir. Henüz yerleşik hayata geçilmediği için romanda obalar sözlü olarak bölgeleri paylaşmış bu yönde yaşamlarına devam ederler:

“Küzev’den yedi defa göçüp Kızılşoki’ya, Kızır’a, Kölkaynar’a ulaşan Kunanbay obaları, artık buradaki kışlaklarına dağılacak oldular. Ama dün sabah Kunanbay emir verip:

‘Kimse haber almadan göçmesini bir yere dağılmasın’ demişti. Yanına Maybasar’ı alıp Çıngıs’a gitmiş. Gittiği yer uzak olmasa da Kunanbay gün boyu at sırtında ancak akşamüzeri döndü. (AY1:70)

Romanda göç öncesi hazırlıklar meşakkatlidir. Göç tarihi yaklaşımadan tüm hazırlıklar tamamlanır. Sürüler genelde önden gönderilip otlatılır. Halkın geçim kaynağı hayvancılıktır. Zenginlik ya da fakirlik sahip olunan hayvan sayısına göre belirlenir. Romanda genelde küçükbaş hayvan ve yılkı sürülerinden bahsedilir. Yazın sıcaktan bunalmış hayvan sürüleri canlı bir biçimde şöyle anlatılmıştır:

“Boydak yılının (doğurmayan at) hepsi otlağı bırakıp ta büyük adırın başına çıkmış pinekliyor. Yaylımdan dönen koyun sürüsü su kenarına tesbih tanesi gibi dizilipböğürlerini serinliğe verip körük gibi soluklanıyorlar. Otlığa aldırıldıkları yok.

Tüm inekler Bakanas Irmağı’ndan dallanan kara su göletlerine girip sere serpe yatıyor. Ayrılan birkaç tayınsa (bir yaşına girmiş iki yaşına girmemiş dana), düveler ise büveleğin ısırması sonucu kudurmuş gibi koşturuyor.”(AY1:205)

Göç ederken obalar arasında bağlar güçlenir. Birbirlerine yakınlaşan obalar, aynı güzergâhtan devam edenler bir araya geldikçe geleneksek ikramlarında

bulunurlar. Obalar arası ilişkiler pekişir. Kazaklar için en önemli şeyin akrabalık ve misafirperverlik olduğunu romandan anlıyoruz. Bu yüzden göçlerde de bu ilişkilere önem verilir.

Kunanbay kendi obalarını söylediği düzende her sene göç ettirir. Fakat bazen haksız yere elinden toprağını aldığı akrabaları olur. Böceyleyle yaşanan savaşın sebebi olarak bu durumu özet kısmında anlattık. Romanda bazen göç bu şekilde aileler içinde anlaşmazlıklara sebep olur.

2. 2. 2. Aşk

Şair Abay'ın hayatını anlatan romanda “aşk” teması bazı bölümlerde oldukça yoğun anlatılır. Abay Yolu'nda aşk, Abay'ın Togcan'a olan duyguları üzerine kuruludur. Sadık bir âşık olan Abay ona olan hislerinden ömrü boyunca kurtulamaz. İlk ve ölümsüz aşkı Togcan'a olan duyguları sürekli hafızasında tazedir. Öyle ki kavuşamadığı sevgilisinin hayali ile yaşar. Togcan'ı obasıyla göçerken gören Abay onu her gördüğünde ya da düşündüğünde olduğu gibi duygu seli yaşar:

“Uzaklaşmakta olan Togcan'ın geriden görünüşü de kendine hasmış. Ata oturuşunda da bir zerafet, son derece kibar bir asalet vardı. Parlak örgülü kalın burma saçlarının ucunda büyük şolpı sallanıp çingirdayarak gidiyor. Özlem dolu ilkbaharda yüreğini yakan, ondan bu yana gözünü yumduğunda her zaman kulağına çingirtıları gelip çınlarken ‘Acaba ben aklında var mıyım!’ diye giden şolpı sesi.

Değişik manzara hemen bulutları dağıtmış, güzel ay nurunu saçmış gibi oldu. Abay'ın aklını başından alıp büyüledi.” (AY1:214)

İlk evliliği ailelerin kararı üzerine yapılmış bir dayatmadan başka bir şey değildir onun için. Dilda ile yaptığı evlilikten asla memnun olmayan Abay romanda, görücü usulü evliliğe karşı bir tavır sergiler ve bu uygulamayı ağır bir dille eleştirir:

“Bütün bu damatlık olayını tekrar gözünün önünden geçirdi. Mal mülkle, saltanatıyla, eş dost ve hizmetçileriyle dünürlük için damat olarak geldi. Bunda da misafir yemeği, ağırlama, toy, şan, şeref eksik değil. Ahenk içinde. İyi dilek ve hayır duâlarla dolu. Hepsi kimin için? İki gencin bahtı, mutluluğu için diyorlar. Ama şimdi iyice düşündüğünde onlar için değil. O büyüklerin kendi düşüncesindeki narinlik, saygınlık ve gelenek için.

Fakat Abay'la Dilda'ysa hâlâ birbirlerinin yüzlerini görmemişler. Bu büyüklerinin umrunda bile değil. Damatla nişanlısının ilk defa görüşmesi, sadece şu serili yatakta olacak! (...) Işınları karşısında büyülenen, düşünce ve hayallerini sürekli

meşgul eden Togcan, ne kadar uzakta. Bulut gibi yükseklerle tırmanıp hayali gözünün önüne gelmiyor muydu? Şimdi bunun yarının, bu kadar zahmetli gelenek, alışlagelen görenekler içinde buna son derece basit gelmesi neden? İkisini hayvan gibi kavuşturan eller ne kadar çirkin! Ne kadar düşüncesiz ve kabaca!” (AY1:272)

Ona göre evlilik aşk üzerine kurulmalı ve buna gençlerin kendisi karar vermelidir. Fakat romanda Kazak kültürü buna müsaade etmez. Kazaklarda evlilik roman boyunca bu şekilde anlatılır. Abay gibi onun diğer kardeşleri de aynı şekilde evlendirilir. Ancak çok eşliliğin normal karşılandığı toplumda ikinci ya da daha sonraki eşleri kendileri isteyebilirler. Abay da ikinci eşi Aygerim ile kendi rızasıyla evlenir. Fakat onunla yaptığı evlilik bile Aygerim’i Togcan’a çok benzetmesinden kaynaklı yapılmış bir evliliktir.

Ayrıca görücü usulü yapılan bu evlendirmeler sırasında kızın obasına gönderilen yüklü başlıkların da kaynağının halktan toplanan vergi daha doğrusu haraç olduğunu öğrenince öfkesi daha da büyüyen Abay, babasının yaptırdığı camiye kadar haram gözüyle bakmaya başlar. Gelinlere ödenen başlığın ve yapılan hayır işlerinin fakir halkın sırtında kambur olduğunu anladığı gün olgunlaşır ve bu durumu da eleştirir:

“Kafasını yordukça tekrar anlamsız işler beynini meşgul ediyordu. Alşınbay obasına gönderilen elli büyükbaş hayvan da bu sürünün bir bölümüydü. Başlık... Abay’a getirilecek gelinin başlığı da bunlardandı.

‘Gerdanı itelginin gerdanı gibi’ diye ilgi çektiren, acele ettiren sözlü Dilda!.. Bunun yarı!.. Ne olacak!.. Gönüldeki son derece temiz, saf dünya, kirlenip çirkinleşerek tatsızlaşıyordu. (...) Abay, Dilda için rızasız, rızasızlık bir tarafa öfkeliydi.

Rüşvet, kitapların bahsettiğine göre günahların en büyüğü... O özellikle zor durumda kalan insanlardan, masum halktan çalınan alın teriydi. (AY1:150)

Abay kitapta rüşvet olarak alınan malların evlenecek insanlar için başlık olarak verilmesine o paralarla cami yaptırılıp kendi şan ve şereflerinin yükseltilmeye çalışılmasından hoşnut değildi:

“Rüşvetten toplanıp cami olup yükselerek duruyordu. ‘Haramdan yapıldım’ diye yıkılmıyordu. Onun içinde de Allah’ın adı zikredilip peygamber adına hutbeler, vaizler, söyleniyordu. Sarıklı imam gözünü süzüp tebarekeyi uzatarak Buhari makamıyla inletiyordu. Sevdiğim diyen çocuğun güzel dileklerle nişanlandım denilen gelinin temiz duyguları, beyaz duvağı da rüşvetten ocak tüttürüp, şımıldık(yatak üzerine çekilen perde) dikiliyordu.” (AY1:151)

Ayrıca romanda bir başka dikkat çeken husus yapılan bu görücü usulü evliliklerin çarpık ilişkilere yol açmasıdır. Abay'ı da buna dâhil etmek gerekir. Dilda ile evli olan Abay önce ozanın kızı ile yakınlaşır sonrasında Aygerim ile...İkisinin de bir nişanlısı olduğu hâlde yakınlaşmaktan çekinmezler. Gizli saklı yaşanan aşklar da romanda dikkat çeker. Kunanbay'ın kendisinde yaşça çok küçük olan ve yine kızın ağabeyi ve Kunanbay'ın anlaşması ile evlendirilen Nurganım da zamanla genç ve yakışıklı olan Bazaralı'ya gönlünü kaptırır. Öyle ki bu yasak bir ilişki olarak romanda yerini alır. Bu durumda bize yine kendi edebiyatımızda da yer alan yasak aşk romanlarını hatırlatır. Roman boyunca gerçek tek bir aşktan bahsedilir o da Togcan ve Abay arasındaki aşktır.

2. 2. 3. Savaş ve İç Mücadele

romanda savaş adı karşımıza Kunanbay ile Baysallar arasında gerçekleşen Musakul Savaşı'nda çıkar. Kodar'ı suçsuz yere öldürüp ellerinden toprak alan Kunanbay'a karşı direnen Böcey ve Baysallar sonunda kendini Kunanbay'ın pençesinde bulur. Kunanbay'a karşı birlik olanlarla tam bir zafer elde edemeyen Kunanbay geri adım atıp topraklarını vermek zorunda kalır. Çünkü Rus yönetimine onun hakkında şikâyet dosyaları gider. Musakul Savaşı dışında kendi içlerinde bir savaş yaşamayan halk aslında yaşam savaşının içine düşer. Romanda iç mücadele sürekli devam eder. Giderek fakirleşen halk zengin olanlar karşısında güçsüzdür. Romanda en büyük iç mücadele bu insanların hayata tutunma mücadelesidir. Bunun dışına zaten çok güçlü olan Kunanbay ile mücadele eden kimse yoktur. Öyle ki kendisi idareciliği bırakınca dahi oğlu yerine geçer. Fakir halkı en iyi emsil eden Darkembay iken zengini ve güçlüyü Kunanbay temsil eder. Yazar romanın alt yapısında zengin-fakir ayrımını ve çatışmasını derinlikle işlemiştir.

2. 2. 4. Eğitim

Romanda göç, evlilik, adaletsizlikler, zengin-fakir mücadelesi yoğun olarak anlatılsa da bizce romanın kahramanı Abay tüm bunları eğitimsizlik temasında birleştirir. Abay'ın sürekli dönüp dolaşıp geldiği nokta eğitimin eksiklidir. Sürekli kitap okuyan bilgi için yanıp tutuşan Abay halkının cahilliğinden dolayı çok mutsuzdur. Rus arkadaşlar edininceye dek daha çok Arap Fars edebiyatından eserler okuyan Abay Avukat Andreev ile tanıştıktan sonra Batı edebiyatına yönelip buradan dünya edebiyatlarına ulaşır:

“Abay Karkaralı’dandöndüğkten sonra atına binip bir tarafa gitmedi. Çoğunlukla Cidebay’daki obada annelerinin yanında kaldı. İlkbahra kadar gece gündüz kemdini kitap okumaya verdi. Medreseden döndüğünden bu yana haşır neşir olduğu buydu. Arap dilini, Fars dilini, pek çok kelimeyi unutup aşinalığı zayıflamış. Bir önceki hafta Gabithan’ın tefsirine bakıp bildiği dilleri toparladı. Ondan sonra eline aldığı her bir kitap, her bir cilt; büyük bir hasretle kavuştuğu değerli dostları oldu. Gabithan da kitap kurduydı. Onun kitapları arsında ilgisini çeken birçok kaynak buldu. Ebul Kasım TusiFirdevsi, Nizami, Fuzuli, Babür... ‘Cemşid’, ‘Seyyid Battal Gazi’, ‘Binbir Gece’, ‘Tanberi Tarihi’, ‘Yusuf ile Züleyha’, ‘Leyla ile Mecnun’, ‘Koroğlu’ gibi hikâye ve destanlar da bu kitaplar arasındaydı.” (AY1:154)

Ömrünü okumaya araştırmaya adanmış Abay Rus dostlar edindikten sonra ise bunların yanı sıra Rusça kitaplar da okumaya başlar. İkisinin de ufkunu açtığını düşünür. Kazakların da Rusça öğrenmesinin zorunlu olduğu kanaatindedir. Çünkü yöneticiler Ruslardır ve halk onların dilini anlamaz. Halkının eğitimsizliğini sürekli eleştirir. Kendisi okuduklarını çevresine anlatarak ve oğlu Abış’i aydınlık bilgili bir insan olarak yetiştirmeye çalışarak bu davada hizmet eder. Abış’in ölümü onda umutsuzluğa yeniden yol açsa da ömrünün sonuna dek bilim için adalet için halkının aydınlanması için uğraşır.

Abay ideal tip olarak oğlu Abdurrahman’ı yetiştirmeye çalışır. Abay Yolu ve baba-oğul ilişkisi bize de Mehmet Akif ve onun Safahat’ını hatırlatır. Mehmet Akif’in Asım’ı gibi Abay’ın da Abış’i vardır. Aynı ilişki Tevfik Fikret ve oğlunda da görmekteyiz.

2.3. Şahıs Kadrosu

Romanda kurgunun önemli bir bölümünü kişiler oluşturur. Bu kişiler etken ya da edilgen konumda romanda yerini alır. Olayların hareketli biçimde ilerlemesi için, bunlara yön veren, oluşumlarına sebep olan kişiler vardır. Roman bir insan sanatıdır. Kişisiz ya da kişiye has özelliklerin olmadığı metin türü roman sayılamaz.⁵⁶

“Kişi kadrosunu genellikle insanlar oluşturmaktadır. Ancak bunun yanında az da olsa hayvan, eşya, harf, sayı, işaret ya da daha başka bir şey (simge)in roman kişisi olarak görev aldığı da görülebilmektedir.”⁵⁷

⁵⁶Çetin, N. (2015), s.144.

⁵⁷Çetin, N. (2015), s.144.

Muhtar Avezov'un *Abay Yolu* adlı romanında da her kesimden kişi yer alır. Genç, yaşlı, çocuk birçok kişiden bahseder. Cinsiyet olarak baktığımızda ise erkek karakterlerin daha fazla olduğunu görürüz. Kadın karakterlere de detaylarıyla yer verilmiştir. Fakat erkek karakter sayısı ve özellikleri, roman boyunca daha geniş yer tutar. Romanda daha çok sosyal sınıflara göre ayrılmış kişiler vardır. Bunlar; yoksul köylüler, ozanlar, boy beyleri, Çarlık için çalışan yöneticiler, din adamları, kadınlar, gençler şeklinde sıralanabilir.

Romanda geçen kişileri Nurullah Çetin'in yöntemini esas alarak sınıflandıracak olursak romandaki merkezi kişi, Abay'dır. Olaylar Abay'ın çevresinde ya bizzat babası tarafından ya da etrafında gerçekleşir ya da kendi çevresinde gelişir. Abay aslında *Halit Ziya'nın Mai ve Siyah* adlı romanındaki *Ahmet Cemil* gibi idealize bir tip olmakla beraber, Mehmet Rauf'un Eylül'ündeki Suat gibi karakteristik özellikler de taşır.

Romanda bir kişi hem tipik hem de karakteristik özellikler taşıyorsa ya da yalnızca karakter kişiliğiyle sunuluyorsa bu karaktere "yuvarlak kişi" de denebilir.⁵⁸ Bize göre Abay'ın karakter olması daha ağır basar. Çünkü romanda Abay, sosyal çevreden uzak bağımsız bir birey olarak derinlemesine ele alınır ve tüm özellikleri detaylıca anlatılır.

Nurullah Çetin'in tasnifine göre *nihilist tip* kavramına en çok uyan isim ise Abay'ın aynı anneden olma kardeşi haylaz Ospan'dır. Ospan tanıma uygun olarak idealist bir tip değildir. Herhangi bir ideolojik, dini, milli, sosyal değere karşı duyarlılığı yoktur. Bu tarz kişilerin herhangi bir fikre, sanata, edebiyata, siyasete ne topluma ne de ailesine karşı bir sorumluluk hissi yoktur. Abay'ın kardeşi Ospan'ın tam da böyle bir tip olduğunu aşağıdaki bölümden anlayabiliriz:

"Ospan süratle geldi, Abay'ı tanıyıp birden durdu. Durur durmaz gülerek konuşup:

-Bugün babama uğramıştım. 'Oruçlu musun? Beş vakit namazını kılıyor musun? Müslümanlık farzlarını yerine getiriyor musun?' diye aynı MünkerNekir melekleri gibi sorgu suale almıştı. Doğrusunu söyleyip: O söylediklerinizin hepsinden yayın balığı nasıl temizse ben de o kadar temizim diyecektim, bir türlü cesaret edemedim. Baktım iş sarpa saracak. Ondan sonra ne yapayım? Eh, hepsi de tamam dedim. Buna memnun olup, beni överek bir de gün boyu yanında alıkoymasın mı?!

⁵⁸Çetin, N. (2015), s.161.

Çare yok, abdestsiz namaz da kıldım. Sahte oruç da tuttum. Böylece iyi insansın diye kendisiyle birlikte iftar da yaptım. Demin iftar için hazırlanan sıcak yemeklerini silip süpürüp eve dönüyorum. Aha biricik babanızın gözünü boyayıp gelen Ospan işte biz oluyoruz diye uzun bir kahkaha attı. ” (AY1:378)

Alıntıdan anlaşılacağı üzere Ospan ne dini bir inanca tam tutkundur ne de ailesini çok önemser. Bir vurdumduymazlığını daha Böcey’in yastı obası göç ederken yaptığı hareketlerle anlıyoruz. Öyle ki Ospan’ın ne diriye ne de ölüye karşı bir duyarlılığı vardır. Roman boyunca şımarıklığı ve hırçınlığı ile anlatılır. Romanda karakter özelliği taşıyan Abay’ın yanında Ospan gibi nihilist tipler, Kadırbay’ın kızı Ozan Kuvandık gibi, Abay’ın küçük kız kardeşi Künke gibi, büyükanne Zere ya da Böcey gibi sosyal tipler de vardır.

Sosyal tipler doğuştan getirdikleri özellikleri değil şartlar sebebiyle sonradan ortaya çıkmış kavramları temsil eden tiplerdir. Bu kişilerin bireysel sorunlarından çok ortak sosyal sorunları üzerinde durulur. Ev kadınları, işçi, işveren, yönetici, öğrenci ya da öğretmen, bey ya da köy insanı gibi tipler sosyal tiplerdir.

2. 3. 1. Kitapta Adı Geçen Erkek Karakterler

Kitabın büyük çoğunluğunu göçebe yaşayan köylüler oluşturur. *Bazaralı, Asılбек, Darkembay, Abılгазı, Balagaz, Adılбай* bu grupta yer alır. Şehrin kenarında kendi obalarında hayatını sürdüren, geçimini hayvancılık ve avcılıkla sağlayan öncesinde orta hâlli halk tabakasından olup kıtlıkla yoksullaşan tiplerdir. Bunların içinde kitapta en çok Bazaralı’ya yer verilir. Bazaralı; yakışıklı, fiziği kıskanılacak derecede düzgün, karakter sahibi, cesur bir genç olarak anlatılır.

“Sıcak eve gelip çay içtiğinden beri Bazaralı’nın yüzüne güzel günler gibi nur saçılmış. Bahadır yapılı yakışıklı yiğidin düşünceli ve zekâ fışkıran gözleri de ak sur yüzü de dinamikliğin ifadesi. Yüzünün kızılığı yumuşayıp parlıyor. Geniş omuzları gösterişli gövdesi dikti. Beyaz âhenkli parmakları kendine has. Doğduğundan bu yana bütün vücudu kusursuzluğun göstergesiydi. ” (AY1:375)

Şehirde yaşayan ve orada çalışan Iskak, Jakıp, Kâsen, Seyseke, Aben gibi isimler ise zengin kişilerdir. Şehirde yaşamayıp obalarında zengin olanların başını ise Abay’ın babası Kunanbay çeker. Kunanbay romanın başında bölgenin ağa sultanı olarak tanıtılır. Yılkı ve diğer hayvan sürülerinin haddi hesabı yoktur. Kunanbay’ın

sertliği hem görünüşünde hem karakterinde vardır. Romanda Abay’dan sonra en merkezdeki isimdir. Kunanbay oğlu Abay’ın gözünden kitapta şöyle tasvir edilir:

“Babasının uzun yüzü, uzun sivri başının kulaktan yukarı tarafı, kaz yumurtası gibi görünüyordu. Bununla beraber uzun, büyük yanaklarına çember sakalları katıldığına başıyla yüzü bir bütünlük arz etmekteydi. Burada Kunanbay’ın sağlam tek gözü, irice burnunun sol tarafında yer alıyor, uyanık bir bekçi gibi bu civarı yerli yerinde gözetliyordu. Devamlı titiz, açıkğöz, sert, uyanıktı.” (AY1:21)

Kunanbay sert görüntüsünün dışında sert ve acımasız kişiliği ile de roman boyunca Abay ve diğeri tarafından tenkit edilir. Kunanbay’ın adaletsiz davranışları da romanın büyük bölümünü oluşturur. Her zaman töre ve şeriata göre karar veren Kunanbay on on beş boydan sorumlu itibar edilen bir yöneticidir. Ailesinin tek oğlu olarak anlatılır. Kendi çıkarları için her türlü adaletsizliğe hazır olan Kunanbay kitap boyunca yaptığı haksız muameleler ve uygulamalar ile anlatılır. Abay Kunanbay’ın ilk adaletsizliği ile henüz çocuk yaştayken Kodarve gelini Kamka’yı öldürtmesi ile yüzleşir. Topraklarına el koymak için suçsuz yere iftira atıp halkın önünde boğdurarak ve taşlayarak öldürttüğu bu iki insan ise yoksul kendi hâlinde köylülerdendir. Her zaman heybetli ve ciddi görüntüsü ile romanda tasvir edilir:

“Yolcuların en önünde Kunanbay’ın kendisi, altında semis sarı yorga atı vardı. Arka tarafı tencere gibi yuvarlak olan beyaz yeledi, sarı yorga at diğeri yorgalar gibi eğri değildi. Kaburgalı, uzun ve iriceydi. Kunanbay’ın yilkısının arasında her zaman uzun yola, özellikle kış yoluna gidilecek at buydu. Üzerinde siyah kulun dersinden yapılmış paltosu vardı, gümüş kemer takılı, dışı siyah makbulla kaplı kırmızı tilki tımak giyen Kunanbay, dışarıdan bakıldığına heybetli görüliyordu. Siyah palto sarı ata yakışıyordu. Süratını alan yorga, diğeri yolcuların hepsini peşinden sürüklüyordu.”⁵⁹

“Alın çatısının aşağısına doğru inen iki derin çizgi vardı. O çizgiler derinleşip iyice belirginleşiyor. Yüzünde uzayıp dikleşen kıllar var. İri, keskin tek gözü kanlanıp çabucak bakarken parıldıyor.”⁶⁰

Kunanbay roman boyunca ideal kötü olarak anlatılır. Haksız yere eziyet ettiği halk, kıydığı canlar, başkalarının elinden aldığı topraklar, topladığı vergiler kitapta oğlu Abay’ın gözünden giderek dozu artan bir eleştiriyile anlatılır. Yetmiş yaşında yaptığı evlilik ile ailesinin tepkilerine maruz kalan Kunanbay Hacca gidinceye dek

⁵⁹(Awezov, 1997)

⁶⁰(Awezov, 1997)

eleştirilen uygulamalarına devam eder. Hac görevini yapıp döndükten sonra ancak durulup kendini ibadete adar:

“O, Mekke’den geldiğinden beri Nurganım’ın evinde perdeyi indirmiş, kendi evini ibadethaneye çevirmişti. Tüm halktan saklanmış gibi apayrı. Şimdi şu çocuğun ölümü onu bu halkın arasına mecburen getirmişe benziyor. (Takecan’ın oğlunun ölümü).”

“Sonraki sohbette Kunanbay, Medine ile Mekke arasındaki yolculuğunu anlatıp Şam’dan çıkan kervana katılıp on üç gün boyunca deveye Arabistan çölünü diyar diyar gezdiğinden bahsetti. Karatay’ın sorusu üzerine: Mekke’ye girmeden önce bir yerde ihram giydiğini, Arafat’a nasıl çıktığını, Beytullah’ın içinde, Kâbe’de kaç rekât namaz kıldığını, hepsini bir bir anlattı. Mekke’den yola çıkarken önce yaya olarak çıktığını söylemeyi, oradan dönüşteki hadiseyi de izah etmeyi unutmamıştı.”⁶¹

Kendi devrinin geçtiğini henüz birinci cildin sonunda fark eden Kunanbay, Abay’ı diğer çocuklarından farklı ve akıllı gördüğü için ve onu yönetim işleri ile küçük yaşından itibaren yakınlaştırdığı için kendi yerine yönetici olarak bırakmak ister. Fakat Abay Kunanbay gibi değildir. O halkın hâline acır ve ezilen halktan yana olur. Bababısıyla zıt düştüğü çok fazla mesele olur. Kitapta Abay’ın yöneticilik görevini kabul etmediği yazsa da Abay da uzun yıllar yöneticilik yapmıştır.

Kunanbay’ın acımasızlığı ile ilk kez Kodar meselesi ile karşılaşan Abay’ı Kodar ve gelini Kamka’nın babası tarafından infazı derinden etkiler. Kitapta Kodar, oğlu Kutcan’ı yeni kaybetmiş bu yüzden üzgün fakat güçlü yapılı bir ihtiyardır. Kamka ise romanda geçen klasik kadın tiplerindendir. Tüm gün ev işleri ile uğraşan yetim bir kızdır. Romanda Kunanbay ikisini de suçsuz yere halkın önünde linç ederek öldürtür. Kamka ve Kodar romanda şöyle anlatılır:

“Kamka zavallı yetim bir kızmış. Kutcan ta uzaktaki Siban arasındaki dayılarını arayıp ziyarete gittiğinde onlardan kaçırıp gelmiş. Bu nedenle Kamka, Kutcan ile bu evin geleceği için tüm güçleri ile sarılmışlardı. Kodar bunu anlayıp Kamka’yı kendi öz çocuğuymuş gibi Kutcan’dan ayrı görmedi. İkisinin de babası oldu.” (AY1:35)

“Kodar güçlü yapılı, altmışına dayanmış sağlam bir yaşlıydı. Yalnızlığın ve bahtsızlığın omzuna çökmesi yine de ona boyun eğdirmemişti. O, gençliğinde mızrağı

⁶¹(Awezov, 1997)

çok iyi kullanan bir bahadırdı. Şimdiye kadar onurunu ayaklar altına alacak şeylerden uzaktı.” (AY1:35)

Romanda adı geçen ve Kodarlar ile yaşayan biri daha vardır. Adı Campeyis olan bu karakter Kodar’ın yeğenidir. Kimsesi olmadığı için Kodar onu da sahiplenir ve yanına alır. Campeyis yaşlı adamın hayvanları ile ilgilenir, işlerine yardım eder. Romanda ise şu şekilde tanıtılmıştır:

“Oğlu öldükten sonra Kodar kışın halk arasında sığıntı olarak yaşayan herkesin işine koşturan yaşlı yeğeni Campeyis’i yanına almıştı. Campeyis’in ne hanımı ne çocuğu ne de evi vardı. Hayatı boyunca dikili bir ağaca bile sahip olamamış bir zavallıydı.” (AY1:34)

Baytas, Cumabay ve Maybasar adı hep Kunanbay’ın yanında geçen genç erkeklerdir. Kunanbay’ın işlerini yapar, toylarda ve toplantılarda hep Kunanbay’ın ya da Abay’ın yakınında olarak anlatılırlar. Baytas yakışıklı ve kıvrak zekâlı olması ile Cumabay ise romanın sonlarına doğru Kunanbay’ın oğlu Takecan’la bir olup yaptığı kötülüklerle anlatılır.

Kunanbay’ın ara sıra toplanıp obalar hakkında kararlar aldığı bir grup bey de romanda sıklıkla anlatılır. Bunlar içinde Maybasar, Baysal, Böcey, Cirenşe, Karatay en önemlileridir. Bunlar Kunanbay ile aynı soydan olan fakat farklı obalarda yaşayan beylerin isimleridir.

Maybasar, Kunanbay’ın kuma annesinden olma kardeşiydi. Kendisi ağa sultan (eski dönemdeki bölge yöneticisi) olunca onu da bolıstıkstarşın (alt düzeydeki yönetici) yapmıştı. Kunanbay’ın uşaklığını yapıyordu.

Romanda Kunanbay’a çok yakın olarak tarif edilen Alçınbay da tanınmış, sözü geçen, varlıklı bir bey olarak tanıtılır. Öyle ki Kunanbay bu sebeple onunla dünür olup oğlu Tüsip’in kızı Dilda’yı Abay’a alır ve dünür olurlar. Pek çok konuda ondan destek alır. Alçınbay’ın soyu da tanınmış bir soydu. Alçınbay’dan kitapta şöyle bahsedilir:

“Karkaralı’ya geldiğinden bu yana Alçınbay, Kunanbay’a birkaç kez misafir olmuştu. Tüm etraftaki ileri gelenlere Alçınbay adını anmak değişik geliyordu. Ona Alçınbay diyen bir kişiyi Abay şimdiye kadar duymadı. Daima ‘Alçeken’ diyorlardı. Bu civarda ağa sultan Kunanbay adıyla, adı eşit anılan, hatta bazen yegâne anılan isim onunismiydi.”

*“Onun dedelerinden de tüm Tobıktı, Karkaralı’ Karakök’ diye bahsederdi. Alçınbay ünlü Tilençi Bey’in oğluydu, ondan önceki atası Kazıbek Beydi.”*⁶²

Romanda adı güzel anılan ve Abay’ın da sevdiği bir erkek karakter de Gabithan’dı. Gabithan, Abay için öz ağabeyinden farksızdır. Uzun senelerdir onlarla birlikte yaşayan Gabithan “Molla Gabithan” olarak kitapta geçer. Abay’ın diğer annelerinden olan kardeşlerine dini eğitimini veren kişi de Gabithan’dır. Obanın öğretmeni gibi anlatılır. Onun iyi huyundan ve kim olduğundan kitapta şöyle bahsedilir:

“... Gabithan Tatar bir gençti. Bundan Birkaç sene önce askerlikten kaçıp Kazak arasına, Karkaralı Kazaklarının içine gelen Bertis içindeki Irgızbay’ın akrabası olan bir obaya gelmiş idi. Onlar o ul, Öskembay’ın senesi verildiğinde bu delikanlıya:

-Sen güçlü bir adamın kolu kanadı altında olsan fena olmaz, diyerek Kunanbay’a getirip tanıştıırıp teslim etmişlerdi.

Genç olsa da mollalığı mollalığı dirayetli bilinen Gabithan, Kunanbay’ın yanında uzun süre kaldı. Saf huylu, komik dilli, kendisi mülayim, sempatik bir insan. Bu obanın büyüğü küçüğü onu muhterem bir insan olarak sevip sayıyordu.”

Abay’ın değer verip sevdiği erkek karakterlerden biri de babasının büyük eşi Künke’den olma ağabeyi Kudayberdi’dır. Kudayberdi Abay’ın akıl danıştığı, ziyaretine gittiği, hastalanıp ölmesinden sonra ise üç çocuğunu da öz evladı gibi bakıp büyüttüğü ağabeyidir. Kudayberdi gerek dış görünüşü ile gerek akıllıca sözleri ve olgunluğu ile iyi karakterlerden biridir. Abay’ın Künke’nin obasına her gidişinde onu ziyaret edişi ve çocukları hakkındaki bilgiler kitapta şu şekilde geçiyor:

“Birkaç kez Çingis’a, Karaşokı’ya gidip Künke’nin obasında Kudayberdi ağabeyinin yanında kaldı. Kudayberdi erken evlenmiş. Bu kış üçüncü çocuğu olmuştu.” (AY1:240)

Kudayberdi’nin ilk cildin sonunda hastalanıp ölüm döşegine düşüşü ve çocuklarına Abay’ın bakmaya söz vererek ağabeyine verdiği değer şu şekilde geçer:

“Karaşokı’daki kışlağa geldikten sonra Abay, ilk önce babasına gitmeyip Künke’nin evine girdi. Burada Abay’ın en cana yakın gördüğü kardeşi Kudayberdi çoktan beri hasta yatıyordu.”(AY1:240)

⁶²(Awezov, 1997)

Kudayberdi'nin üç çocuğu da Abay'a son derece düşkün çocuklardır. Abay'ın her gelişine sevinen çocuklar kitapta şu şekilde tasvir edilmiştir:

“Bu zamanda Abay'ın geldiğini duyan karşı evden üç çocuk gelip selam verdi. Üçü de Kudayberdi'nin çocukları. Büyüğü on bir on iki yaşlarındaki Şake, ikincisi sekiz yaşındaki Şubar, üçüncüsü bu ikisinden de küçük olan, kumadan olma çocuğu Nurtaza. (AY1:379)

Romanda geçen bir diğer önemli erkek karakter Abay'ın dostu Erbol'dur. ErbolSüyindik obasından genç ve iyi kalpli bir yiğittir. Abay ve Togcan arasında haber getirip götürmüş Abay ile kavuşmaları için epey uğraşmıştır. Roman boyunca Abay'ın hep yanında olmuştur. Böcey'in yıllığında, Takecan ile çekişmelerde, Maybasar ile müzadelesinde hep Abay'la birlikte hareket etmiştir. Erbol ile sürekli görüşmelerinden biri şu şekilde anlatılır:

“Bu karşılaşmadan itibaren Abay, Erbol'u beş gün göndermeyip kendi obasında ağırladı. Çeşitli oyunlar oynadılar. Karşılıklı hikâyeler anlattılar. Her akşam şarkı söyleyipuzun eğlenceler tertip ettiler. O günlerde Abay kendi şiirlerini de söyledi. Erbol artık sırdaşı oldu. Hayatında ilk kez bu gence Abay kendi dünyasının kapılarını açtı. “Togcan'a ilet” diye.” (AY1:250)

Abay'ın Erbol dışında danışıp söyleştiği başka dostları da kitapta anlatılır. Bu kişilerle halkın durumunu, sıkıntılarını konuşur çözüm yolu ararlar. Bir iş yapmaya kalkınca destek olup ardından giderler. Bu arkadaşlık kitapta şu şekilde geçer:

“Bu gençler, Abay'ın her konuda sırrını paylaştıkları dostları sayılır. Özellikle Erbol beş altı yıldan beri Abay'dan ayrılmayan canciğer arkadaşı oldu. Onun sayesinde Cireşe, Asılbek de Abay'la sıkı fıkı olup yaz kış sık sık görüşüyorlar.” (AY1:317, 318)

Abay'ın babası Kunanbay bu dostluktan çok haz etmez. Abay'ın dostları olduğu gibi Kunanbay'ın da yanında ayrılmayan emirleri, adamları vardı. Abay ve arkadaşları halkı düşünürken Kunanbay ve emirleri ceplerini, çıkarlarını düşünürdü. Kunanbay'ın yanından ayırmadığı adamlar yaptıkları işlere göre kitapta şu şekilde tasnif edilmiştir:

“(…) Genellikle memleketi olsun, bölgesi olsun, akraba ortamı olsun, her zaman, Kunanbay'ın mesajlarını gönderdiği kişilere göre konunun ehemmiyeti hissedilirdi. Mesela: ‘Alıp getir, sürerek getir!’ gibi emir olursa bu emri Karabas, Kamısbay gibi uşaklarla geliyordu. ‘Söyleyip haber verip gel!’ derse Izgutti, Maybasar’la geliyor. ‘İzah ederek kabul ettir.’ derse CorgaCumabay gibiler oluyor.

Bazen öyle mesajlaşlarla Kudayberdi, Abaylar da gidiyordu. ‘Korkutup, zor kullan!’ dediğinde de Cakıp ortaya çıkıyordu. Ama o boyla savaşacak duruma gelirse o zaman da Karatay sahneye çıkıyor.” (AY1:333)

Ayrıca Kunanbay’ın sürekli adam gönderip görüştüğü akraba obaları da vardır. Bunlarla akrabalıkları olsa da kendisine Barsak ve Bökenşileri rakip gören Kunanbay onlara da yaptığı uygulamalar ile belli dönemler savaşacak kadar düşman hâline gelmeyi başarmıştır. Bu grubun içinde Süyindik, Böcey ve Baysal vardır. Öyle ki bu düşmanlık Musakul Savaşı diye geçen bir savaşa kadar ulaşmıştır. Sonrasında araları tekrar düzelse de Kunanbay’ı uygulamalarından ve kendilerine karşı sürdürdüğü haksız kazanç politikalarından dolayı eleştirmekten çekinmemişlerdir. Bir de bu çekişmede Abay’ın yanında duran Karatay ve Maybasar vardı. Adlarının sıklıkla geçtiği bu isimler ise romanda burada verdiğimiz sıraya göre şu şekilde anlatılmaktadır:

“Saçı sakalı aynı aynı renkte, yağız Süyindik ara sıra baktığı olmasa Kunanbay’a direk bakmıyordu. Gözünü devamlı aşağı indiriyordu. Abay’a onun suratı çok alışlagelmiş bir yüzdü.”

“Böcey’de öyle pek fazla değişiklik yoktu. Yüzü soluk kahverengi sakallı, iri burunlu Böcey, oturanların hepsinden de yakışıklıydı. Yüzünde kırışıklık yok denecek kadar azdı. Ama Abay’da onun dikkatini çeken şey onun yumuk, küçük gözleriydi.”

“Kunanbay’a bunların içinde gözünü ayırmadan kartal gibi bakan tam başköşedeki Baysal, kızıl yüzlü, kestane sakallıydı. Baysal’ın gövdesi iri, genişçeydi. Mavimsi gözleri hem soğuk hem sabırlıydı. Bütün bu soğuk ciddi insanların arasında en canlı, en atak, en uyanık olanlar, Karatay’la Abay’ın yanındaki Maybasar’dı.” (AY1:22)

Abay’ın dikkatini çeken ve ondan bir şeyler öğreneceğini düşündüğü bir kişi daha geçer ki bu kişi Baysal’ın akrabası Cirenşe’dir. Cirenşe genç bir delikanlıdır. Yetenekli oluşu ve yol yordam bilşi ile dikkat çeken ve beğenilen bir delikanlı idi. Romanda Abay’ın ona ilgisinden ilk kez babası ve diğer beylerin toplandığı bir toplantıda dile getirilir. Avlanmaktan da hoşlanan Cirenşe ve tazısı ile Abay ava çıkar onunla da vakit geçirir. Cirenşe ise Abay’ın gözünden şöyle anlatılmıştır:

“Bu Kötibak içinde Baysal’ın yakın akrabası Çoka’nın oğluydu. Baysal onu her zaman yanında götürüyordu. Hem yiğit hem söz dinleyen, adam olacak bir gençti. O çok hikâye biliyordu. Bildiği hikâyeleri ballandıra ballandıra anlatıyordu. Kendisi nükteciye. Abay’ı da bazen nazlandırıyordu. Şimdi Abay’ın baş başa görüşmek için can attığı genç buydu.” (AY1:22)

“Abay ile uzun zamandır arkadaş olan Cirenşe, bu zamanlarda becerikli, hatip bilinip ağırlığı olan birisi olmuştu. Kalabalık Kötübak’ın içinde Baysal’ın güvenilir arkadaşı olan, bilgili yiğit.

Abay KonırKökşe’yebolis olduğu dönemde, Cirenşe’yi o halkın beylerinden biri yapıp yanına arkadaş olarak almıştı. Geçen kış babasını uğurlamak bahanesiyle Abay, kendi isteğiyle bolıslıktan istifa ettiğinde, Cirenşe idareciliği bırakmamış, yine KonırKökşe’nin, o Mamay’ın bir beyi olarak devam etmiş.” (AY2:51)

Takecan da romanda sıklıkla adı geçen bir karakterdir. Abay’ın ağabeyi olan Takecan, Abay’ın aksine merhametsiz, sert tavırlı, gözünü para bürümüş bir zorba olarak anlatılır. Bu yüzden Abay ile arası iyi değildir. Öyle ki çok kez karşı karşıya gelip tartışmışlardır. Takecan özellikle yönetim işine başlayınca Maybasar il bir olup birçok kötü uygulamaya karışmıştır. Halka eziyet edip kendi malından başkasını düşünmeyen TakecanKunanbay’a benzer uygulamaları ve düşünce sistemi ile Abay’a tamamen zıt bir karakterdir. Cumagul ise Maybasar’ın uşaklığını yapan bir gençtir. Takecan romanın bir bölümünde şu şekilde anlatılır:

“Takecan şu günlerde Musakul’u kışlak ediniyordu. O, Abay’dan önce evlenip kendine düşen hissesini alarak ayrılmış. Şimdi çok servet düşkününü ve özellikle yerini yurdunu kıskanan biri olup çıkmış. Halkın gözünden kaçtığı an, bu büyükannelerinin obalarından otlamaya gelen hayvanları bile kovardı.” (AY1: 321)

Darkembay adlı karakter ise adeta fakir halkı temsil eder. Ezilen ve sistemden en çok etkilenen, yoklukla mücadele ederken en çok zarar gören fakir halkı temsil eder. Onların sözcüsü gibi Abay’a gelip yardım bile ister. Abay onun isteğini geri çevirmeyip Takecan’a rağmen halkı korur ve hayvanlarını kurtarmaya çalışır. DarkembayKunanbay’a düşman gözüyle bakan bir köylü olduğu için Kunanbay ve Takecan tarafından sevilme de Abay onu haklı gördüğünden onun yanında bulunur. Darkembay ise kitapta şu şekilde tasnif edilir:

“Bu gelen BökenşiDarkembay ile onun iki fakir komşusuymuş. (...) Bu Darkembay geçen yıllarda Tokpambet’teBöcey dövülürken ‘Kunanbay’ı vuracağım.’ diye ona silah çeken kişiydi. O kavgadan bu yana hem Tobıktı’nın içi hem de Kunanbay’ın çevresi onun bu yaptığını duymuştu.” (AY1: 320)

2. 3. 2. Kitapta Adı Geçen Kadın Karakterler

Romanda erkek karakterler daha fazla olsa da kadın karakterler de fazlaca yer kaplar. Bunlardan en çok bahsedilen ve örnek olarak gösterilen Abay’ın annesi Ulcan’dır. Ulcan iyi bir anne, iyi bir eş ve hepsinden önemlisi iyi bir insandır. Abay’a

hep doğrudan şaşmamasını söyler ve merhametli olmasını tembih eder. Kitapta dış görünüşü şu şekilde verilmiştir:

“Kırkına yeni basmış, biraz şişmanlamış ama yüzü hâlâ canlı görünen hanım deminki seslerin hepsini duydu.” (AY1:10)

Ulcan dış görünüşünden çok fikir dünyası ile ele alınır. Bizce o, romandaki örnek kadın karakterdir. Bir eğitimi olmasına rağmen mantıklı çözümler üretir, her zaman haklının yanında dürüstçe durur ve yardımseverdir. Abay’a da babasına benzememesi, merhametli ve iyi bir insan olması yönünde sürekli telkinlerde bulunur. Abay için annesinin sözleri önemlidir. Ulcan’ın öğütlerine uymaya gayret eder ve onu hep haklı bulur. Ulcan’ın Kunanbay’ın akrabası Böcey’e yaptığı haksız muamele sonucu Abay’a verdiği bir öğüt kitapta şu şekilde geçer:

“-Yavrum, büyükler bazen iyi geçinir, bazen de birbirlerini kırarlar. ‘Rakibin külü de rakip denileni de sen öğrenme yeter. Böceken’i gördüğün yerde selamını saygını esirgeme. Bir zamanlar akrabandı. Kim kötü, kim iyi? Nereden bileceksin? Baban düşman dese de sen adil ol! Kötülüğe kim bulaşmaz dersin, merhametten ayrılma! dedi.” (AY1:113)

Kunanbay’ın eşi Ulcan, Abay’ın annesi olduğu için romanda daha ön planda olsa da diğer eşlerinden de romanda bahsedilir. Aygız, Künke ve Nurganım Kunanbay’ın diğer eşleridir. Kitabın başlarında Kunanbay’ın sıklıkla yanında kaldığı kuma Aygız olarak verilirken yetmiş yaşında evlendiği genç kuma Nurganım hepsini geri plana düşürür. Nurganım ile evlenmeden önce Kunanbay’ın eşlerini kitap şöyle tanıtır:

“Üç dört gün içinde Ulcan’ın evine sadece bir kez uğrayan Kunanbay, çoğunlukla güzel komşu Aygız’ın evinde kalıyordu. Ara sıra büyük hanımı Künke’nin yanında bulunuyordu. O, ayrı obadaydı. Kunanbay o obanın göçüyle gidiyordu.” (AY1:60)

Abay için annesi kadar önemli olan bir diğer kadın karakter ise büyükannesi Zere’dir. Zere de Ulcan gibi hep doğrunun ve iyiliğin yanında olan, boylar arasında sözü geçen ve dinlenen, sevilen bir Kazak kadınıdır. Gelini Ulcan ile kalır ve onu hep koruyup kollar. Abay’a ise ayrı bir düşkünlüğü vardır. Onu hep “gözbebeğim” diye sever. Ölümü ile Abay ve Ulcan yıkılır. Büyükanne Zere de gelini Ulcan gibi hakkaniyetli bir insan olarak anlatılır. Abay onun sözlerini de her zaman önemser ve dinler. Zere hem zengin masal bilgisi ile Abay’ı etkiler hem adaletli ve merhametli yapısı ile. Kunanbay’a da sözü geçen Zere diğer obalar tarafından da saygı görmüş bir

kadıdır. Kulağı ağır duyar ve epey yaşlıdır. Onun da misafire çok önem verdiğini ve yardımser, merhametli bir insan olduğunu etrafına verdiği nasihatlerden anlarız. Böcey'e yıllık hazırlamaya gitmek isteyen Abay'a şu şekilde destek çıkıp böyle durumların toplum için onure edici bir iş olduğunu ifade eder:

“-Kararı vermeye verdiniz. Artık yabancılardan önünde genç çocuğumun gayretini boşa çıkarmayın. Ölüme yapılan hizmetten şan şeref küçülmez. İnsan olmak isterseniz eski düşmanlık ve kavgayı unutun! Yaşarken alkışı nı almadıysan, şimdi hiç olmazsa ölü ertevinden beddua alma. Çocuklarım, gelinlerim, siz de canla başla sarılın! Misafirin paspası olun gerektiğinde! Yiğitliğin ölçüsü hücum ve saldırmakta değil, mütevazılıkta, bağışlamada! Yorulsan da suratını ekşitme! Sevinçle, neşeyle ağırla! Havalanıp kendinizi ortaya atmayın! Sakince, ağırbaşlı olarak ağırlayın! Yoksa işte şu akrabalarınızın hepsi burada oturuyor, istemezsen öl! Biri boşboğaz, biri pervasız, övüngeç, diğeri vurup kırıp geçen sersem diye çıktığında; böyle kalabalık topluluk içinde sevinçten zincirleri koyuverip densizlik yapacağım, diye öyle nam alırlardı! dedi.”

Kadın karakterlerden Abay için en önemli ve kıymetlilerinden biri de Togcan'dır. Togcan güzelliği ve asaleti ile Abay'ı ilk görüşte büyük bir aşkın içine düşürür. Ömrü boyunca onun aşkını asla unutamaz. Eşi Aygerim ile de ona çok benzettiği için etkilenip evlenir. Togcan civar obalardan Süyindik'in kızıdır. Asılбек'in kız kardeşidir. Abay ile Togcan ilk kez Süyindik obasında karşılaşır. O anları ve Togcan'ı Abay'ın ağzından Avezov şöyle anlatır:

“Süyindik, hanımı ve iki oğlu, Adilbek ve Asılбек, misafirlerle beraberler. Bu eve özellikle, farklı bir ilkbahar nurunu getiren bir insan var. O, Süyindik'in kızı Togcan'dı. Abay geldiğinden bu yana Togcan büyük ağabeyi Asılбек'in evinden bu eve birkaç kez gidip geldi. Çingırdayan şolpısı, sanki mırıldayan bir dille Togcan'ın geliş gidişini haber veriyordu. Kulağındaki işlemeli küpesi, kafasındaki kamşat börtü bileği dolu çeşitli bileziklerin hepsi de bu civarda Abay'ın görmediği bir güzellik abidesi gibiydi. Etine dolgun, beyaz tenli, ince burunlu, kara gözlü kızın ipince kaşları da ay gibi bükülüyordu. Kırlangıç kanatlarının ucu gibi zülüflere uzanan ince kaş, kalbe sapan ok gibi kendisine çekiyordu.” (AY1:162)

“İnce burnu şimdi daha net görünüyordu. Yanlamasına bakıldığında çok sevimliydi. Yumuşak, yuvarlak çenesinin altında narin bir dalga gibi nazik gerdanı fark ediliyordu. Parlak taralı saç simsiyah sıkı örgüsüyle, bembeyaz ince boynuna

doğru dökülmüştü. Büyük de küçük de değil, işlemeli küpesi hafif dalgalarla durmadan sallanıyor.”(AY1:167)

Daha ilk karşılaşmada tam da böyle kalbinden vurulmuşa dönen Abay roman boyunca Togcan’ın hayali ve aşkı ile yaşar. Fakat ikisi de başkaları ile evlendirilir ve kavuşamazlar.

Kadın karakterlerden bir diğeri de Abay’ın ilk eşi Dilda’dır. Dilda Alşınbay obasının kızıdır. Son derece varlıklı bir obada yetişmiştir. Abay’la evlendikleri güne kadar birbirlerini görmezler. Dilda, sarışın ve ince boyunlu, hoş bir kadın olarak anlatılır. Ancak iki genç de gönülsüz evlendiği için Abay onu hep sert ve soğuk tavırları ile anlatır. Dilda ile varlıklı ailelerin kızlarının daha fazla değer gördüğünü ve ayrı bir özgüvenlerinin olduğunu anlıyoruz. Fakat yaptıkları işler değişmiyor. Dilda da romanda tüm gün ev işleri ile uğraşıp, beyine hizmet edip, çocuk büyütürken anlatılır.

Abay’ın çocukları romanın ilk cildinde çok bahsedilmez fakat ikinci cildinde hepsinin büyüüp yaşama atılışlarını bazılarının ölümlerini görebiliriz. Bunların içinde Akılbay Dilda’dan olma ilk oğludur. İki yıl sonra Külbadan isimli kız çocuğu doğar. Akılbay ve Külbadan romanda çok anlatılmaz. Çünkü Abay çok küçük yaşta baba olup bu çocuklarına ısınamaz. Öyle ki kızı Külbadan’a hiç susmadığı için “Sarıçıyan” adını takar. Abay’ın kanının ısındığı ilk çocuğu ise 3. çocuğu Abdurrahman’dır.

Romanda üzerinde durulan bir diğer kadın karakter ise Kunanbay’ın dördüncü eşi, genç kuma Nurganım’dır. Nurganım, gençliği ve güzelliği ile romanda detaylıca anlatılır. 60 yaşına değdiği vakit Nurganım ile evlenen Kunanbay ile arasında epey yaş farkı vardır. Yine ailelerin kararı ile yapılan bir evlilik olduğu için genç ve güzel kumanın gönlü yakışıklı bir genç olan Bazaralı’ya düşer ve aralarında bir aşk doğar.

Bir başka üzerinde durulan kadın karakter ise Aygerim’dır. Kitabın ikinci cildinde daha çok Abay’ın eşi Aygerim, ondan ve Dilda’dan olma çocuklarının adı sıklıkla geçer. Abay’ın ablası Makiş ve onun Ulcan obasından gelen arkadaşı Kalika da adı geçen kadınlardan bazılarıdır. Ama en çok tarif edileen Erbol’un “Togcan’ın kopyası” diye nitelendirdiği eşi Aygerim’dır. Aygerim, Abay’ın Togcan’a benzetip onu hatırlattığı için evlendiği eşidir. Onun Togcan’a olan benzerliği ve sesinin güzelliği Abay’ı çekmiştir. Ustaca söz söyleyen ve türkü okuyan Aygerim kitapta şu şekilde tasvir edilir:

“Tam bunun arkasından şolpısı yavaştan çingirdayıp, beyaz tenine hafiften canlı bir nur gibi yakışan Togcan’ın benzeri geliyormuş. Tebessüm edip gülücükler dağıtarak girdi. inci tanesi dişleri tesbih gibi dizilmiş. İki yanağındaki narin, uygun

allığı aceleyle yükselen kızıl tanın şafağını andırıyor. Hâlâ gitmeyen utangaç bir saygıyla misafirlere bakıp yavaştan selamlaşırken yüzünde gamzeler belirdi. Yanaklarının hafif allığı dağılıp bütün yüzüne saçıldı. Pamuk gençliğin sıkılganlığı, sakınmışlığın işaretleri göründü. Onu utandıran Abay'dı.

Orta boylu, tam Togcan'ın boyunda. Fizikî yapısı aynı, yüz biçimi, ak kızılı demin Erbol'un söylediği gibi tıpkı Togcan." (AY2:37)

Abay'ın Ulcan'ın obasında ve kuma annesi Nurganım'ın yanında büyüyen çocuklarından ve ilk eşi Dilda'nın sevmediği yönlerinden ise kitapta şu şekilde bahsedilir:

"On yaşını geçen Akılbay adlı oğlu, Nurganım'ın yanında büyüyordu. .ondan sonraki sekiz yaşındaki kızı Külbadan ve altı yaşındaki sevimli oğlu Abdirahman, sınımsız, bir taneciği Magaş, Dilda'nın dizinin dibinde büyüyorlardı." (AY2:49)

"İki üç yaşlarındaki yaşlarındaki en küçük torununu Abay'ın önüne sürdü. İnce kemikli, ince yüzü, nur topu, kaşı gözü son derece güzel ve çekik olan Magaş, çok sevimli, tatlı hareketlerle Abay'a doğru yaklaşıp öne doğru eğilen babasının boynuna atılıp yüzünü yüzüne sürdü." (AY2:48)

Romanda geçen kadın karakterler arasında kendisinden ara sora bahsedilen Tançolpan da vardır. Tançolpan, Kunanbay'ın kuma annesidir. Zere gibi sözü geçen yaşlı bir kadındır. Kunanbay babasının ilk eşi Zere'den olma tek çocuk olduğundan her şeyin varisi o olmuştur. Tançolpan dört çocuğunun da değer görmeyip tüm gücün Kunanbay'da olmasından sebep ondan ve Zere'den hoşlanmaz. Kitapta bu durum şöyle anlatılmıştır:

"Tançolpan gözü pek bir anneydi. Gelinlik zamanında yalkıya düşman saldırdığında eversiz ata binip eline mızrak alarak saldıran yiğitliğini bütün toplum biliyordu. Aralarında yaşça çok az fark olan dört oğlu vardı. Öyle dört oğlu olan kuma, zaten tabiatıyla gözüpek oluyordu. TançolpanKunanbay'ın sessiz oturuşunu beğenmeyip bir ileri bir geri sallanıp:

-SıbagayıKünke'ye getirmedi. Çocuğum olsan da sen idarecisin sana getiriyorum. Yarın kışlaklara dağılıp kış boyu ine girmiş gibi yatıp kalırız. Hanımın hayatı böyle. Yıl dönünceye kadar esenlik dileğim, oğluma ettiğim duamdır. Bundan başka bize ne olsun! diye güldü." (AY1:71, 72)

Kitabın ikinci cildinde ise daha çok Abay'ın eşi Aygerim, ondan ve Dilda'dan olma çocuklarının adı sıklıkla geçer. Abay'ın ablası Makiş ve onun Ulcan obasından gelen arkadaşı Kalika da adı geçen kadınlardan bazılarıdır. Ama en çok tarif edilen

Abay'ın "Togcan'ın kopyası diye nitelendirdiği eşi Aygerim'dir. Aslında Aygerim romanda karşımıza Şükiman adı ile çıkar. "Aygerim" adını ona Abay vermiştir. Aygerim -gerçek adıyla Şükiman- obasının diğer kızları gibi şarkı söylemeye şiirler okumaya çok yatkındır. Abay'ın en çok etkilendiği özelliği de aslında bu konudaki maharetidir. Aygerim'in sesinin güzel ve kibar olması, söz söylemedeki ustalığı romanda Abay'ın gözünden aşkla ve şevkle anlatılır:

Ondan sonra Şükiman: 'Topaykök'ü söyledi. Söylediğinde büyüleyici sesi, insanları ister istemez şarkıya kaptırıyordu. İnce ipek gibi dalgalanan sesi farklı bir nağme ile doldu, Abay'a yeryüzündeki bir şarkı değil, ömürde hiç duyulmayan ahenk ve gizem dolu bir ses. Gençlerin kendileri aşına olsalar da 'Topaykök' daha önce böyle bir sesle, böylesine bir ruh verilip iç dünyasını gözler önüne sermemişti. Abay, kendinden geçerek şevkle dinledi. Bir ara Şükiman'a alıcı gözle baktı. Güzel genç kız artık ondan çekinmiyordu. Duygulu gönül her şeyiyle melodinin ritmine kaptırılmış. İnce kaşları bazen birazcık çatılıp bazen de yukarıya gerilerek iç dünyasındaki dalgalanmadan çizgiler sunuyordu. " (AY2:42)

Asıl adı Şükiman olan Aygerim'e adını ise Erbol ve Abay konuşurken verir. Abay adından hoşnut değildir. Erbol da onu destekler ve yolda adının Aygerim olmasını isteyip böyle karar verirler. Dönüş yolunda Togcan ve aygerim'i hayal ederek şiirler söylemeye başlayan Abay kendisinin bir şair olduğunu ilk kez burada kendine itiraf eder. İlerleyen zamanda eşi olacak olan Şükiman romanın devamında Abay'ın adını değiştirmesi ile Aygerim olur. Aygerim kadınlar içinde özgürce şarkı söylemesi ve söz söylemedeki ustalığı ile aslında Abay'ın gözündeki örnek kadındır. O da her Kazak kadını gibi evinin işleri ve beyinin hizmeti ile uğraşsa da özgürce şarkısını söyler. Onun bu hâlini Dilda ve Ulcan tasvip etmez. Geleneksel anlayışlarına göre Aygerim'in obasının kadınları daha serbest tavırlı diye yorumlanır. Fakat Abay karısı Aygerim'in bu sanatçı yönünden çok memnundur.

2. 3. 3. Kitapta Adı Geçen Sanatçı Kişiler

Abay Yolu romanında, Muhtar Avezov ve Abay Kunanbayev'in en çok önem verdiği hususlardan biri sanattır. Sanat romanda Abay için büyük önem taşır. Kendisi de şiirler yazan şarkılar söyleyen bir sanatçı olarak karşımıza çıkar. Severe evlendiği eşi Aygerim'den sanatçı yönü sayesinde çok etkilenir. Her zaman sanatla uğraşan, şiir söyleyen, dombıra çalan kişileri saygı ile karşılar ve takdir eder.

Kazak kültüründe de sözlü geleneğe ve onu yaşatanlara saygı sonsuzdur. Bu durum romanda tüm gerçekliği ile ele alınmıştır. Kitabın ilk cildinde Abay'ın ilk ozanla karşılaşması 13 yaşında iken olur. Barlas Ozan obalarına gelir ve Abay'ın ilgisi üzerine günlerce evlerinde ağırlanır. Abay Barlas Ozanı ilgiyle dinler ve hayran kalır.

2. 3. 3. 1. Barlas Ozan ve Çırağı Baykökşe

Zengin bir folklorla sahip olan Kazak halkı kitapta sözlü geleneğe düşkünlüğü ve bağlılığı ile canlı tasvirlerle anlatılır. Barlas Ozan usta bir dombıracıdır. Zengin bir hikâye ve şiir bilgisine sahiptir. Ustalığı ile tanınan ozan gittiği her yerde sevgi ve saygıyla karşılanır. Halk evinde misafir etmek için yarışır. Kitapta ise Barlas'ın gelişi ve özellikleri şöyle verilmiştir:

“-Hey oğlum, büyükannenle ikimizin ayağını bir pabuca sokuyordun Hikâyenin, jırın hazinesi aha şimdi geldi. Bu kişi Barlas denilen ozan! dedi. Sen dinlemekten bıkmazsan söylemekten de Baykökşe usanmaz, diye genç arkadaşına bakarak güldü. (...) Barlas, Sıban Boyundandı. Yaylağa obaları yaklaşıncı her seneki âdet üzere bu obalara hâl hatır sormak için gelmişlerdi. Mamay boyundan Baykökşe onlara yolda katılmıştı. O Barlas ozan'ın çırağı. Her sene böyle birlikte gelip birkaç ayı beraber geçiriyorlardı.” (AY1: 63)

Abay bu iki ozan ile kendi bildiği şiirlerin ve destanların dışında pek çok şey öğrenir. Zengin bir sözlü edebiyat ürünü hafızaları vardır. Ustaca çaldıkları dombıra ve seslerinin güzelliği Abay'ı büyüler. Günlerce Ulcan'ın evinde onları ağırlayıp gece gündüz peşlerinden ayrılmayan Abay onlardan pek çok şey öğrenir:

“Kazak'ta nice 'Bayan-Körpeş', 'Akbalı-Bozdaktar' olduğunu bilmiyordu. Dili berrak, hayatları yakın geldiğinden mi, yoksa Barlas'la Baykökşe'nin karşılıklı söylediği destanlarının; bazen yükselen, bazen yavaşlayan, bazen de coşkulu dalgalanan, hızlanan sesinden mi? Ya da kulağa hoş gelen, mest edici yumuşak dombıra sesinden mi? Ne olursa olsun Abay bugüne kadar Barlas ve Baykökşe'nin söylediği destan ve jırlara denk gelen hiçbir şey duymamıştı. Gece gündüz Barlas'ın yanından ayrılmıyordu. İki ozan Ulcan'ın evini, tüm obayı coşturup neşelerine neşe kattı.” (AY1: 64)

Abay Barlas ve Bayk k   ile sıkı bir dostluk kurup onları bir ay evlerinde ağırlar. Abay'ın zek  ına hayran kalan Barlas ona dombırasını hediye eder ve ona   u şiiri söyler:

“Işığım bir gün b  y  rs  n,

Büyüdüğünde ne yaparsın,

Uzağa y  celip gidersin,

  alı  ırsan zirveye çıkarsın.” (AY1: 67)

Abay'ın edebiyata ve sanata olan ilgisi daha   ocuk yaşta kendini bu şekilde göstermeye ba  lar. Bu iki ozan onun için çok önemli bir adım olmuştur.

2. 3. 3. 2.Balta Ozan

Abay'ın Balta Ozan ile karşılaşması babasının obasında olur. Onunla fazla yakınla  amasa da onu dinleme fırsatı bulur. Ustaca dombıra çalan ve söz söyleyen ozan kitapta şöyle tasvir edilir:

“Tepsicilerin birkaçı buna kulak kesildi. Abay da varıp kapıyı biraz aralayıp göz gezdirdi. A  armı   top sakallı, köprü burunlu, boz yüzlü bir kişiydi. Dombırasının tellerine hızla dokunup tempo tutturdu ve dombırasını yanlamasına indirip durmadan sel gibi co  maya başladı.

-Bu kim?

-Hangisi acaba?

-Tespilh  iler arasından ve odalardan doğru ba  ını uzaten Karatay:

-Balta, Balta Ozan! dedi.

  rticalen söyleyen, Al  ınbay'ın yanından eksik olmayan Balta Ozanmı  .”
(AY1:142)

B  cey ve Kunanbay'ı barıştırmak için toplanan bu grup sayesinde Abay Balta Ozan'ı tanıımı  tı. Fakat onunla konuşma fırsatı olmadı.

2. 3. 3. Şöce Ozan

Abay Şöce Ozan ile Karkaralı'da dolaşırken bir kalabalığın ortasında yürüdüğünü fark ederek karşılaşır. Coşkulu ve kalabalık grup ortasında bir ihtiyar ile dolaşırken Abay'ın dikkatini çeker ve peşlerine takılır. Şöce'nin kim olduğunu kalabalıktan öğrenir. Bu ihtiyar ozana ilgi büyüktür. Herkes onu evinde ağırlamak ister, etrafında pervane olur. Büyük saygı gören bu yaşlı adam Abay'ın babası olan Kunanbay'ın haksız davranışları ve acımasızlığı ile ilgili bir deyiş söyleyince Abay oradan uzaklaşır. Şöce ile tanışması ve onu dinlemesi bu sebeple kısa sürer. Abay'ın yaşlı ozan ile karşılaşması kitapta şu şekilde anlatılmıştır:

“Abay kar üstünde yeri çatırdata çuturdata onlara yaklaştı. Abay şimdi fark etti. Tüm grubun etrafını çepeçevre sardığı kişi bir büyük aksakal, yaşlıymış. Hem kendini hem grubunu güldürerek gelen oymuş.

Ummadığı ilginç bir şey de ihtiyarı koltuklayıp gelmeleri idi. İhtiyar başını dik tutup ileriye yürüyor ve yüzünü başka tarafa çevirmiyordu. Kouştusunda da hiç kimseye bakmadan dosdoğru önüne bakarak konuşuyordu.

Abay bu farklı ihtiyarı uzun zaman hayranlıkla izleyip güçlkle fark etti. Yaşlı, körmüş.” (AY1:128)

Yaşlı ozan halk tarafından bilinen, sevilen ve çok saygı gören usta bir sanatçı olarak kitapta anlatılır. Halk onu evinde misafir etmek için adeta yarışır. Abay'a da onun adı yabancı değildir. Bunu karşılaşma sırasında fark eder:

“Abay, biraz geriden gelen sakalları ağarmış birisine:

-Bu kişi kim amca? demişti. O şaşırıp:

-Eee, Şöciken'i bilmiyor musun? Nasıl bilmezsin? Bu Şöce Ozan ya, dedi.”(AY1:128)

Fakat Abay'ın merakı ve sevinci fazla sürmez. Çünkü Şöce Ozan'a Kunanbay ve Böcey arasında geçen olayı anlatan halka karşı Kunanbay'ı eleştiren bir şiir söyler ve bu halkın çok hoşuna gidip onu överler. Abay utancından kızarıp hemen obasına döner. Babasının yaptıklarının halk arasında böyle karşılanması ve yönetici olan babasına aslında halkın nasıl baktığını görmesi onu derinden yaralar. Şöce Ozan Kunanbay ve Alşınbayları şöyle eleştirir ve halk şu şekilde tepki verir:

“Olmuş bir topal kelle, kör,

Kur’an kedi, sofı mollan okur,

Olduğunda aksak derya, kör karga.

Ortasını deryanın karga çokur.

dedi. Halk birden kahkahayı bastı. Çabukluğuna, söyleyiş sanatına hayret içinde kalanlar da var.

-Topal tazi... Alşınbay...

-Körü Kunanbay.

-Ne yapacaksın? İşte cesur yaşlı, bir dörtlükte yere serdi! diye hep birlikte konuşuyorlardı.” (AY1:130)

Abay babası hakkında ilk kez böyle sözler duyar ve bundan çok utanıp sıkılır. Şöce Ozan ile karşılaşması çok da hoş geçmese de ünlü bir ozanı daha tanımış olur. Kazak halkının da ozanlara ve sanata verdiği önemi, saygıyı Şöce’ye gösterdikleri hürmetten anlarız.

2. 3. 3. 4.Bircan Sal

Abay’ın, Aygerim ile evlendikten sonra sanata olan meyli daha da artmıştır. Evlerine çevredeki hünerli gençleri toplayıp onlara destek olur. Maybasar, Aygız ve Kalikalar bu eve ve Abay’ın şarkı söyleyen eşine sinir olurlar. İnsanları onlardan uzak tutmaya çalışırlar. Abay’ın keşfedip evine çağırdığı bir diğer önemli sanatçı ise Bircan Sal’dır. Onun marifeti romanın ikinci cildinde şöyle anlatılır:

“Onların içinde en görkemlisi ve topluluğun nazarında saygın, sevimli, bu çift telli dombırayı öttüren orta boylu, kızılca yüzlü, geniş alınlı, nurlu yiğit. O, Arka’dan nam salan, bütün Orta Cüz’ü ulvi ezgi, tatlı şarkısıyla mest eden Bircan Sal (zarif giyimli, sanatı üstün kimse). Tobıktı içine ta uzak Kökteşav’dan gelen, nadir, saygın misafir. Hem ozan hem şarkıcı hem de ‘seri’ (şık giyimli; eğlence, zevk peşinde koşan kimse) olan Bircan. Üzerinde siyah, kadife, geniş ve hafif çapanı var. Önü açık şık yakalı, beyaz gömleğin üzerine giyilmiş sarımtırak çin ipeğinden kemzalı var. İşlemeli takkesinin ipek püskülleri sallanıyor. Renk renk dökülen şarkısını kalabalık topluluk

kıpırdamadan kendinden geçip bütün dikkatiyle dinlerken, şık şarkı, yüzü ıslıl ıslıl parlayıp nur saçıyordu.” (AY2:64)

Bircan adlı şarkıcı kitabın bu bölümünde aşırı övgülerle birlikte anlatılır. Abay’ı derinden etkiler. Yaptığı sanatı takdir eden yalnızca Abay değil tüm dinleyen halktır. O dönemde toplumun çoğunluğunun eğitimsiz olduğunu bilsek de halkın sanata ve sanatçıya verdiği değeri romandan çok net anlıyoruz.

Abay’ın gözünde Bircan Sal’ın söylediği şarkılar çok farklı değerler barındırır. Sanatın halkın sesi olduğunu düşünen Abay, sanatçının şarkı söyleyişini dinlerken çok farklı dünyalara gider. Abay’da Bircan Sal’ın bıraktığı izlenim ise şu şekilde dile getirilir:

“... diyerek şapka çıkarttıran şarkıyı dökerken, bu bir şarkı değil, sanki nur saçıyormuş gibi. Bütün yeryüzünde nice yavuz zulmü defedip hayalde bile olsa, dünyayı bütün arka bölgesinde nice kötülüklerden arındırıyor gibi... O şarkıyücelerek eserken, Kökşe’nin sayısız filizleri, çam ağaçları bu şarkıcının kafasındaki işlemeli takkenin ipek saçakları gibi daga dalga eğilerek yol veriyor, baş eğiyor. Arka’nın karanlık gecesi de bu ozanın üzerindeki siyah kadifenin yüzü gibi yumuşak merhamet gecesi oluyor. O zaman halkın yüzü de bu ozanın suratındaki parlak nurla yoğurulmuş gibi oluyor. Halkın simasında şu an ozanın şarkısını dinlerken tebessüm eden ahenkli gülüş, içten gelen bir sevinç görünüyor Abay’ın gözüne.” (AY2:65)

Abay’ın sanata bakışı işte tam da bu şekildedir. O sanatı halkın ferahı ve mutluluğu ile bağdaştırır. Onun için sanat ve eğitim olmazsa olmazdır. Halkına hep üzüлp onların daha iyi şartlarda ve mutlu olmaları için çabalayan Abay, sanat sayesinde yüzü aydınlanan halkına işte böyle sevinirken tasvir edilir.

Kitapta ayrıca pek çok ozanın ve dombıra ustasının da adı geçer. Abay dombirasını eline aldığında kendi yazdığı sözleri bu dombıracıların ezgilerine uydurarak çalar. Kitabın bir bölümünde de Abay’ın örnek aldığı dombıra ustalarından ikisinin adı şu şekilde geçer:

“Güz boyunca, özellikle kış gelip Cidebay’da dam eve yerleştikten sonra, Abay dombıranın üzerine eğildi. DombıracıBitkenbay, dombıracıTatimbek gibi ünlü ezgicilerin tarzına uydurup ona dombıra öğretecek yaşlı ezgiciler bulundu.(AY1:239)

Romanda adı geçip Abay'ın da dost olduğu sanatçı bir kişilik de *Ozan Kadirbay*'dır. Böcey'in yıllığı için kurdurduğu eve gelenlerin büyüğü *Ozan Kadirbay*'dır. Eski ve tanınmış bir ozan olarak kitapta anlatılır. Onun da Abay'ı Barlas Ozan'dan duyduğu yine bu bölümde anlaşılır. Kadirbay kitapta şu şekilde geçer:

“Gece boyu çoğunlukla dayı tarafının evlerine özen gösteren Abay Sıban konuklarla şimdi ilgilenemedi. Sıban grubunun bu gelişindeki büyüğü Kadirbay'mış. O, ozan Kadirbay. Gençliğinde ünlü Sadak Ozan'la atışma yapan, ‘Çocuk Ozan’ diye ün alıp o Sadak'ı atışmada yenen bu Kadirbay idi. Onun birçok şiiri Abay'a malum. Pek çoğunu ezbere biliyor. Kendi misafirleri arasında Kadirbay'ın bulunmasına Abay çok memnun oldu.” (AY1:292)

2. 3. 4. Romanda Adı Geçen Din Adamları

Romanda adını duyduğumuz ilk din adamı Abay'ın da dini eğitimini aldığı hocası olan molla ve mescid imamı *Ahmet Rıza*'dır. Şeriat kanunlarının kullanıldığı bu dönemde Kunanbay'ın fetva almak için adam gönderdiği molla, Abay tarafından sonradan eleştirilir. Başlangıçta din âlimi olarak gördüğü ve ders aldığı Ahmet Rıza'nın, Kunanbay'ın Kodar'ın infazı için fetva aldıracağı molla olduğunu öğrenince dehşete düşer. Kunanbay'ın, Abay'ı aldirmek için yolladığı adamlardan biri Kodar'ın ölümü için haklı çıkaracak fetvayı götürdüğü hediyeler karşılığında alır. Bunu sonradan anlayan Abay mollalık makamını ve rüşvetin yayıldığı toprakları eleştirir. Romanda Cumabay'ın molladan fetvayı alışı şöyle anlatılır:

“‘Fetva’, ‘Darağacına asmak’ denen hükümleri gizlice alıp getirirken Abay'dan saklamış. Şaka yapıyor, oynuyordu. Artık hiçbir şey görmemiş gibi sessizce oturuyordu. Bugün gün boyu Abay'la yaşıtı gibi gelen sanki o değildi.

Buna bakıp Abay, büyüklerin böyle içten gizli pazarlıklarının olduğunu düşündü.(...) Şimdi daha iyi anlıyordu. Cumabay şehirde bunun anlamadığı işler yapmıştı. ‘Hazrete hediye götürceğim. Kunanbay gönderdi.’ diyerek bir semiz koyu gök atı yedekleyip yürümüştü.

Abay'ın mollası mescidin imamı Ahmet Rıza'nın evini sorup öğrenmiş, arkasından Abay'a beni molların evine götür, demişti.”(AY1:29)

Romanda bir diğ er dini eēitim veren ve molla kabul edilen isim Gabithan Molla'ydı. Gabithan Abay'ın tasvip ettiēi ve kardeşlerini de okutan tek mollaıydı. Gabithan hem Abay'ın kardeşleri Ospan, Smagul ve Kamşat'ı okutmuş hem de ilerleyen zamanda aēabeyi Kудayberdi'nin ve kendi çocuklarının dini eēitimlerine yardım etmiştir. Köyde onları dini anlamda yetiştirmiştir. Diēer mollaları ve halk arasındaki molla kavramını Abay genel olarak eleştirip yanlış bulur.

Kitapta adı geçen ve Abay ile münakaşası ile dikkat çeken bir diēer molla ise *Küçük Molla* 'dır. Küçük Molla Abay'ın Dilda'dan olma çocuklarına –Akılbay, Abiş, Külbadan, Magaş- dini eēitim verir. Köyde yapılan ahırın temel atmasında Abay'ın neden bulunmadıēına söylenen Küçük Molla, Abay ile dini görüşlerinde çatışma yaşar. Abay'a neden gelmedin diye çıkışır. Mollanın temel atılırken dua okuduēu haberini alan Abay, bu duanın harman kaldırılırken okunduēunu söyleyip onu eleştirir. Molla ise onu Rus kitapları okuduēu için eleştirir. Abay zamanın mollalarının başka milletlere açılmamasından dolayı dar düşünmesinden dolayı eleştirir.

2. 3. 5. Kitapta Adı Geçen Bazı Ruslar

Romanda Rus karakterleri Kunanbay'ın B ceylele yaptığı Musakul Savaşı'ndan sonra görmeye başlarız. Bu savaş sonunda Baysallar Abay'ı şehre şikâyet ederler. şehirde Rus idarecilere baēlı olan bu göçebe toplumlar bu tarz resmi meselelerde Rus idarecilerle işlerini çözmek zorundadırlar. Mayır adı verilen bir nevi devletin g nderdiēi vali ya da savcı gibi görev yapan idareciler olup biteni teftiş edip şehre daha üst yöneticilere rapor ederler. Bu sistem içinde mayırların ceplerini doldurmak bazı suçlamalardan kurtulmanın tek yolu olarak anlatılır.

Kunanbay da hakkında yapılan şik yetleri önlemek için rüşvet yoluna gider. Zenginliēini kullanarak aklanır. Mayırlar rüşvet yiyen ve halk tarafından sevilmeyen hatta hepsine lakap takılan kişiler olarak anlatılır.

Romanda dikkat çeken bir diēer husus ise mayırlar ya da diēer Rus yöneticiler ile iletişime geçmenin tek yolunun arada çevirmenlik yapan dilma lara baēlı oluşudur. Halk Rusça bilmez dolayısıyla dilmaç yani çevirmen olmadan hiçbir işini halledemez. Bu yüzden parası olmayan fakir halkın romanda hep parasızlık yüzünden Ruslara derdini anlatamayışı ve maēdur oluşu üzerinde durulur. Abay bunun için rüşvet alandan çok vereni su lar. Ruslarla iletiřimsizliēi ise eēitimsizliēe baēlar.

Romanda adı geçen Ruslardan biri Çernovadlı amirdir. Musakul olayından dolayı teftişe gelen amir on on beş kişilik bir grupla gelir ve teftişini yapar. Kunanbay'ı uzun süre sorguda tutarlar. Mayır ve Rus amir Çernov'un rüşvet yemeden iş yapmadığı romanda şu ifadelerle geçer:

“(...) Ama gönderilen bazı dökümanlar var. Ombı'dan gelen amir ile doymak bilmeyen Mayır var. Bunun çaresine bakmayı Alşınbay'ın eline bırakmış. Onun arkası da para demek., rüşvet demek, büyük mal demek. Kış gelip hayvan ucuzlayacak. Semizini memleketten aldirmaya mesafe uzak. Kunanbay da Alşınbay da paraya sıkıştı. (...) KunanbayMakiş denen kızını Tinibek'in oğluna verecek oldu. Ondan sonra kesenin ağzı ardına kadar açılınca, Mayır'ın gözleri dönmeye başlamış. 'Ombı'dan gelen amir problem çıkarır mı, yemeden durur mu?' diye Kunanbay endişe etmişti.”
(AY1:242)

Rus idarecilerin halkın içindeki davaları hakkaniyetli şekilde değil rüşvetle incelediği ve öyle karar verdiğini roman tüm çıplaklığı ile anlatmaktadır. Nitekim Kunanbay da haksız yere kendi akrabalarını öldürtmüş topraklarına çökmüştür. Tüm bunlardan da yedirdiği rüşvetler ile kurtulmuştur. Bu durumu da kitapta Avezov şöyle anlatır:

“Böylece Kunanbay meselesi rüşvetle yoluna girdikten sonragereken yapıp iş sadece gönderilen tüm dökümanların yok edilmesine kalmıştı. Tam bu sırada Ombı'dan aniden emir geldi. Önceden gönderilen, öneme haiz olmayan dökümanlara dayanarak üst makam, Kunanbay'ı ve onunla ilgili tüm işlerini Ombı'ya getir diye Mayır'a emretmiş.”(AY1:243)

Kunanbay bu kararla Ombı'ya çağırılrsa da daha o gitmeden diğer evraklar da para yedirilen Rus araçlar ve kendi adamları ile ortadan kaybedilir. Kısacası Abay için idareci olan Ruslar iyi izlenimlerle anlatılmamıştır. Fakat Abay'ın beğenip akıl aldığı, kitaplar alıp dostluk kurduğu Ruslar da vardır. Bunların başında Balagazların hırsızlık meselesi vesilesi ile iletişime geçtikleri avukat yer alır. Akbaş olarak bilinen Avukat Andreev'in kitaplarla dolu odası Abay'ın dikkatini çeker. Avukat ise işini düzgün yapan bir Rus olarak karşımıza çıkar. Abay'ın okumaya ve kitaplara meyilini anlayınca önce anlamayacağını ima eder sonra Abay'ın bilgili bir insan olduğunu anlayıp ona yol gösterir. Abay avukat sayesinde yeniden eğitimine başlayabileceğini

anlar. İlk cildin sonunda şehre eğitim almak için yolculuğa çıkar. Akbaş olarak bilinen Avukat Andreev kitapta şu şekilde tasvir edilir:

“Bununla birlikte Abay’ın yaptırdığı bir iş: avukat tutmak. Vilayetin namli avukatı Akbaş, şimdi de Balagazların davasını ele alıp davalı olanlardan dilekçe toplayıp onu kendi usulünce yazarak gerekli yerler gönderiyormuş. Abay’la Erbolırtış yakasındaki tek katlı taş evin penceresinin önüne gelip durduktan sonra içeriye girdiler. Bunlar Akbaş’ı ilk kez görüyorlar. Yüz hatlarında yaşlılığın pek izi olmasa da saçları bembeyaz, sakal bıyıkları ağarmış. Boyu uzun, iri başlı, yakışıklı. Görüntüsü düşünceli ve soğuk. Gözlüğünün arkasındaki canlı gök gözleri ağırbaşlı bir sabırla dikkatlice bakıyor.” (AY1:400)

Rus karakterlerden biri de *İdari Danışman Lasovski*’dir. Abay’la Bazaralı’nın sorgusunda tanışır. Bazaralı’yı savunmak ve korumak için orada bulunan Abay’ı dostu Andreev vasıtasıyla tanıdığını söyleyen Lesovski, Abay’a iyi davranır. Rus olup iyi anlatılan karakterlerden biridir. O Abay’dan yana olup halkın hakkını savunur.

Abay’ın Rus dostlarının başında Andreev gelir fakat üçüncü bir kişi daha vardır ki bu *Mihailov*’dur. O çar hükümetine ters düştüğü için buraya sürülmüş bir kişidir. Burada da vilayet dairesinde çalışır. Abay’ın Takecan’la ve zalimlik yapan yöneticilerle olan mücadelesinde bu insanlar ona dostluk ederler. Rusça’sını bu sayede geliştirir ve Rus kitapları aracılığıyla dünya edebiyatlarını tanır. Mihailov kitapta şöyle tanıtılır:

“Andreev’in evinde bu knu tekrar gündeme geldiğinde üçüncü bir şahıs vardı. O, yaşı otuzlarda, yüzü sakallı, açık alınlı, tepesinde biraz saçlı olan gayretli, ulvi yüzlü Mihailov idi. Bu adamın davranışları, giyim kuşamı yerli insanlara benzemiyor. O memurların yaldızlı apoletini takmamış. Kendisi çar hükümetine ters düşen suçlu insan olup bu tarafa sürgün edilen bir adamdı.” (AY2:180)

Abay’ın hapishanede geçirdiği sürede sürekli kitaplarını okumak için ışık istediği iki Rus gardiyanın da adı sıklıkla geçer. Bunlar *Sergeyve Nikolay*’dır.

Kötü karakter olarak anlatılanların içinde, kitabın büyük kısmında “zalim” lakabı ile anılan *Baskıncı Oyaz* vardır. Oyaz ilde en etkili mülki amir demektir. Oyaz kitapta zalimliği ile tanıtılır:

“O evlere gelecek bu defaki yöneticiler, yerel idareci seçimi için değil, Semey idareciliği seçimi için geliyorlar. Yanlarında kalabalık muhafızları, emniyet görevlileri, iki köy idarecisi var. Bu Oyaz, çok sayıda faytonlarla, çingiraklarını çingirdatarak gelmiş. Önünde arkasında Kazak’tan, Rus’tan silahlı askerler koşturtup şatafatla gelmiş. İlk yaklaştığı günlerden itibaren önüne çıkan Kızıl Adır ile Çingis’in iki starşınınadarbeyi indirtmiş. Böyle ürküten, Gözdağı veren patırtısı geldi. Şimdi de Eralı’da oturan iki bolısın kalabalık halkıyla nice obalar arasında bu gelen Oyaz’ın adı, ‘Baskıncı Oyaz’ lakabıyla korkulu gözlerde büyüyor.”(AY2:159)

Abay Rus idarecilerini kitap boyunca eleştirir. Özellikle halka yapılan acımasız uygulamaları, zenginin fakiri parasıyla ezmesini şiddetle kınar. Fakat onun için aynı zamanda örnek olan halk bilgisi vve kültürüyle Ruslar’dır. Rus dostları sayesinde dünya edebiyatlarını ve bilimi tanıyan kendini geliştiren ve bugünün Âlim Abay’ı olan tarihi kişilik her şeyin bilgisizlikten doğduğunu düşünür. Bunu Mihailov ile geçen diyalogunda şöyle dile getirmiştir:

“-Siz bana daha önce bilmediğim yolların kapılarını açtınız. Güven vererek açtınız. Ben bu sohbetinizde çok şey öğrendim.

Mihailov, Abay’ın omzuna vurup içten gelen halis dostluğunu sergiledi.

-Sadece benden öğrenmeyin benden üstün Rus düşünürleri var. Onlardan öğrenin. Ben öyle şahısların kitaplarını size vereyim. İsterseniz bundan böyle kendi kendinize okurken ben yardımcı olayım. Okuma isteğiniz çok güzel bir şey. Sizin halktan okuyan insan çok değil. Sizin daha çok şey öğrenmeniz gerek. Birçok gerçeğin farkına varmanız şart. Bu konuda Rus kitapları kaynağınız olabilir. Güvenilir, vefalı arkadaşınız olur! dedi.

Abay, Mihailov’un buna gösterdiği iyi niyet ve davranışına çok memnun oldu.

-Ben sizinle tanıştıran kaderime şükrediyorum. Yardım ederim demeniz, benim için arkadaşlık, yüce dostluk! dedi.” (AY2:209)

Bu konuşmalardan sonra Mihailov’un evine sık sık giden Abay Rus kitapları ve düşünce dünyası ile yakinen tanışır. Onun Ruslara olan hayranlığı ve dostluğunun sebebi budur.

2.4. Anlatıcı

Anlatıcı, romancının hikâyeyi anlattırdığı, romancı ile okuyucu arasında bir ara kişiliktir. Anlatıcı, romanda geçen tüm olan biteni, kişileri, davranışlarını, düşünce, duygu ve hayallerini, çevreyi, mekânı, zamanı; kısacası romanda bulunan her şeyi okuyucuya aktaran, sunan kişidir.⁶³ Yazar bunları yaparken belli anlatıcı tipleri kullanır.

2.4.1 Gözlemci Anlatıcı

“Üçüncü kişi anlatıcı”, “o anlatıcı”, “yazar anlatıcı”, “heterodiegetic”, “auktoriyal” adları ile de bilinir. Romanlarda en çok tercih edilen anlatım biçimidir. Bu tarz romanlarda anlatıcı olaylara şahit olan görgü tanığı gibidir. Olayları belli bir mesafeden izler ve okuyucuya kendi öznel görüşlerini de bildirerek anlatabilir.

Bazı romanlarda anlatıcı kendini açıkça gösterip konu akışı sırasında araya girerek görüş bildirebilir. Okuyucuyla konuşur edasında yorumlar yapabilir ve sorular yöneltebilir.

Gözlemci anlatıcı sunum bakımında kendi içinde üçe ayrılır: nesnel tutumlu, öznel tutumlu, öznel tutumlu, tanrısal konumlu.

Nesnel tutumlu gözlemci anlatıcının anlatım konumu, dıştan bakış (olimpik konum)tır. Olaylara ve kişilere dışarıdan bakar ve tarafsız bir gözlem yapar. Kişilerin iç dünyalarına inemez, iç düşüncelerini bilmez.

Öznel tutumlu anlatıcı, olayları kahramanlardan birinin bakış açısıyla, onun değerlendirmeleri ile aktarır. Olaylara kendi yorumunu katar fakat bunu yaparken roman kişinin değil anlatıcının ağzından anlatır.

Tanrısal konumlu gözlemci anlatıcı ise tanrısal bir bakış açısıdır. Anlatıcı burada kişi ve olayların öncesini, içinde bulunduğu hâli ve sonrasına sınırsız şekilde hâkimdir. Anlatıcı her şeyi bilen ve her şeye vakıf olan kişi olduğu için tanrısal konumlu anlatıcı adını alır.

Muhtar Avezov, romanlarında gözlemci anlatıcı tipini kullanmıştır. Bunu yaparken tanrısal konumlu bir gözlemci anlatıcıdır. Abay Yolu romanında da her şeyden haberdar olan “tanrısal konumlu gözlemci anlatıcı” olarak karşımıza çıkar. Bu durumu örneklendirecek olursak:

“Gerdanı itelginin gerdanı gibi, diye ilgi çektiren, acele ettiren sözlü Dilda!.. Bunun yâri! Ne olacak!.. Gönüldeki son derece temiz, saf dünya, kirlenip çirkinleşek

⁶³Çetin, N. (2015). *Roman Çözümleme Yöntemi*. Ankara: Akçağ. s.105-106.

tatsızlaşıyordu. “Yâr!” denilen isim de son derece masum, onurlu yerinden böylece ayaklar altına alınıyormuş!” diye düşündü. Abay Dilda için rızasız, rızasızlık bir tarafa öfkeliydi. (AY1:150)

Yukarıda verilen bölümde anlatıcı Abay’ın içinden geçirdiği tüm düşüncelerden haberdardır ve okuyucuya olduğu gibi aktarır.

“Abay’ın Süyindik’in evinde suskun kalmasına içinden sevinen birisi de vardı. O Süyindik’in küçük oğlu Adilbek’ti. Asilbek’in aksine kaba ve sert karakterliydi. Şimdi Abay’ın şaşkın, kararsız hâline bakıp içinden:

-İşte arzuladığın buysa, dersini de al dercesine sırtıyor.

Ama Abay, derin düşüncelere dalsa da ezilmedi. Az sonra kendisi bir başla konuyu sordu. (AY1:166)

Görüldüğü gibi Avezov burada da her şeye hâkim biçimde Adilbek’in iç sesini okuyucuya aktarır.

“Abay, babasının ne düşündüğünden habersizdi. Sadece kendi obasının ayriyeten göçmesini yadırgasa da içten içe bir sevinç duyuyordu. Karavıl’ın üzerinden yukarılara doğru göçmek, Bakanas’a kadar gitmek, yaz boyunca Süyindikobasına yakın olmak demketi. ‘Ömür birleşmez, yakınlaşmaz!’ diye düşündüğü hayat yolu artık ummadık bir anda Togcan ocağına yaklaştırdı onu.”

Verilen bu alıntıda da Abay’ın babasının aldığı göç kararına içinden nasıl sevindiği ve ne hesaplar kurduğunu anlatıcı sayesinde görmekteyiz. Anlatıcı burada yalnız Abay’ın değil Kunanbay’ın da iç düşüncelerine dikkat çekmiştir.

2.4.2. Aktarma Yöntemleri

Her romanın olayları okuyucuya bir sunuş biçimi vardır. Anlatıcı bunu genellikle “anlatma” ya da “gösterme” metoduyla gerçekleştirir. Anlatma metodunda anlatıcı, karakterler arası ilişkileri okuyucuya aktarır. Gösterme metodunda ise ilişkiler, temsili olarak sergilenip ifade edilir.

Anlatma yöntemi özellikle klasik romanlarda tercih edilir. Bu tip romanlarda anlatıcı kendini fazlasıyla hissettirir. Okuyucu ile metin arasına girip kendi yorumlarını iletir, değerlendirmelerde bulunur. Hatta okuyucuya öğüt bile verebilir. Dolayısıyla yazar bu tarz romanlarda taraflı davrandığını gizlemez. Bu yöntem aslında bize yabancı değildir. Türk edebiyatında bunun birçok örneğini, özellikle Tanzimat devri romanında görebiliriz. Türk edebiyatında okuyucu ile konuşup kendi görüşünü dile getiren yazarlar denince ilk aklımıza Ahmet Midhat Efendi gelir. Ahmet Midhat da eserini oluştururken okuyucu ile zaman zaman konuşmaya dalabilir. Bunu birçok

romanında görebildiğimiz gibi aşağıda örneğini verdiğimiz Hasan Mellâh adlı eserinde de görmekteyiz.

Şimdi siz bana soracaksınız ki: İnsan sevdiği bir kızın aşkından bütün bütün vazgeçebilir mi? Bak, ben, bu konuda Pavlos gibi düşünemem. Hele Paris'teki Mişle'nin bu konudaki fikirlerini hiç de doğru bulamam. Ama bu konuda bildiğim bir şey mi var? Hayır. Zaten benim dünyada hislerimden başka bildiğim bir şey yoktur. Başımdan geçenlere hislerim biri birine uygun düşerlerse, benim de o konuda bir bilgim olur. Dünyada başından aşk geçmemiş kaç kişi bulabilirsiniz? ⁶⁴

Tanrısallık konumlu gözlemci anlatıcı metodunu kullanan yazarlar hem gösterme hem anlatma yöntemine başvurabilirler. Muhtar Avezov da anlatımında iki yöntemi de kullanmıştır. Tanrısallık konumlu gözlemci anlatıcının gösterme metodunu kullandığı bazı örnekler aşağıdadır:

“O bunu düşünüürken, Abay gülmeyi kesip tekrar yanlarına geldiğinde terbiyeli ve uslu bir sesle:

-Yol uzun, uykun açılır, diye şaka yaptım, kusura bakma, Cumake! Dedi.

Cumabay genç çocuğun tavrını hoşgörüyle karşılayıp bir şey söylemedi. Baytas Abay'a yaşıtıymış gibi dokundurup:

-Harikasin, 'kusura bakmayın'. Senin bu hareketin, benim; 'Göçtüğüimde eşya yükleteceğim sarı atana, ne yüzle söyleyeceğim Öykeapama?' adlı şiirime döndü yahu! Dedi. Abay bunu pek iyi anlamadı. (AY1:6)

Burada konuşmalar verilir konuşma sırasında karakterlerin yaptığı hareketler yazar tarafından aktararak okuyucunun gözünde canlandırılmaya çalışılmıştır. Bir başka örnek:

“ –Büyükkannene git! İşte orada! diye baba ocağına işaret etti. Yaşlı büyükkannesi Zere bastonuna dayanmış, hayıflanıyordu.

-Haylaz çocuk! Önce bana gelmeden babasına gitmiş ya! Haylaz çocuk! dediği anda yanına gelip kucağına sarıldığıında, 'Haylaz çocuğun' arkasından hemen:

-Gözbebeğim, kuzucuğum... Abaycanım... diye duygulanıp ağlamaya başladı. (AY1:13)

Yukarıda verilen örnekte de bu kez Abay'ın büyükkannesi Zere'nin hareketleri ve konuşmaları göz önünde canlandırmak için detaylıca, bir tiyatro metni edasında

⁶⁴Kolcu, A. İ. (2011). *Tanzimat Edebiyatı II*. Konya: Salkımsöğüt Yayınevi. s.104.

anlatılmıştır. Tanrısal konumlu gözlemci anlatıcının anlatma metodu ise konuşmaların bulunmadığı her bölümde aktif olarak kullanılmıştır.

2.5. Zaman

Roman ve zaman asla ayrı düşünölemeyecek iki unsurdur. “*Romanda kendisine yer verilen olayların geçtiğı, olup bittiğı, cereyan nesnel, vaka ve anlatma zaman dilimlerini karşılayan bir kavramdır.*”⁶⁵ Bahsedilen “nesnel zaman” gerçekte var olan takvimsel zamandır. Olayların gerçekleştiğı zaman dilimi ise “vaka zamanı”dır. Yazarın olayları yazıya döktüğü tarih ise “anlatma zamanı”dır.

Abay Yolunun “nesnel zaman”ı Abay Kunanbayev’in yaşamının elli yılını kapsar. Bu tarihler 1858-1904 yıllarını göstermektedir. Abay romanın başında 13 yaşında obasına dönmek için heyecanla ata binen bir çocukken romanın sonunda vefat eder.

İlk ciltte genç bir Abay ile karşılaşırız. Bu bölümde hayatının ilklerini yaşar ve olgunlaşır. Yaş olarak 13-25 yaş aralığında yaşadıkları ilk ciltte anlatılır. Bu cilt Abay’ın fikir dünyasının oluşumunu etkileyen faktörleri anlamak için çok büyük önem arz eder. Diğer ciltlerde olgunlaşan, yaşlanan ve sonunda hayata gözlerini yuman Abay’ı görürüz.

Avezov “vaka zamanı”nı ise mevsime bağılı göçler ile anlatır. Bahar ve kışa doğru yapılan göçler bize kaç sene geçtiğini anlama fırsatı verir. Fakat net şekilde seneleri bilmek tarihten emin olmak mümkün değildir. Örneğın :

“Bu sonbahar ayrıca bir hüznölü ve sessizdi. Kasım ayının ortasında dışarısı da tozlanmış ve eskimiş gibiydi. Ev içi de baya soğuktu. Bazen rüzgârlı bazen de yağmurlu hava insan içini huzursuz ediyordu.” (AY3:68) şeklinde anlatılan bölümde yazar yalnızca sonbahar mevsiminin geldiğini belirtir.

Anlatma zamanını ise Muhtar Avezov “sonradan aktarma” şeklinde yapmıştır. Öyleki bu eseri ortaya koymak için 15 yıla yakın çalışır ve yazma işlemine devam eder. İlk cildini 1942’de, ikinci cildini 1947’de, üçüncü cildi 1952 ve dördüncü cildi 1956’da yazmıştır.

2.6. Mekân

⁶⁵Çetin, N. (2015), s.129.

Romanda daha çok dış mekânlar verilmiştir. Kazak bozkırının her mevsimde ayrı ayrı tasnifi yapılan romanda Abay'ın memleketine hayranlığı açıkça görülür. Geniş otlaklar, uçurumlar, atla uzun günler sürebilecek mesafeler canlı bir tasvirle ortaya konmuştur. Öyle ki bu tasvirleri peyzaj olarak görmek mümkündür. Çünkü yazar mekân tarif etmekten öte canlı tabiat görüntüleri tasvir eder. Abay'ın obasına dönerken yolda hissettikleri ve memleketini anlatışı buna en güzel örnektir:

“Yüreği özlem doluydu. Kesilmeden, sertleşmeden, hızını değiştirmeden dağları, tepeleri, ağaçları yalayıp püfölpüf esen güzel, serin esinti ne kadar hoştu. Köde ve selevle (bozkırda yetişen bir ot) kaplı bozkırlar güzel renkleriyle rüzgârda su yüzü gibi çalkalanıyordu. Bozkır değil, sanki engin bir denizdi. Gözünü alamadan, doyamadan hayranlıkla uzun uzun bozkıra bakıyordu. Elinde olsa korkmadan, çekinmeden bakmak yerine kucağını açıp bu yerleri bağrına basmak isterdi.” (AY1:9)

Avezov romanda sık sık bozkırı tarif etmiş ayrıca obaları ve yerleşim düzenlerine de dikkat çekmiştir:

“ Bunların hepsi Kunanbay obası diye bilinirdi. Kendi obasıyla yakın akrabalarının obalarıydı. Fazlaca geniş olmayan bulağın etrafına birbiriyle yakın yerleşen obaların evleri de, art ardına gelen sürüleri de, insanları da akşamüzeri birbirine karışmıştı. Yer ocaklarından tüten dumanları da birbirine katılıp kaynaşıyor, boz bir renk alarak göğe yükseliyordu.” (AY1:9)

Abay hemen hemen her obaya gittiğinde dışarıdan obayı bu şekilde tarif eder. Girdiği evlerin içini de canlı şekilde tasvir edip okuyucunun hayalinde canlandırmasını sağlar.

“Süyindik obasına Abaylar, yerli yerindeyken geldiler. Kendi kışlağından ayrılıp Karavıl'ın yukarı kısmındaki Tüyeörkeş denilen yerde kışlaklayan Süyindik obası, şimdi ahşap evlerde değil, keçe evlerdeydi. Nüfusu, malı çok olan bu zengin oba, bu mekânı kışlak olarak seçse de hâlâ yeni kışlağa ahşap evlerini yapamayıp eski dar evlere sığamadıklarından dolayı hava ısınmaya başlamadan keçe evlerine çıkmışlardı. Süyindik'in boz evi sıcacıktı, içeride bir yük dolusu eşya vardı, boğumlu balyalarla birçok sandık göze çarpıyordu. Evin tüm duvarları boydan boya keçeden kilim, tüskiyizle kaplıydı.” (AY1:161-162)

2.7. Dil ve Üslup

Romanın dili son derece akıcı bir üsluba sahiptir. Okurken insana merak uyandıran yazar olay akışını başarılı biçimde sağlamıştır. Ayrıca Kazakçanın dil zenginliği de romanda en güzel şekilde gösterilmiştir. Kazak kültür ve geleneğine ait pek çok terim, örf-adet ismi, hayvan ve bitki isimleri okuyucuya tanıtılmıştır. Birçok at çeşidi ismi, bitki çeşitleri, kılık kıyafet isimleri kitapta yoğun olarak kullanılmıştır.

Yazar tüm bunları hâkim bakış açısı ile son derece canlı tasvirlerle okuyucuya sunmuştur. Kitabın bir romandan öte ansiklopedik bir eser gibi kabul edilmesi de bizce bundandır. Romanda Kazak göçebe kültürüne ait çok fazla kültürel terimden bahsedilmiştir. Bunlardan bazılarını ekte vereceğiz.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ABAY YOLU ROMANININ TARİHİ GERÇEKLİK İLİŞKİSİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Abay Kunanbayev Kazak edebiyatı için çok büyük önem arz eden âlim bir şairdir. Abay Kunanbayev hakkında geniş bilgiyi “Abay’ın Hayatının Değerlendirilmesi” başlığı altında verdik. Bu bölümde ise romanı ve verdiğimiz bilgileri kendi yorum ve görüşlerimle değerlendireceğiz.

1845-1904 yılları arasında yaşayan Abay’ın hayatı Muhtar Avezov’un “Abay Yolu” romanında tarihi ve monografik özellikler içinde ele alınmıştır. Tarihi bir kişilik olan Abay romanda anlatılan Abay ile birebir örtüşmektedir. Yazarın bazen üstünde durmadığı bazen yorumunu kattığı özellikleri olsa da roman gerçek bir Abay ile karşımızdadır. Abay Kunanbayev gibi önemli bir âlimi Kazakistan bozkırından başlayarak önce tüm Türk dünyasına sonra dünya edebiyatına kazandıran Muhtar Avezov’un bu şaheseri kaleme alması elbette kolay olmamıştır. Yazarın verdiği bilgilere göre Abay’ı roman hâline getirme arzusu Avezov’da 19 yaşında başlar. *Muhtar Avezov’un Abay’ın hazinesi doğrultusunda uzun yıllara dayalı ilmi araştırma ve çalışmalarını neticelendirerek yazdığı ilmi monografi (“Abay Kunanbayev”) ve ünlü “Abay Yolu” epopesi, yazarın ilmi sanat arayışları üzerine dökmüş olduğu terlerle otuz yıldan fazla zamanını aldı.*⁶⁶ Avezov’un otuz yıllık bir araştırma derleme sonucu kaleme aldığı eser bu sebeple tarihi dönem ve şair Abay’ın hayatı ile çok büyük ölçüde kesişir. Ulu şairin mirasını Avezov birincil kaynaklardan ulaştığı bilgilerle roman hâline getirir.

Roman Abay’ın 13 yaşında şehirde okuduğu okuldan ayrılıp obasına dönüşünün anlatımı ile başlar. Abay’ın gerçek hayatta da Semey vilayetinde yaşadığını ve bu bölgede eğitim gördüğünü araştırmamızda verdik. Romanda da aynı şekilde Semey vilayetinin Çıngıs diye bilinen bölgesinde olayların geçtiğini görürüz. Ayrıca dışta Çarlık’a bağlı olarak yaşayan Kazakların yerel yöneticilerle yönetildiği bilgisini de Kazakların tarihi hakkında verdiğimiz bilgilerde bahsettik. Roman tam da bu dönemi kapsar. Abay’ın 13’lü yaşları Çarlık rejiminde boylar hâlinde yaşayan

⁶⁶ Mekemtas Mirzahmetuli, Abay Dünyası Âlimi, Bilig, Sayı:5, Bahar-1997, s.49.

Kazakları anlatır. Babası Kunanbay gerçekten o dönemde bolıslık yapmış bir şahsiyettir. Kunanbay aşağıda verdiğimiz bilgilerce de uzun yıllar yöneticilik yapmış hırslı bir kişiliktir. Ayrıca romanın özetinde yer yer bahsettiğimiz üzere Kunanbay ile Abay'ın karakterleri ve yönetim anlayışlarının romanda olduğu gibi gerçek hayatta da zıt olduğunu görmekteyiz. Yalnızca dikkatimizi romanda Kunanbay'ın olduğundan daha kötü ve zorba bir kahraman olarak anlatıldığıdır. Yazar geleneğe karşı modern çağı savunduğundan baba ile oğul arasındaki zıtlığı büyüterek fikrimizce vermek istediği ideolojiyi netleştirmiştir. Romanda kendini çocuk yaşta yönetim işlerinin içinde bulan Abay gerçeklikte de çocuk yaşta babasının yanına giderek bu kez aslında bu konuda eğitimine başlamıştır. Fakat romanda sanata ve bilime siyasetten ve paradan çok daha fazla önem veren bir Abay portresi vermek amacıyla, ilk başta yöneticiliği kabul etmediğini görürüz. Fakat gerçekte olan bunun tersidir. Abay babasının isteği ile yönetim işlerinin başına geçmiştir. Romanda bilime ve sanata önem veren Avezov'un etkisi ve yorumunu bu bölümde görmekteyiz. Başlangıçta Abay'ın yöneticiliği kabul etmediğini ve eğitimine önem verdiğini anlatarak okuyucuya fikir dünyasını açmıştır.

Romanın geçtiği dönem Abay'ın romanda verilen hayatından çıkarılabilir. Roman 18. yüzyılda yaşayan âlimi, çocukluk yıllarından itibaren ele alarak ömrünün tamamını anlatır. Bu dönem Türkistan'da yaşayan göçebe halkların, Rusya egemenliğine girdiği dönemi gösterir. Bu dönemle ilgili bilgileri Kazakistan tarihinden bahsederken detaylarıyla verdik. Romanda anlatılan boyutuna bakıldığında Rusya'nın sömürgeci politikaları ve Türk topraklarını egemenlik altına alış sebeplerini açıklıkla görememekteyiz. Boylar arası yaşanan iç çekişmelerden romanda sıklıkla bahsedilse de bu durumdan faydalanan Ruslar ile ilgili açıkça bir eleştiri görmemekteyiz.

“Rus dışişleri sekreteri Prens Gorchakov 21 Kasım 1864 tarihli bildirisinde

Rusya'nın Asya'da yayılma sebebini dünya kamuoyuna şöyle açıklıyordu: 'Rusya'nın Orta Asya'daki pozisyonu, muayyen bir sosyal organizasyona sahip bulunmayan, yarı vahşi, göçebe ahaliyle temasa getirilen bütün medeni devletlerin durumuyla aynıdır. Bu gibi durumlarda, daha medeni olan devlet, kendi hudutlarının emniyeti ve ticarî ilişkileri açısından, çalkantılı ve istikrarsız yapılarının istenmeyen komşular hâline getirdiği bitişik ülkeler üzerinde belli bir nüfuz tesisine daima zorlanır. Önce bastırılacak çapulculuk ve yağma hareketleri mevcuttur. Bunlara bir son verebilmek için, sınırdaki kabilelerin az çok itaat eder bir hale getirilmeleri gerekecektir. Devlet onları bu tasallutlara karşı savunmak ve suçluları cezalandırmak

mecburiyetindedir. Eğer haydutların cezalandırılması üzerine askeri harekât geri çekilirse, verilen ders kısa zamanda unutulur. Geri çekilme zaaf olarak yorumlanır. Gözle görülür, elle tutulur kuvvetten başka bir şeye saygı duymamak Asyalıların özelliğidir. Devlet bu suretle iki seçenekten birini seçmek zorundakalıdır: ya bu bitmeyen işten vazgeçecek ve bütün refah, emniyet vemedeniyeti imkânsız kılacak sınırlarını devamlı tecavüze terk edecekyahut da barbar ülkelerin içlerine doğru gittikçe daha derinlemesine dalacaktır. Kendini bu durumda bulan her ülkenin kaderi bu olmuştur. Amerika'da Birleşik Devletler, Cezayir'de Fransa, sömürgelerinde Hollanda, Hindistan'da İngiltere... Hepsi karşı konulmaz bir şekilde mübrem ihtiyaçtan daha az bir istekle bu ileri harekete zorlanmışlardır. Burada en büyük güçlük, nerede duracağını bilmektir. '”⁶⁷

Prens Gorchakov'un sömürgeyi ve işgal edilen Türk topraklarını diğer pek çok sömürgeye maruz kalmış milletle bağdaştırarak haklı görmesi bizce kabul edilemez. Medeniyetsizliği ya da iç çekişmeleri bahane ederek kendi ülkelerinin menfaatini düşündükleri iddiası bizce bahaneden öte değildir. Medeniyetsizliğin gerekçe gösterilip Taşkent, Buhara gibi medeniyetin beşiği olan yerlerin de işgale maruz bırakılması buna en büyük kanıttır.

Romanda Semey şehri de okulların bulunduğu, mahkemelerin kurulduğu, eğitimin ve medeniyetin olduğu bir bölgedir. Abay ve Avezov Türk dünyası için çok büyük önem taşıyan iki âlimdir. İkisinin de aynı bölgeden olması da bunun için yeterli bir kanıttır. Abay'ın obası romanda da eğitimden uzak olarak anlatılır. Yalnızca Gabithan'ın dini eğitim verdiği kardeşlerinden bahsedilir. Kadınların eğitim ile uzaktan yakından ilgisi yoktur. Fakat oba hayatı ile ilgili fazlaca bilgili ve yeteneklilerdir. Romanda anlatılan eğitim sorunu gerçeklikte de varlığını fazlasıyla göstermiştir. Fakat Rusların Abay için örnek halk olarak tanıtılması Muhtar Avezov'un dünya görüşü ile açıklanabilir. Abay'ın romanda geçen Rus dostları ve bilgiye ulaşmasını sağlamaları romanda bir nimet olarak anlatılır. Abay Rus dostları sayesinde yeniden eğitimine yönelir ve kendini geliştirmeyi yine kendi çabalarıyla sağlar. Abay romanda halkının eğitimsizliğini işgale sebep olarak gördüğü için Rusların örnek alınması gerektiğini düşünür. Abay'ın hayatı gerçeklikte de Ruslar ile iç içe geçmiştir. Onlarla kurduğu ilişkiler ile fikir dünyasını geliştirmiştir. Bunu bıraktığı eserlerden anlıyoruz.

⁶⁷SARAY, Mehmet (2002), “Rusya'nın Türkistan'da Yayılması”, **Türkler**, 18: 561-576.

Romanda Rus köylerinin kurulması ve Rus nüfusunun artması da alt zeminde anlatılır. Halkın yoksullaşması, ürünlerini satamaması ve hayvancılık yapamaz hâle gelmesi de tüm çıplaklığı ile anlatılır. Fakat bunların sebebi olarak Rusların halkın topraklarına yerleştirilmesi, pazarlara ithal ürünlerin getirilmesi ve Türklerden ucuza alınan ürünler ile zenginleşen Ruslar’dan bahsedilmez. Sovyet rejiminden sonra giderek sertleşecek olan Ruslaştırma politikalarının temellerinin atıldığı bu dönem romanda dostluk ve halkların eşitliği kıstasında anlatılır. İki tarafın da halkının madur olduğu üzerinde durulur. Türk- Rus ilişkileri dönemde samimi olmasa da çekişmeler yaşansa da bu durum romana pek yansımaz. *O halde Rus yayılmacılığının temel nedeni, Türkistan’daki göçebe toplumları yerleşik hale getirmek değil, ekonomik yönden kâr sağlamak amacıyla ticaret yollarını kontrol etme isteğidir.*⁶⁸

Rusların ve Türk topraklarının tarihi gerçekliğine baktığımızda Avrupa’da Pazar bulamayan Ruslar’ın Türk topraklarını ticaret yollarını ele geçirmek ve açık Pazar ihtiyaçlarını gidermek için işgal ettiğini görmekteyiz. I. Petro’nun (1689–1725) Türkistan’ın gizli altınına ve Hindistan ile Çin’den gelen zengin ticaret yollarına hâkim olmak için 1717’de Kafkasyalı bir zat olan Aleksander Bekovitch-Cherkasski komutanlığında bir orduyu Hazar ötesi topraklar üzerinden Hive’ye göndermesi⁶⁹ bunun kanıtıdır. Bu hareket Rus politikasının temelini oluşturur. Romanın da geçtiği dönem olan 18. yüzyıl Türk toprakları üzerinde Rusların hızla yayıldığı ve açık pazar hâline getirdikleri dönemi kapsar. Romanda dönemin siyasi baskısından olsa gerek bunu açıklıkla görmek mümkün olmaz. Fakat halkın yoksullaştığı ve Rusların varlığının artışı üzerinde durulur. Dönemde Rus siyasetine muhalif olup halkı aydınlatmak için mücadele eden birçok şair ve yazarın öldürüldüğü düşünülürse Muhtar Avezov’un bu eseri ile Ruslar tarafından da takdir edilmesi hatta Lenin Ödülü gibi birçok ödül alıp çeşitli dillere çevrilmesi bizce romanda uyguladığı ılımlı politikadandır.

3. 1. Abay’ın Hayatının Değerlendirilmesi

Abay Kunanbay, 10 Ağustos 1845 tarihinde Kazakistan’ın Semey bölgesinde bulunan Abay ilçesine bağlı Kaska Bulak (önceki Semey vilâyeti Cengiztav bölgesinde)’ta dünyaya gelmiştir. Asıl adı İbrahim olan Abay, Arğın boyunun Tobıktı

⁶⁸Elif Hacıoğlu, rusya’nın orta asya hanlıklarını işgalinin sonSafhası (1864-1884), s.26-30

⁶⁹Memet YETİŞGİN, “Rusların Türkmen Topraklarını İstilaları”, s.599.

aşiretindendir. Babası Kunanbay, annesi Ulcan Hanım, dedesi Özkembay, büyükbabası Irğızbaydır. Semey'de söz sahibi olan varlıklı bir aileye mensuptur. Sert tavırları ile tanınan, Abay'ın babası Kunanbay 1822 yılında Çarlık Rusya'nın ağa sultan olarak atadığı bir yöneticidir. Çarlık Rusyası, kendi yönetimi sırasında günümüz Kazak coğrafyasını bölgelere ayırır. Yapay biçimde belirlenen geniş toprakları, bölge heyetleri yönetir. Sözü edilen heyetin başkanına “Ağa sultan” unvanı verilmiştir. Abay dünyaya geldiğinde babası Kunanbay 41 yaşındadır çok eşli bir ağa sultandır. İlk eşinin ismi Künke, ikincisinin ismi Ulcan'dır. Abay. Ulcan Hatun'dan dünyaya gelen oğludur. Kunanbay'ın üçüncü eşinin adı ise Ayqız'dır. Abay'ın kendi annesinden üç, üvey annelerinden ise dört tane kardeşi vardır. Ulcan Hatun söz sanatlarını bilen, edebiyatla yakından ilgilenen ve aynı zamanda güzel hitabeti olan bir kadındır. Abay, edebiyata olan yatkınlığını ve kıvrak zekâsını annesinden almış olmalıdır. Babaannesi Zere ise uzun ve sağlıklı bir ömür sürmüş, halk edebiyatına büyük ilgi duyan bir hanımdır. Abay kendisi üzerinde emeği bulunduğunu söylediği babaannesinin masal ve destanları ile büyümüştür.⁷⁰ Küçük yaştan itibaren içinde bulunduğu geniş kültür muhiti daha sonra onun edebi kişiliğinin şekillenmesinde tesirli olmuştur.

Küçük Abay, on yaşına girdiğinde babası onu Semey'deki Ahmet Rıza Medresesine İslami ağırlıklı eğitim için gönderir. Çok çalışkan ve gayretli olan Abay, medresede verilen derslerin dışında kendi çabasıyla Arapça, Farsça ve Çağatayca öğrenir. Boş zamanlarda sürekli kitap okumayı alışkanlık haline getiren edip, Şark-İslam şairlerinin eserlerini, adeta hıfzeden Abay, Çağatay Türkçesi ile yazılmış masal, kıssa ve destanlarla yine bu dönemde tanışır. Nizamî, Fuzulî, Firdevsî, Navaî gibi şairlerin şiirlerini derinlemesine inceler. Onun şiir yazma arzusu bu şairlerle tanışmasından sonra ortaya çıkar. İlk şiir denemelerini henüz on yaşında iken yazan küçük Abay'ın bu ürünlerinde Arap ve Fars etkisi açıkça görülür. Medrese yıllarında İslami din eğitimi almakla yetinmeyen Abay, Hristiyan dinini öğreten PrihodskayaŞkola adlı okula da öğrenci olarak devam eder. Burada yaklaşık üç ay kadar eğitim alır.⁷¹

On yaşından sonra üç yıl daha medresede okur. Ardından babasının isteği ile memlekine geri döner. Rusların atadığı bir yönetici olan Kunanbay, Abay'ın vilayet merkezindeki idari işleri öğrenmesi için onu hep yanında tutar. Zira Kunanbay oğlunun üstün yetenekli bir çocuk olduğunun farkındadır. On beş yaşından itibaren babasına

⁷⁰Kunanbayev, A. (2014). *Şiirler*. Ankara: Kazakistan Büyükelçiliği..

⁷¹Kunanbayev, A. (2014).

yardımcı olmaya başlayan Abay, kısa sürede Kazak halkını yakından tanıma fırsatı bulur. Bu süreçte orta seviyede bulunan Rusçasını sürekli geliştirir. Bu yıllarda hitabet sanatına büyük ilgi duyan Abay, bir süre sonra güçlü bir hatip haline gelir. On yedi yaşına geldiğinde babası ona Abdul Cabbar isimli Tatar bir molladan yeniden din eğitimi aldırır. Bu eğitim onun sağlam İslami bilgilerle donanmasına, daha sonra bilinçli biçimde dinini korumasına vesile olur.

Henüz çocukluk döneminde görülen parlak şairlik yeteneği, gençlik yıllarında iyice belirginleşir. Bu yıllarda kaleme aldığı şiirler, dönemin bazı ünlü şairlerinin dikkatini çekmiş, onların hayranlığını kazanmıştır. Semey vilayet merkezi, cbrir dönem, Çarlık Rusyası'nın yöneticileri tarafından rejim muhaliflerinin zorunlu olarak gönderildiği bir sürgün şehri olarak kullanılmıştır. Abay, Semey'e sürgüne gönderilen kimi bilim adamlarını tanıma ve onlarla yakın arkadaşlık kurma fırsatı yakalar. Bu arada dönemin şartlarına göre epeyce zengin kitap kataloğuna sahip şehir kütüphanesinden çokça yararlanır. Şiirlerinde ilim, felsefe, zamanın adaletsizliği, Kazak halkının zaafı, Kazak boylarının gereksiz sürtüşmeleri gibi konuları ele alır. Eserlerinde Kazak tarihi, dili, töresi, gelenek ve göreneklerini ısrarla dile getirir. Şiirleri aracılığıyla gençleri bilinçlendirmeye çalışır⁷².

Abay, babasının isteği üzerine Semey eyaletinde yönetici yardımcılığı görevini uzun müddet sürdürür. Bir süre sonra babasının yerine Bolıs (Rus hükümetinin yerli halkı yönetmek için atadığı yetkili kişi) vazifesine tayin edilir. Bu dönemde halkın aydınlanması için yoğun çaba sarf eder. Yönetici olduğu dönemde sömürge altındaki Kazak halkının sosyal yapısının giderek kötüleştiğini fark eder. Çarlık Rusya'sının Kazak bozkırındaki kimi yöneticilerinin liyakatsizliklerini açıkça görür. Çarlık yöneticilerinin Kazak boyları arasında iç çekişmeleri arttırmak için yaptığı fitneci uygulamalara şahit olur. Abay bu durumu “BolısBoldım Mine” (Bolıs Oldum, İşte), “Boldı Da Partiya” (Oldu Da Fırkacılık), “Qalın Elim Kazağım” gibi şiirlerinde tenkit hedefine yerleştirir. Çarlığa bağlı idarecilerin Kazak halkının yaşadığı olumsuzluklardan habersiz olduğunu, kimi zaman da duyarsız kaldığını dile getirir. Kazak kırsalındaki zenginlerin iktidarla iş birliği yaparak fakir ve güçsüz halkı sömürdüğünü beyan eder. İftira atmanın adeta moda olduğu o yıllarda bu yanlış uygulamadan Abay da nasibini alır. Haksız ve asılsız iftiralardan dolayı türlü soruşturmalar geçirir. Hakkında yapılan şikayetler sebebiyle sürekli kendini savunmak

⁷²Tamir, F. (1998). Kazak Türkleri Edebiyatı. *Türk Dünyası El Kitabı* (s. 423). içinde Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü .

zorunda kalır. Bu mecburiyet onun Çar hükümetinin kanunlarını iyi biçimde öğrenmesine vesile olur. Haksız ithamlara maruz kalmamak için Rus kültürünü öğrenmeye gayret eder. 30'lu yaşlara gelen Abay Rus edebiyatının klasiklerini dikkatli gözle tekrar tekrar okur. 1870'li yıllarda Semey'de sürgün olarak yaşayan Michaelis adlı Rus ile tanışır. Onun aracılığıyla özgürlükçü ve demokrat demokrat aydınlarla iletişime geçer. Yenilikçi fikir akımlarını, edebi gelişmeleri sıkı biçimde takip etmeye yönelir. Abay kırk yaşlarına geldiği zaman hem Kazak hem de Rus kültürü çok iyi tanıyan bir yönetici kimliğine sahiptir. Yeni Kazak neslinin kültürlü bilgili ve bilinçli olması için yoğun çaba sarf eder.⁷³

Abay'a göre önceden bilinçli olan Kazak halkı artık değişmeye başlamış ve milletine yabancılaşmış, adeta mankurt haline gelmiştir. Ne yazık ki Kazak halkı kendi sözünden başkasına kulak vermeyen, kendi öz malına dahi sahip çıkamayan, sadece eğlenceyi düşünen, Kazak boyları arasında bile gereksiz küslükler yaratan bir grup haline gelmiştir. Bu zaafılar Kazakların bağımsızlıklarını belki de ebediyenkaybetmelerine sebep olacaktır. Abay bu durumu “Qalın Elim Kazağım” (Büyük Halkım Kazağım) şiirinde etkili mısralar halinde açıklar.

Türkçesi

*Büyük halkım Kazak'ım kıymetli yurdum
Usturasız bıyığın ağzına düştü
İyi ile kötüyü ayırmadın
Ağzının bir yanı yağ bir yanı kan olmuş şimdi
(Bize) dönüp baktığında görünüşün çok iyi
Şartlar gibi nasıl da bozuldu görünüşün
Kendi sözünden başka kimsenin sözünü anlamazsın
Her zaman ağzıyla orak biçen senin gevezelerin
Benimki diyemez kendi malına
Gündüz eğlencen bozuldu, geceleri uykun
Tutarsız, her gördüğüne heveslenen
Bir gün küskün, bir gün sırtkan(dır)
Kendi kendini bey zanneden kıpırtılar
İşte (bak), bozmadı mı halkın düzenini
Sizlere düzelirsiniz diyemem*

⁷³Koç, Y. D., işina, D. A., & Korganbekov, D. B. (2007). *Kazak Edebiyatı-2*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

*Şimdi ellerinizden gitmese hürriyetiniz
Akraba(lar) olmadık şeylere küserler
Onların da Allah almaz mı kanaatini?
Birlik yok, bereket yok, içtenlik yok,
Sarsıldı zenginliğin, beslediğin yülk
Baştaki beyinle, eldeki malla dalaşan
(Başkalarıyla) güç yarıştıran, çekememezlik,
Rahatını bozdu
Bu boşboğazlık sende oldukça
Her yerde görülmez mi kusurların, canım?
Hangi yönünden (özellikinden) gönle kuvvet verdik
Tepe aşamadıktan sonra, kırk kişinin atlansa ne olur?
Düzensiz, başıboş, zavallı, kararsız
Ne çıkar yerli yersiz boş gülmeden
(Sana) atlatacak kişiye rastladığında (o kişi)
Gizli gizli dedikodu yapmadan geri durur mu?
1886*

Şairliğinin yanı sıra halkı için yaptığı hizmetlerle de tanınan Abay, şiirini halka ulaşmak için bir araç olarak kullanır. Onun halka yakın duruşu ve halk için şiirleriyle mücadelesi zaman zaman en yakınındakileri bile rahatsız eder. Hatta kıskançlıklara sebep olur. Kişiliğinden ödün vermeyen dik duruşu hayatını zorlaştıran unsurlardan biri olur. Bu sebeple Abay'ın hayatı mücadelelerle geçer. Rakipleri yönetime başvurarak şahsına yönelik asılsız şikâyetlerde bulunurlar Çok sayıda mahkemede yargılanmak durumunda kalan Abay her seferinde kendini cesurca savunur. Bu davalarda kendini aklamakla birlikte, gerçekte halkının sorunlarını içtenlikle dile getirir. Böylelikle Abay bir kurultayda TöbeBiy (Yüce bey, en üst derecedeki bey) seçilmiştir. Bu görevi yerine getirirken adalet için yeni kurallar bulur ve uygular.

Abay, Kazak halk gelenekelerine son derece bağlı bir yöneticidir. Bu durum evlenme meselesi için de geçerlidir. Abay'ın döneminde kızlar evlenecekleri kişiyi özgürce seçemez, büyükleri ne karar verirse onu uygulamak zorunda kalırdı. Başka bir ifadeyle kızlar, sevdikleri insanla evlenemezlerdi. Abay, kızların evleneceği insanı özgürce seçebilmesi gerektiğini ısrarla dile getirmiştir. Bu yüzden pek çok insan ile tartışmalar girmiş, yanlışlığı düzeltmek için çaba harcamıştır. Sadece bu konu

yüzünden defalarca soruşturma geçirmiş, mahkemeye çıkarılmıştır. Ancak Kazak halkının büyük çoğunluğu Abay'ın yanında yer almıştır. Abay, kendi özel hayatında da üzücü olaylar yaşar. Dört yıl ara ile önce kardeşi Ospan'ı (1891), ardından oğlu Abdurrahman'ı (1895) kaybeder. Kendisini derinden yaralayan bu ölümlerin ardından edebiyat dünyasında ses getirecek olan ağıtlar yazmıştır. İyi bir eğitim almış ve parlak gelecek vaat eden oğlu Abdurrahman'ın ölümünden sonra uzun süre kendine gelemez. Şair yaşadığı bu üzücü olaydan sonra “qarasöz”ler (vasiyetler) yazmaya başlar. Hayatının son yıllarında bu türe ait başarılı örnekler kaleme alır. Kara sözlerini dikkatle korumaya çalışmış, hatta para karşılığı muhafaza ettirmiştir. Zamanla Abay'ın şiirleri tüm Kazak bozkırında sevgi ve ilgiyle okunmuş, öyle ki, evlenen kızların çeyizinde Abay'ın eserinin bulunmaması ayıplanmıştır⁷⁴.

1904 yılının ilkbaharında hastalanıp vefat eden oğlu Mağaviya babasına idari işlerde yardım eden, geleceği parlak ve halk arasında saygı duyulan bir gençtir. Abay bir sevdiğinin daha gözlerinin önünde eriyip gitmesine dayanamaz. Üzüntüden ağır bir hastalığın pençesine düşer. Oğlunun ölümünden tam 40 gün sonra 23 Haziran 1904 tarihinde, 60 yaşında iken, memleketinde hayata gözlerini yumar⁷⁵.

Özetle Abay'ın gençlik dönemi sert bir yönetici olan babası ve merhametli bir annenin yanında geçer. Halkın her sorununu kendine dert edinen Abay bolıslık (üst düzey yöneticilik) döneminde bazı din adamlarının ve aşiret reislerinin olumsuz davranışlarını, adaletsizliklerini görerek ifşa eder. Bu tavır, onda adalet duygusunun kuvvetli oluşundan kaynaklanır. Gerekğinde kendi halkını eleştirmekten çekinmez, onlara yön vermek ister. Bu sayede kalıcı ve yol gösterici eserler bırakır. Kazak yazar Muhtar Avezov Abay'ın hayatını baştan sona her evresi ile Abay Yolu romanında ele alıp işlemiştir. Avezov'a göre, Abay yolu aydınlamanın yoludur. Abay'ın ideolojisini, hayatını, halkına hizmetlerini bu dört ciltlik roman ile kendine özgü ve başarılı biçimde anlatır.

Hem nazım hem de nesir vadisinde kalem oynatan Abay'ın 200'e yakın şiiri, 3 destanı, 45 düz yazısı ve ayrıca çevirileri mevcuttur. Abay'ın şiirinde muhteva; aşk, tabiat, kadın, adalet, birlik, bilgi, sevgi, barış, insan ilişkilerindeki çelişkiler, boylar arasındaki mücadele, yer ve su kavgalarıdır. Başka bir ifade ile halkın sorunları ve zaafı ele aldığı en beligin konular arasında bulunur.

⁷⁴*Türk Dünyası El Kitabı*. (1992). Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.

⁷⁵*Türk Dünyası El Kitabı*. (1992).

Abay hakkında Muhtar Avezov “Ulu realist şair geleneksel şiirin dar çerçevesini genişletmiştir. O, Kazak şiirine çeşitli yenilikler getirmiştir. Kazak hayatının gerçek yanını olduğu gibi yansıtmıştır. Bu dönem Kazak kavminin sosyal dokusunu incelemiştir” demektedir⁷⁶.

Kazak şiirinde, ilk canlı tabiat tasvirleri Abay’a aittir. Onun şiirlerinde okuyucu Kazak bozkırında geziniyor hissine kapılmaktadır. Ayrıca Abay’a gelinceye kadar Kazak şiirinde sadece hece vezni kullanılmıştır. Abay ise Arap ve Fars şiirinin tesiriyle zaman zaman aruz veznini de tercih eder. Ayrıca farklı hece kalıpları oluşturmuş, bu tavrıyla dikkat çekmiştir⁷⁷.

Abay’ın iyi bir besteci yönü de bulunur. O, müzikle yalından ilgili, yetenekli bir dombıracıdır. Abay’dan bize diğer eserlerinin yanısıra 17 şarkı ve 2 küy (beste) kalmıştır. Şarkılarının büyük kısmı yeni tip şiirleri üzerine yazılmıştır. Puşkin’in “Tatyana” ve “Onegin” adlı mektuplarını da beste haline getirmiştir. Rus isimlerini ve Rus gençlerine ait duygu ve düşünceleri Abay şarkıları yolu ile Kazak halkına aktarmıştır. Puşkin’in iki mektubunun adı da Rus ismi olup Kazak halkı ile tanışması yine Abay’ın şarkıları sayesinde olmuştur. Ruslara ve isimlerine karşı bir samimiyet kurulmasını sağlamıştır. Onun şarkılarında Rus-Kazak kültürüne ait müzikler harmanlanarak bir bütün haline gelmiştir. Sadece Rus müziğini değil diğer Batı müziklerini de şarkılarında Kazak müziği ile harmanlamıştır.

Abay’ın eserleri bir devri, her yönü ile ve tüm gerçekliği ile yansıtır. Abay’ın aynı zamanda insanın kaderi, hayatı, yaşama koşulları ile ilgili fikirleri ve dünyaya bakış açısı yönünden bir filazof olduğu söylenebilir. Abay ve eserleri Kazaklar için yeni bir edebi dönemin başlangıcı sayılır. Çünkü Abay Kazak edebiyatına birçok yenilik getirmiştir. O kendisinden önceki ve kendi dönemindeki birçok önemli düşünürü ve yazarı tanırdı. Eserlerini okur ve kendine rehber edinirdi. Ayrıca Lermontov, Goethe, Krilov gibi şairlerden Kazak Türkçesine çeviriler yapardı. Eserlerinde Sokrat, Aristo, Eflatun gibi Batı dünyasının ünlü düşünürlerinden ve Fârâbi gibi Doğu’nun önde gelen âlimlerinden izler görmek mümkündür. Materyalist felsefeden de haberdar olan şair kendine has bir dünya tanımı oluşturmuştur. Şaire göre dünya sürekli hareketlidir ve insanların etkisi dışında oluşmuştur. Doğanın tüm gerçekliklerinin farkına varan Abay tüm bunların Allah’a duyulan inanç ile bir bütün olduğunu ifade eder. Onun İslamiyet’e sıkı bir bağlılığının olduğunu birçok şiirinden

⁷⁶Çınar, A. A. (1997). *Folklor Yazıları-Muhtar Avezov*. Ankara: Bilig yay.

⁷⁷Çınar, A. A. (1997).

anlayabiliriz. Hatta bazı şiiirlerinde dünya görüşünün sofulukla bağlantısı olduğunu hissederiz. Onun düşünce dünyasındaki sofuluğun büyük bir payı Hoca Ahmet Yesevi'ye aittir. Bu yüzden birçok şiiirinin teması “Allah’ı sevmek” ve “Allah inancı” üzerine kuruludur. “Allah’ın özü de hakikat, sözü de hakikat” şiiiri onun Allah inancını açıkça gösterir:

Türkçesi

*Allah’ın özü de hakikat, sözü de hakikat
Doğru söz, hiçbir zaman olmaz fani.
Çok kitap geldi Allah’tan, dört tanesi,
Allah’ı tanıtmak içindi, ayrılmaz sözleri.*

*“Amentü” okumayan kişi var mı ?
“Ve kütübihî” demekle olur mu davası ?
Allah değişmez, her gün dönüşür insanı,
O sizlere, siz de onlara, budur fermanı ...
Zaman, uğraş, mizaç künde değişti,
Onlara, dönem dönem nebi geldi.
Değişse bile, şartları, kaideleri,
“Allah” tarifi, hiçbirinde değişmedi.
Bütün yaratılanlar değişir, Allah değişmez,
Kitap ehli, bu sözü boşuna söylemez.
İnsan nefsi; bencillik mizacı ve
Boş sözlerle düşman olmadan düzelmez.
Yaratmış insanı, aşk ile
Sende sev Allah’ı içtenlikle.
Tüm insanları sev” kardeşim diye”
“Ve bu, Hakk yolu” diyerek adaletle...
Şu üçünü sevenin inmanı gül olur,
“İmanın temeli üç” diye tahkike dur.
Düşün daha, üçünü de açıp bakadur,
Malına değil yoluna, başını bağlayadur.
Din de bu, samimiyetle düşünsen ibadette,
Hakka’a dost iki dünya bunu tasdik etmekte...*

*Yine üç iş var ki, bunları bozuvermekte;
Çıkarıcılık, kibir ve nefis'ten uzak dur dehşetle.*

Abay'ın içinde bulunduğu yıllar, Kazak toplumunun hayatında büyük değişikliklerin görüldüğü bir dönemdir. Bu durum asırlardır süregelen örf ve adetlere zıt ve karşıt bir durum arz ediyordu. Kazak edebiyatında bu dönem “zar zaman” olarak adlandırılır. Birçok aydın kabile ortaklığının korunması gerektiğini, toprakların boylar tarafından sahiplenilmesinin adetlerine daha uygun olduğunu savunuyordu. Ancak yeni sistem toprağı herkese ayrı ayrı dağıtma prensibi içindeydi. Abay'a göre bu durum mertlik devrinin kapandığının bir nişanesiydi. Şair, bu durumu ilk bakışta olağan kabul temiş görünse de şiirlerinde bundan rahatsız olduğunu beyan etmekteydi. Abay, kendi döneminin gerçeklerini ince ayrıntıları ile irdelemiş bir aydındır. Neredeyse eserlerinin tümünde Kazak halkının tarihini, geçirdiğı değişimleri, toplumsal yapısını ele almıştır. Şair bunları yaparken üç farklı kaynaktan yararlanmışır:

- 1.Kazak halkının folkloru, sözlü edebiyatı ve geçmiş dönemlerdeki yazılı edebiyatı
- 2.Eski ve orta yüzyıllardaki Doğu düşünür ve şairlerinin tanınmış eserleri.
- 3.Rus edebiyatı ve bu edebiyat aracılığı ile yöneldiğı Avrupa edebiyatı.⁷⁸

Çocukluk yıllarından itibaren sözlü geleneğin bizzat içinde yer almış bulunan Abay, hayatı boyunca Kazak folkloru ile bağlarını koparmamıştır. Çok sayıdaki şiirinde halk dilinden gelen deyim ve atasözlerini yetkinlikle kullandığı görülür. “Ne küntuvdı başına” (Ne günler geldi başına), “Sabır tübi sarı altın” (Sabrın sonu selamet) gibi şiirlerinde geçen çok sayıdaki deyim ve atasözleri dikkat çekicidir. Abay'ın folklorik unsurlardan yararlanmada çok başarılı olduğu söylenebilir. Özellikle iki temel unsur dikkat çekicidir. İlki evlenmek üzere olan delikanlı nişanlısı bırakıp sefere çıkar ve düşman ilinde ölür. Nişanlısı da acı haberden sonra kendini öldürür. İkincisi yaşlı han evlenmek istediğı genç ve güzel bir kızı sarayına aldırır. Fakat genç kız onu istemeyip kendini uçurumdan atar. İkisi de Kazak folkloru için bilinen kalıplardır. Bunları yaparken realist bir tavır takınan Abay Kazak şiirindeeballad türünü üstaca kullanan ilk isimdir⁷⁹.

⁷⁸Çınar, A. A. (1997). *Folklor Yazıları-Muhtar Avezov*. Ankara: Bilig yay.

⁷⁹Koç, Y. D., işina, D. A., & Korganbekov, D. B. (2007). *Kazak Edebiyatı-1*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Şair muhtemelen siyasi kişiliğinden ve devlet yöneticiliğinden gelen bir alışkanlıkla hitabet sanatında ustadır. Bu durum onun felsefi ve didaktik içerikte ürünler ortaya koymasında etkili olmuştur. Kazak toplumu tarafından sevilip itibar gören edibin birçok sözü halk arasında kabul görerek atasözü gibi yayılmıştır. “Küncavğandaqoynunda, künaşıqtamoyında” (Yağmur yağarken koynunda, hava açarken boynunda), “Enbek etsen erinbey, toyadı karnın tilenbey” (Erinmeden çalışırsan yüzün güler), “Öz üyindeqıypanda, kisiüyindeküytanda” (kendi evinde sıkılıp rahatsız olan, yabancı bir evde lüks arar). Müslüman Şark edebiyatlarının destanlarından da faydalanan şair onları halk arasında yaymaya çalışır⁸⁰.

Ömrünün son zamanlarında Rus ediplerinin eserleri üzerinde yoğunlaştığı görülür. Bu dönemde önemli Rus edebiyatçıların klasiklerini yeniden incelemiş, dergileri inceden inceye irdelemiştir. Şiirde Puşkin, Krilov ve Lermontov gibi şairlerin şiirlerini Kazak Türkçesi'ne tercüme eder. Bu isimlerin arasında kendine en çok yakın gördüğü şahıs ise Lermontov'dur. Krilov'un ise daha çok fablları üzerinde yoğunlaşır. Krilov'dan “Şegirtke men qumırskı” (Çekirge ve karınca), “Arga men bürkit” (Karga ile kartal), “Baqa men ögiz” (Kurbağa ile öküz) gibi bazı fabller çevir. Abay'ın sanat kaynağı öncelikle Kazak sözlü geleneği olup Rus edebiyatı ile zenginleşmiş ve Avrupa ile harmanlanmıştır⁸¹.

Abay'ın ürünlerinin önemli bir çoğunluğu lirik şiirlerden oluşur. Kazak şiirine yeni bir içerik ve şekil getirmiştir. Abay'ın şiirlerindeki lirizm, klasik lirizmin tüm özelliklerini taşır. Onun şiirlerinde insanların iç dünyası detaylıca tasvir edilir. Bu sayede dönemin ve toplumun tüm özellikleri okuyucuya aktarılır. Abay'ın şiirlerindeki tasvirlerin başarısı ve aktarılan duygunun derinliği dikkat çeker. Lirizm duygu ve düşüncenin hissedilişine göre düşünce ve duygu lirizmi olmak üzere ikiye ayrılır. Önceleri Kazak şairlerinde düşünce lirizmi ön planda iken Abay, şiirlerinde duygu lirizmini adeta zirveye taşımıştır. Böylece Abay, duygu ve düşünce lirizmini ustaca harmanlamıştır.

Abay'ın şiirlerinde konu çeşitliliği fazladır. Onun Kazak toplumunda ünlenmesine vesile olan şiirler daha çok sosyal içerikli olanlardır. 1880'li yıllardan itibaren şiir üzerinde yoğunlaştığı görülür. Bu dönemde Kazak toplumunun sosyal meselelerine yoğunlaşan Abay şiirlerini de bu doğrultuda kaleme almıştır. Şairin daha

⁸⁰Kınacı, C. (2016). *Kazak Edebiyatında İmaj ve Kimlik*. Ankara: Bengü Yay.

⁸¹*Türk Dünyası El Kitabı*. (1992). Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.

once mısralarını paylaştığımız “Qalın Elim Qazağım, QayranCurtım” şiiri, bunlar arasındaki en meşhur örneklerdendir.

Onun şiirlerinin başlıca temaları arasında adaletsizlik, medeniyetsizlik, yönetici ve beylerin halka karşı kötü davranışları, tembellik ve halkın arasındaki bölünmüşlüktür. Abay, Kazak toplumunun içinden çıkan yöneticileri sürekli tenkit hedefine yerleştirir. Onları makam için can atan, güçlü karşısında boyun eğen, güçsüzlere eziyet eden, halka faydası bulunmayan, topluma zararlı bir zümre olarak nitelendirir. Bu grubun içine kendi zamanındaki din adamlarını ve muhtarları da ekleyerek gerçekçi bir yaklaşımla anlatmıştır. Sadece yöneticileri eleştirmekle kalmayan Abay, halk arasındaki boy kavgalarına dikkat çeker. Birleştirici değil ayrıştırıcı tartışmaları tenkit etmiş, toplum içindeki ruhsal bunalımı realist bakış açısıyla işlemiştir. Abay bunu yaparken sadece tenkit etmekle yetinmez, aynı zamanda halkına yol gösterir. Tenkitleri daha çok bilimi dışlama ve medeniyetten uzaklaşmaya yöneliktir. “Sekiz Ayak” şiirinde Kazak halkını birliğe ve beraberliğe davet eder, Halkı ilerici ve yenilikçi olmaya yönlendirmek için farklı düşünceler ileri sürer:

Olmazsa kinci,
Olursa çoğulcu,
Canını ortaya sür
Yersiz şaka,
Gereksiz kavga,
Olur mu devlet, uzak dur.
Çalışırsan erinme,
Doyar karnın, dilenme.⁸²

Şair, “Savlen Bolsa Kevdende” (Işık Varsa Kalbinde) şiirinde yöneticilerin olgun ve bilgili olmasının halkın bütünlüğü için şart olduğu söyler

...

Türkçesi

*İyilik varsa gövdende,
Bu söze gönül veren ol.
Eğer iyilik yoksa teninde,
İster diri, ister ölü ol.
Tanıyamazsın, göremezsın,*

⁸²<http://abaialemi.kz/post/view?id=898>

*Aksu gözü kaplarsa bir yol...
İmamsız namazı işitmişsin,
İşte bu, aleviliğin açtığı yol ...
Halk, patırtıyla nasıl bulsun
Kamil biri göstermese yol?
Birlik içindeyse ulusun;
Kaygı duymaz, emin ol...⁸³*

Abay, bilimsel eleştiri türünü Kazak edebiyatında ilk kez dile getiren ve geliştiren en önemli şahsiyettir. Aynı zamanda şiirlerinde toplumun çeşitli tabakalarına eleştiri oklarını yönlendiren ediplerden biridir. Kazak halkının ve yöneticilerinin zaaflarını, hatalı davranışlarını eleştirel bir bakış açısı ile tasvir eder. Halkın seçimi ile değil rüşvetle yönetici olan bolısların kötü özelliklerini ve Rus idarecilere boyun eğmek zorunda kalışlarını “Bolıs Oldum İşte” adlı şiiriyle tasvir eder

Türkçesi

*Bolıs oldum işte
Bütün malımı vererek...
Devede hörgüç, attı yele
Kalmadı yâre yedirecek...
Böyleyken dahi halkımı,
Tutamadım sımsıkı.
Güçlülerim söz söylese
Baş sallarım tasdiklerce...
Halsizin sözünü savsarım,
İyi anlamam yan oturarak.
“Kongre var” dese, yüreğim
Keyiflenmez vızıldanarak.
Başkalarına sır vermeden
Boş gülerim tebessümle.
Öylesine yürürken birgün,
Tellal geldi, iyilikseverlerce...
...
Günüm güçlü kuvvetli geçse de,*

⁸³Kunanbayev, A. (2014). *Şiirler*. Ankara: Kazakistan Büyükelçiliği.

*Çabaladım zorbalık ederek, işte.
Rütbeleleri, yöneticileri toplattım;
“Brilik olun”, “el ele verin” dedim,
“At yaralı, küyiz-ev güzel olsun,
Hepsine de özenin” dedim...⁸⁴*

Abay, şiirlerinde toplumda gözlenen zengin ve fakir ayrımını tüm çıplaklığı ile gözler önüne serer. Bu açıdan Şortanbay ile aralarında benzerlikler bulunur. Bunların yanı sıra işlediği temalardan biri de kadınlardır. Toplumda kadınlar belli bir kesim tarafından değersiz görülürken diğer bir kesim el üstünde tutar. Abay kadının toplumdaki yeri ve önemini “Masğut” adlı destanında anlatmıştır

*Teginde adam bası saw bola ma?
Üyinde tek serilmez daw bola ma?
Eri aşuwaytsa, äyelibasawaytıp
Otırsaburıngıdayjaw bola ma? dep.*

Abay’ın çok değer verdiği konulardan biri de sevgi ve insanlıktır. Bu tür şiirlerinde ağırlıklı olarak dostluk ve aşk üzerinde durur. Abay “insan insanı sevmeli, onunla iyi geçinmeli, gerçek gönülle ömür sürmeli” demiştir. Ayrıca gericiliğe karşı sert tavır takınan edip, halkını eğitime ve sanata yönlendirir. Özellikle gençlere okumaları yönünde “genç vakitlerinizi boşuna geçirmeyin, bilim ve medeniyet öğrenin” diyerek nasihat eder.⁸⁵ Bir şiirinde ise bilimin önemini;

*Bilgin olmadan övünme
Yer bulmadan sevinme⁸⁶*

diyerek vurgular. Şiirlerinin birçoğunda belli hedefler doğrultusunda ilerleyen aydın insan profile çizer.

Milliyetçi bir kimliğe sahip olan Abay eserlerinde Kazak tarihi ve Türkçesini savunur. Bu durum şiir ve düz yazılarında açıkça göze çarpar. Doğu ve Batı kültür ve Edebiyatına son derece hâkim olan şairbilgilerini Kazak edebiyatı içinde eritir. Böylelikle Modern Kazak edebiyatının kurucusu olur.

⁸⁴Kunanbayev, A. (2014).

⁸⁵Kunanbayev, A. (2014).

⁸⁶Kunanbayev, A. (2014).

Abay erikte olduğu gibi biçimde de Kazak şiirine yenilikler getirir. Başlangıçtan bu yana hecenin belli kalıplarının kullanıldığı Kazak edebiyatını karışık heceli bir şiir biçimi kazandırır. Kazak edebiyatında, 7 ve 8 heceli “cır”ve 11 heceli “qaraleñ” isimleri verilen şiirler hâkimken Abay bunların dışında şiir şekilleri de kullanmıştır. Aşağıda üç drtlüğünü verdiğimiz “Kzümniñqarası” adlı şiiri 6 lı heceden oluşan bir şiir olarak farklı bir biçim oluşturmuştur.

...

Türkçesi

*Gözümün, karası,
Gönlümün sevdası,
Bitmiyor iimde
Aşkının yarası.
Kazak'ın bilgesi,
Yaşı büyük abisi,
“Var” demez senin gibi,
Birinin kimsesi.
Ağlayım, sızlanayım,
Akıtıp göz yağım,
Söylemeye gelince
Söz hazır sevdięime⁸⁷*

...

Farklı hece biçimlerinin yanı sıra şiirlerde farklı ritim ve mısra da kullanmıştır. Bu kullanım biçimine verilebilecek en ünlü şiiri “Sen Meni” dir.

Türkçesi

*Sen beni ne edeceksin?
Beni terk ederek,
Hüner göstereceksin.
ylesine,
Yine aldatıp,
Efsunlayıp,
Kendi kendinle gideceksin.*

⁸⁷Kunanbayev, A. (2014).

...

Niçin bozarsın şevkimi?

Et yürek tutuştu,

Yandı ateş oldu,

Alev düştü içime...

İt gibi biçare

Kederli...

*Sen kestin ya esintimi...*⁸⁸

Abay Kazak şiirine biçim yönünden yenilik kazandırdığı gibi qara söz türünde de ses getiren yenilikler yapmıştır. Son zamanlarda şiir ve cır olarak bilinen qara sözler nazımdan ayrı olarak nesir şeklinde de kullanılmaktadır. Abay sayesinde terimin daha çok hatiplik söz (şeşendik söz) anlamında kullanılması yaygınlık kazanır. Abay'ın tüm qara sözleri hitabet üzerine olmayıp çoğunlukla sosyal meseleler içeren sohbetler tarzındadır. Onun qara sözleri konu bakımından şiirleri ile benzerlik taşır. Qara sözler daha çok toplum önderleri ile ilgili kıssalar, hayatın anlamı, eğitimin önemi, dini ve sosyal meseleler, insanların iyi ya da kötü davranışları gibi konuları ihtiva eder. Daha önce kaleme aldığı Qara sözlerini 1896 yılında toplamaya karar veren Abay'a kendi ailesinden olan Kökbay, Akılbay, Mağaviya ve Keketay yardımcı olmuştur. Qara sözler için ise özellikle MürseyitBikeyulı'nın derlemeleri kaynak kabul edilir. Günümüzde Abay'a ait eserlerin büyük çoğunluğu MürseyitBikeyulı'nın derlediği nüshalara dayanarak sonradan basılan eserlerdir. Ahmet Yesevi Üniversitesi'nin Doç. Dr. Ekrem Ayan'a Abay'ın doğumunun 170.yılı anısına yazdırdığı *Bir Devrin Aynası Abay Kunanbay ve Kara Sözler* adlı eserde Abay'ın kırk beş qara sözüne yer verilmiştir⁸⁹.

Abay qara sözlerinin bir kısmında hayatın anlamına değinir. İnsanların duygularını abartılı biçimde yaşalamalarının onlara zarar verdiğini, sevinçlerini ve üzüntülerini orantılı şekilde dışa vurmalarının son derece gerekli olduğunu dördüncü qara sözünde “Sevincin kendisinde bir sarhoşluk vardır. Her sarhoş gaflet içindedir. Sarhoş haliyle konuştuğu zaman baş ağrıtır. Böyle olunca sevince boğulan kişi ne yapacağı, hangi akılda olduğunu, neyin ayıp olduğunu bilemez, gaflette kalır, böylece pişmanlık duyar. Başı beladan kurtulmaz” şeklinde anlatmıştır. Abay karamsarlığın

⁸⁸Koç, Y. D., İşina, D. A., & Korganbekov, D. B. (2007).

⁸⁹ Koç, Y. D., İşina, D. A., & Korganbekov, D. B. (2007).

insanlara zarar veren bir duygu olduğunu düşünüp her zaman umutlu olmaları gerektiğini otuz yedinci qara sözünde “Ümit kesmek, gayretsizliktir. Dünyada her şeyin değiştiği bir gerçektir. Çok sert karlı kışın ardından, yeşilliği çok güzel yaz gelmiyor mu” şeklinde ifade etmiştir.

Abay’ın qara sözleri genellikle Kazak halkının bilinçlenmesi ve birlik olması üzerine kaleme alınmıştır. Abay özellikle birinci, ikinci ve üçüncü qara sözlerinde Kazak halkının tembelliğinden, bilgiye kapalı olmasından, tek gayelerinin hayvan çoğaltmak ve zengin olmak oluşundan söz eder. Hile ve rüşvetle yönetimi ele almış yöneticilere karşı yaptıkları yalakalıklar üzerinde durmuştur.

Qara sözlerinde din ve ahlak konuları üzerinde çokça duran Abay on üçüncü sözünde “Hangi emre iman edilirse, onun gerçekliğine akıl ile varmak, akıl yolu ile delillendirmek imandır” diyerek imana akıl ile ulaşılacağını belirtir. Ayrıca Abay’a göre, imanı korumak için korkmayan bir yürek sonu gelmeyen bir bilek lazımdır. Allah’ın adaletinden yirmi sekizinci sözünde “Birileri zengin, birileri fakir, birileri hasta birileri sağlam, birisi akıllı, birisi câhil. Bunlar niye böyle dediğinde; Allah böyle yarattı, deriz. Oysaki biz Allah’ı kusuru olmayan, adil diye iman etmemiş miydik” şeklinde bahseder.

Abay’ın qara sözlerinde eğitim meselesi da mühim yer tutar. Bilhassa Kazak halkının tembel ve cahil oluşundan şikâyet edilir. Üçüncü qara sözünde “Dünyada tanınmış insanların açıkladığına göre; tembel kişi korkak ve gayretsiz olur, gayretsiz kişi övünge ve korkak olur, övünge kişi akılsız, çaresiz ve korkak olur, akılsız kişi de çaresiz ve arsız olur. İlimle uğraşılsa bu durumlardan kurtulabiliriz” diyerek bu duruma dikkat çekmiştir. Abay’a göre cahil insan üç şekilde tanımlanır: “Övgü denilen şeyin iki türlüüne rastladım. Birincisi cahil, övünge, edepsiz, arsız, dedikoducu olduğu halde insanlardan kendini üstün görüp onlardan uzaklaşan şahıslar. İkincisi sürekli başkalarının kendisini övmesini bekleyen kişilerdir. Üçüncüsü ise kendi kendisini öven insandır.” Abay bu tip insanları “Cahilin ta kendisi” olarak nitelendirir. Abay’a göre aydın insan, kendi kültürünün dışında farklı kültür ve dilleri de öğrenen kişidir. Bunu yirmi beşinci sözünde “Rusça öğrenmek gerek, hikmet de zenginlik de, sanat da, ilim de hepsi Rus’ta var. Zararından kaçınmak için, faydasına ortak olmak için dilini, eğitimini, ilmini bilmek gerek. Bunun için onlar dünyanın dilini bildi ve böyle gelişti. Onun dilini bilersen gönül gözü açılır.” şeklinde ifade eder. Abay’a göre başarılı birey olmanın şartı programlı şekilde çalışmaktır. Bunu otuz yedinci sözünde “Başarılı olmak istiyorsan, usulünce çalış” şeklinde ifade eder.

Abay’a göre insanın her arkadaşı gerçek dost değildir. Dost olan insan, kişiyi karşılıksız sever ve zor zamanında yanında olur, olamasa da yanında gibi hissettirir. Bu konu ile ilgili otuz sekizinci sözünde “Saf dostluk; çıkar gözetmez, düşmanlık duygusundan, egoizmden veya sert bir dille veya fena bir hareketle başkalarının gözünde kendine şöhret kazandırma hevesinden uzak olur”. Abay kırkıncı sözünde dost olarak görünen kişilerin arkadaşının başarısını hazmedemeyişini “Atını yarıştırdığında, seni destekleyen yakınların, atın başarı kazanmasındanr sonra küsmelerinin sebebi nedir?”, “Çok kişi dostunun başarılı olmasını istemez. Eğer dostu başarılı olursa, niçin düşman gözüyle bakar?”, “Her gün sözünü dinlediğin dostunun arada bir sözünü dinleyen düşmana ölecek kadar yaklaşması nedendir?” sözleri ile sorgular.

İlim Abay’ın hayatında dikkate değer bir yere sahiptir. O, var oluşunu öğrenmeye gayret etmeyen ve ilme yönelmeyen insanı eleştirir. Bunu yedinci sözünde “Yaşadığı dünyanın sırlarını bütünüyle bilmezse insanlığın bir değeri olmaz. Bunları bilmedikten sonra o can insan canı değil, hayvan canıdır” şeklinde ifade eder. İmanı güçlendirmek için ilmin şart olduğunu düşünen Abay onuncu sözünde “İlimsiz ahiret de yok dünya da yok. İlmiyle kılınmayan namaz, tutulmayan oruç, gidilmeyen hac, hiçbir ibadet yerine ulaşmaz” diyerek ilmin iman için gereğini vurgular. Abay otuz sekizinci sözünde sanata da vurgu yaparak “İlim ve sanat, asıl servet bu ikisidir” “İlim ve sanatı öğrenmek büyük bir gayedir.” İlim ve sanatın insanlara yararlı olabilmesi için onların inanca itaat etmeleri lazım, çünkü inanç insanlardan iyi işler yapmalarını talep eder.” der. Abay’a göre eğitimin kişilere ve cinsiyetlere göre ayrımı yapılamaz. Özellikle kız çocuklarının eğitimine önem verilmesi gerektiğini kırk birinci sözünde “Kızlarımıza İslami ilimleri öğreterek, güzel, ilahiyatçılar yetiştirmemiz lazımdır” şeklinde ifade eder. Bu sayede bilinçli bir nesil yetişeceğini ve ilim sahibi yöneticilerin idareye geleceğini vurgular.

Modern Kazak edebiyatının kurucusu kabul edilen Abay, yaptığı çalışmalarla yalnızca edebiyata değil, tüm Kazak halkına her yönden hizmet etmiş bir vatanperverdir. Hem edebiyat hem sosyal alanda aydınlara ışık tutan Abay’ın eserleri Kazak edebiyatı klasikleri arasında yerini almıştır. Sovyet Rusya döneminde pek çok yasak ve kısıtlama olmasına rağmen Abay’ın eserleri bunun dışında tutulmuştur. Böylelikle hakkında birçok araştırma yapılmasına zemin hazırlanmıştır. 1904 yılında hayata gözlerini yuman büyük âlim, sadece Kazak halkına değil tüm insanlığa fayda

sağlayan çok yönlü bir edip olarak olarak tarihteki yerini almıştır. 1995 yılı, Abay'ın doğumunun 150. yılı anısına, UNESCO tarafından ‘‘Abay Yılı’’ olarak ilan edilmiştir.

3. 2. Kazakların Tarihi ve Toplumsal Yaşamının Değerlendirilmesi

Kazak tarihi, XV. yüzyılda Özbek Hanı Ebu'lHayr'a Han'a başkaldırmaları ile başlar. Moğol saldırılarını önleyip halkını koruyamayan Ebu'lHayr'ın himayesinden çıkıp kuzeye doğru giden Türkler, Kazakları oluşturur.⁹⁰ Uzun yıllar bu bölgede özgür olarak yaşayan Kazaklar, Sibir ve Moğollar ile kaynaşmış ve zamanla onları da kendi bünyeleri içinde eritmişlerdir.⁹¹ Fakat Kazakların tarihi daha eskilere dayanır. Cengiz Han ölmeden önce imparatorluğu dört oğlu arasında paylaştırır. Bunlardan en büyüğü olan Çuçi'ye Moğolistan'ın batısındaki topraklar düşer. Bu toprakların büyük çoğunluğunu Kıpçak bozkırları oluşturur. Altınordu İmparatorluğu Batu döneminde Doğu Avrupa'yı da içine alacak şekilde genişler. 11. yüzyılda Kıpçaklar tüm Kıpçak bozkırına egemen hâle gelir. O dönemde içlerinde Moğol soylular olsa da çoğunluğu Kazaklar oluşturmuştur. Bu yüzden sayıları az olan Moğollar, Kıpçaklar içinde eriyerek Kıpçak ulusuna dâhil olurlar. Türkleşmenin boyutu 14. yüzyılda Altınordu'nun Türkçe'nin yazılı edebiyat dili olmasıyla genişlik kazanır. Hatta bazı kaynaklarda 15. yüzyılda hiç kimsenin Moğolca konuşmadığını iddia edilir. Oysa 13. Yüzyılda Moğolca'nın resmi yazışmalarda kullanıldığı bilinmektedir. 14. yüzyılda Altınordu içinde bölünmeler ortaya çıkar ve sonunda Akordu ve Gökordu olmak üzere ikiye ayrılır. Akordu'ya kimi tarihçiler Özbek ulusu adını verir. Bir ara yeniden birleşen Altınordu Timur'a yenilince tamamen dağılır. Kuzey ve batı topraklarına Kazan, Kırım, Kasım hanlıkları kurulur. Özbekler ise güneyde hâkimdirler. Kazaklar bu sırada boylar hâlinde Özbeklerin egemenliğinde yaşarlar. 1428'de Özbek hükümdarı olan Ebu'lHayr Han, Kalmuklara karşı yaptığı savaşta yenilir. Bunun üzerine bazı boylar Ebu'lHayr'a itimadını kaybeder. Doğuya doğru çekilip Kırgızlarla karışan bu halk, Kazak Kırgızlar diye anılmaya başlanır. Kaynaklara göre Kazaklar Özbek yönetiminden ayrılan bu boylardır. Kerey ve Canibek Han yönetiminde birleşen bu boylar, başka boyların da katılımı ile 200.000 kişilik bir topluluk oluşturur. Böylelikle 16. yüzyılda Kazakistan'ın doğusunda Kazak egemenliği kendini kabul ettirir. 17. Yüzyılda gelişme dönemine girerler. Bu yüzyılda tahtta Tauke Han vardır.

⁹⁰Saray, M. (1993). Kazak Türkleri Tarihi ‘‘Kazakların Uyanışı’’. İstanbul.

⁹¹ Saadet Çağatay, s. 99.

Kazak geleneklerini ve törelerini düzenler. Bu yüzyılda Kazaklar cüz denilen kısımlara ayrılır: Ulu, Orta, Küçük Cüz. Cüzler ise boylara, boylar oymaklara, obalara bölünür. Her oymağın kışlağı, yaylağı, sulağı, otağı bellidir; dolayısıyla göçebe yaşarlar. Yalnızca hayvancılık değil, tarım ve avcılıkla da uğraşırlar.

Kazaklar 17. yüzyılda göçebe bir devlet kurarak yabancı ülkelerin etkisinden uzak bir yaşam sürmeye başlarlar. Fakat kendi içlerindeki türlü anlaşmazlıklar, obalar arasında büyük tartışmalara yol açar. Uzayan iç çatışmalar sonunda cüzler birbirine düşünce Ruslar bu karışıklıktan faydalanarak küçük hanlıkları ortadan kaldırır. Çarlık Rusyası'nın toprakları, 18. Yüzyılda Kazak sınırlarına dayanır. Doğu'da ise Kalmuklar saldırılarla Kazakları yıpratmaya devam ederler. 1718'de ülkenin başına han olmayı arzulayan Ebu'lHayr'ın isteği kabul edilmeyince bağımsızlığını ilan eder. Kazaklar birlik olup dış güçlerle savaşacaklarına iç mücadeleler yüzünden ülke istikrarsız ve zayıf bir duruma düşer. Gereksiz kardeş kavgalarına sahne olan ülke, 1723'te Kalmuk egemenliğine, 1734 yılında ise Rus egemenliğine girer. İlk yıllarda kendi içinde kısmen bağımsız yaşayan Kazaklar gerçek Rus baskısı ve zulmünü 1882 yılında idrak ederler. Kazakların sömürülme ve tutsaklık devri böylece başlamış olur. Ayaklanmaya kalkışsalar da -Sırım Batır, Keynesarı, Navrız Bay ayaklanmaları en meşhurları- bunlar Ruslar tarafından kanlı biçimde bastırılır. 19. yüzyılın sonlarına kadar yalnızca vergi toplanan ve baskı gören bir topluluk olarak varlığını sürdüren Kazaklar'a okul, hastane, yol gibi hizmetler götürülmemiştir. Kazak öğrencilerin Rus okullarında eğitim görebilmesi için izin ancak 1870 yılında çıkmıştır.⁹²

1917'de başlayan ve 1920'li yıllara kadar süren dönem, Kazak halkı için buhran yıllarıdır. Kazak yurdu adeta bir savaş meydanı haline gelmiştir. Hem Çarlık Rusyası döneminde hem de Sovyet Rusya döneminde çok sayıda savaş bu topraklar üzerinde cereyan eder. Çarlık Rusya'nın çöküşüne tepkisiz kalan halk, yeni kurulacak Sovyetler Birliği'nin kendisine özgürlük getireceğine inanmaktadır. İlk Kazak eğitimci ve aydınları Rus okullarında eğitim görmüş kişiler arasından çıkar. Orenburg'da toplanan Genel Kazak Kurultayı ülkedeki faaliyetleri örgütlemeye başlar. Alaş Partisi bu dönemde kurulur. Parti daha sonra Sirderya ve Yedisu eyaletleri hariç tüm Kazakistan coğrafyasında bağımsızlığını ilan ettiğini, yeni devletin adının "Alaşorda" olduğunu açıklar. 1917 yılının Ağustos ayında Bükey Han yönetiminde Kazakistan hükümeti kurulur. Hem beyaz hem kızıl orduya karşı savaşmak zorunda kalırlar. Kızıllar, Beyaz

⁹²Fuat Bozkurt, s.430.

orduyu mağlup edince Çarlık rejimi yıkılır ve Sovyetler Birliği kurulur. 1919'da Alaşorda hükümeti dağıtılarak Kazakistan Sovyet sistemine zorla dâhil edilir. Sovyetler Birliği'ne bağlı bir devlet olarak devam eden Kazakistan'ın 1929'da başkenti Alma-Ata'ya (Almatı) taşınır. Yetmiş yıl kadar Sovyet Rusya'ya bağlı yaşayan Kazakistan, 1991 yılında ise bağımsızlıklarını kazanır.⁹³

Konar-göçer bir yaşam süren Kazaklar mevsimlere bağlı olarak yaylak ve kışlaklarda ömür sürmüşlerdir. Kışın akrabalara daha yakın olmak için belli bir düzene göre yerleşmişlerdir. Yaylaklarda ise daha küçük gruplar hâlinde yaşarlar. Kazak bozkırının kışı çok sert geçtiği için sıcak günleri bekleyen halk baharı sevinçle kutlar.

Kazak halkı zengin bir halk kültürüne sahiptir. Özellikle yaz akşamları toplanan meclislerde sözlü edebiyat ürünleri söylenir. Müzik aletlerine özel önem verilir. Kazakların hayatı at üzerine kuruludur. Hem besin kaynağı hem de ulaşım aracı olarak kullanılan at, Kazak halkı için adeta yarı kutsal bir varlıktır. Kazaklar kuvvetli bir at kültürüne sahiptir. Zorlu geçen kış mevsiminde kimi hayvanların soğuk ve açlıktan telef olduğu bilinmektedir.

Atın hem etini hem de sütünü tüketen halkın en sevdiği içecek kımızdır. Neredeyse tüm yıl elde edilen kımızın misafirperverlik gereği konuklara sunulması zorunlu sayılır. En çok tüketilen yiyecek ise ettir. Etlerin en değerlisi ise *kazı* adı verilen at etidir. Misafir ağırlamak Kazaklar için çok önemlidir. Hem misafirleri ağırlarken hem de toy ve cenazelerde koyun kesilmesi âdettendir.

Eski yıllarda Kazak halkı *kiyizü* adı verilen keçeden yapılmış çadırlarda kalırdı. Bu çadırlar göçme sırasında kolayca taşınabilen ve soğuğa karşı dayanıklı olan barınaklardı.

Kazaklarda aile hayatı çok önemlidir. Birbirine düşkün olan ve yardımlaşmayı seven akrabalar, bir arada yaşamayı tercih ederler. Evlenen oğullar için babasının yanına yeni çadır ev kurulur. En küçük erkek çocuk evlendiğinde yeni ev açılmaz, baba evinde kalmaya başlarlar. Böylelikle yaşlanan anne babaya bakıp onlar vefat edince çadırını sahiplenirlerdi. Kazak halkında için akrabalık, kişilerin sosyal durumunu ve diğer boylarla ilişkilerini düzenleyen önemli bir bağıdır.

Kazaklarda evlenecek gençlerin en az yedi göbekten akraba olmaması gerekir. Bu sebeple evlilik yoluna giren gençler birbirinden epey uzaktaki obalarda yaşayan gençler olurdu. Küçük yaşta ailelerin isteği ile söz kesilir; erkekler on iki ve on beş yaş

⁹³Kınacı, C. (2016). *Kazak Edebiyatında İmaj ve Kimlik*. Ankara: Bengü Yay.

aralığında, kızlar henüz ergenliğe girmeden evlendirilirdi. Başlık parası uygulanır, aileler arası çeyizler genellikle sürü hâlinde hayvanla ve gümüşle ödenirdi. Bu başlık parasına *kalınmaladı* verilirdi. Başlık verilmesi Kazaklarda evliliği sağlamlaştıran ve değerli kılan bir gelenektir.

Görünüşte geri planda kalmış gibi görünse de evin gizli idarecileri kadınlardır. Maharette erkeklerden geri kalmayan kadınlar ustaca ata binerlerb Atışmalarda erkeklerle karşılıklı oturur rahatlıkla hünerlerini sergilerlerdi. Kazak kadını erkeklere göre çok daha zor şartlarda yaşardı. Evlilik konusunda ise yalnızca kadınların değil erkeklerin de sözü geçmez yapılacak evliliklere aile büyükleri karar verirdi⁹⁴.

Kazaklar arasında gizliden bir sınıf ayrımı da vardı. Toplumun üst katmanını *ak süyek*, alt katmanını *kara süyek* adı verilen sınıflar oluştururdu. Fakat bu keskin çizgilerle belirlenmiş değildi. Bir kimsenin üst seviyede olan yetenekleri ile alakalıydı. Ülkeyi yöneten Hanı, seçim neticesinde halk belirlediği için sert bir zümre kavramı yoktu. Kara süyek ise halkın kendisiydi. Kendi içlerinde cüzlere oradan da boylara ve obalara ayrılıyorlardı. Tüm cüzlerin başında olan hana, *ulu han*; her bir cüzün başında olan hanlara ise *kişi han* (küçük han) adı veriliyordu. Bu kişiler altta da idari yetkileri olan diğer alt seviyedeki yöneticilerle birlikte yönetimi sağlıyorlardı. Her cüzün kendi bağımsızlığını korumaya çalışması ise Kazak halkını güçsüz düşürür. Bu dönemde bir yandan Kalmuklarla mücadele ederken diğer yandan Ruslarla mücadeleye girerler. Devletin zayıflaması ise Rus işgalini kolaylaştırır. 1850’de önemli kısmı işgal edilen Kazaklar, 1882’de tamamen Rusların himayesine girerler.⁹⁵

Kazaklar İslam dinini benimsemişlerdi. Dine tam olarak hâkim olmayan halk suni mezhebine bağlı olsa da mezheplerden çok haberdar değildi. Öyle ki şehirdeki mollalar bile dine tam vakıf değillerdi. Namaz beş vakit kılan çok azdı cumaları da toplu namaz kılınmazdı. Zaten Kazakların camileri de yoktu. Ancak erkek çocukları sünnet ettirilir, bu uygulama toylarla kutlanırdı. Bir cenaze olduğunda molla çağırılır, dualar okutulup yemek dağıtılırdı. Bu tarz toylar Kazaklar için büyük önem arz ederdi. Düğün, ölüm ve ölümün sene-i devriyesinde yapılan toylar en görkemli olanlarıydı. Toy geleneği halk arasında birlik olmanın ve hürmet etmenin önemini vurgulardı. Bu toylarda civardan gelen akrabalar misafir çadırlarında ağırlanır, yemek dağıtılır,

⁹⁴Kınacı, C. (2016). *Kazak Edebiyatında İmaj ve Kimlik*. Ankara: Bengü Yay.

⁹⁵ Ahmet Caferoğlu, *Türk Kavimleri*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1988, s. 32.

yarışmalar düzenlenirdi. Bu yarışlar at yarışı ya da atla oynanan diğer oyunlardan ve güreşten oluşurdu⁹⁶.

Kitapta da fazlaca üzerinde durulan ve Kazaklar tarafından çok fazla geleneğe sahip ölüm törenleri Kazak kültürü için çok önemlidir. Her millette olduğu gibi Kazaklarda da bu konuda fazlaca âdet bulunur. Bu konu üzerine yazdığı bir makalesinde Kazaklarda ölümle ilgili âdetlerini makalesinde şu şekilde tasnif etmiş ve açıklamıştır:

1. Helalleşme
2. iynamsuv
3. Ölümü haber vermek
4. Karalı ev
5. Ölü yıkama
6. Cenaze çıkarma
7. Yerleştirme (Mezara koyma)
8. Baş sağlığı dileme, teselli etme
9. Yemek verme⁹⁷

Abay Yolu romanında bu adetlerin tümünün özenle yapıldığını görürüz. Hatta ilk canlı örneğini kitapta Böcey'in ölümü ile öğreniriz. Romanda görmediğimiz tek kısımlar helalleşme ve ölünün ağzına muska suyu damlatılması hadiseleridir. Bu geleneğe göre hastanın durumu ağırlaşınca akrabaları ve dostları onunla helalleşip arada dargınlık varsa giderir. Son zamanlarını yaşayan hastanın dilekleri ve sözleri kutsal kabul edilir ve istekleri yerine getirilir. Muhtar Avezov Abay Yolu adlı şaheserinde Kazak Türklerinin ölüm öncesi ve sonrası adetleri hakkında oldukça önemli örnekler verir. Ölüm anından sonra evdeki yas hâli ve ağlamalar, ağıtlar gerçek hayatta da romanda anlatıldığı gibidir. *Estirivdenen* adet ise ölüm haberin civara söylenmesidir. Ölüm haberinin civara verilmesi ve civardan cenazeye gelenlerin kimler olduğu Kazaklar için çok önemlidir. *Estirivşi* (haber veren) durumu usulünce anlatır.⁹⁸ Abay Yolu'nda yine bu âdeti de açıkça görmekteyiz. Böcey'in ölümünden sonra Kunanbay'a düşman olan obadan onlara ölüm haberini getirmemeleri Kunanbay ve obası tarafından kırıcı bulunur:

⁹⁶ Cemile Kınacı, Kazak Edebiyatında İmaj ve Kimlik, Bengü Yayınları, Ankara, 2016, s. 107.

⁹⁷ Vahit Türk, "Kazak Halk Kültürü ve Edebiyatından Örnekler", Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, s. 121-139

⁹⁸ Vahit Türk, s. 113.

“Bakanas’taki Irgızbay’ın obaları Böcey’in ölümü nedeniyle özel ulak gelecek diye bekledi. Akraba arasındaki köklü değişmez hukuka göre cenazeye çağırılır diye düşünmüşlerdi. Genellikle ne kadar kanlı bıçaklı olsa da; ‘Şen şakrak toy, topraklı ölüm’ denilene gelindiğinde, düşmanlık bir kenara bırakılırdı. Hele Böcey gibi bir insanın ölümünde ağlaşmayan, dertleşmeyen akrabalık söz konusu olamazdı. Kunanbay da Zere de Ulcan da şu ana kadar haberci gelmeyişiine bir anam veremeyip hayıflanmışlardı.” (AY1: 198)⁹⁹

Kazaklarda yas sadece cenazeye katılmakla da bitmezdi. Yukarıdaki tasnifte verdiğimiz “karalı ev” ölen kişi için kurulurdu. “Cenaze evinin sağ tarafına kurulan bir çardak üzerine konur ve orası perdeyle kapatılır. Ölünün başı sol tarafa, yüzü kibleye çevrilir, sırt üstü yatırılır ve giysileri çıkarılarak üzeri ak bezle örtülür veya ayrı bir ev kurulur ve ölü, o ev içine konur.”¹⁰⁰ Romanda bu gelenek de oldukça gerçekçi biçimde anlatılır:

“Gece boyunca uyumayan Baydalılar şafak sökerken Böcey’in kendi evinin yanına bu bölgedeki en büyük olan Süyindik’in sekiz kanatlı beyaz evini getirip kurdurmuş. Ev kurulup bittiğinde içine başka eşya almayıp sadece kapıdan başköşeye kadar halı serdirdi. Sağ tarafa büyük yatak koydurdu. Üzerine siyah halı yayıp o yatağa Böcey’in ölüsünü yerleştirdi. Cenaze kaldırılana kadar ölü burada kalacak. (...) Baydalı ölüyü yerleştirdikten sonra ölü üzerine kurulan beyaz evin sağ taraftaki beldevine kendi eliyle getirip kara bayrak dikti. Bu iş ölünün arkasından büyük bir nöbet ve yas tutma geleneği idi.”¹⁰¹(AY1: 201)

Yas tutma geleneği kitapta tüm detaylarıyla işlenmiştir. Öyle ki ölen kişinin yaşına ve bağlı olduğu sülaleye göre bile çeşitli bayraklar dikildiği belirtilmiştir. Kazaklarda yas tutma geleneği ardından; kara giyinme, mezara koyma, teselli-ağıt(coktav) söyleme, hatim ve Fatihalar okuma ve senesi geldiğinde yıllık verme gibi adetler sırasıyla uygulanan ve kitapta da tüm doğruluğu ve canlılığı ile anlatılmıştır. Özellikle yıllık verme için bir bölüm ayrılmış burada bu âdetin Kazaklar için gurur, şan olduğunu vurgulanmıştır. Abay’ın kitapta bizzat üstlenip görkemli şekilde verdiği yıllık kitapta çok fazla üzerinde durulan bir gelenek olarak yerini alır.¹⁰²

⁹⁹ Muhtar Aweov, Abay Yolu 1, Bilig Yayınları, Ankara, 1997, s. 198.

¹⁰⁰ Türk, s. 133-134.

¹⁰¹ Abay Yolu1, s.201.

¹⁰²Bülent Bayram, Kazak Folklorunda Ölüm ve Abay Yolu Romanına Yansımaları, 2005, s.112.

Kazaklar arasında *akın* adı verilen saz ve söz ustaları çok saygı görürdü. Kazaklarda türkü söylemek, dombıra çalmak bir adetti. Bu işi ustaca yapan *akınlar* gittikleri evlerde saygı görürlerdi. Halk özellikle yaz akşamları müzikle ilgilenmeyi çalıp söylemeyi gelenek hâline getirmişti.

Geleneklerini özgürce yerine getirebilen Kazak halkı Çarlık Rusyası hâkimiyetine girince pekçok haklarından mahrum hale geldi. Verimli topraklara Rus göçmenlerin yerleştirilmesi ile Kazakların yaylak ve kışlak olarak kullandığı, hayvanlarını otlattığı yerler azaldı. Geçimi hayvanlara bağlı olan Kazak halkı ekonomik olarak bunalımdayken kurulan pazarlarda Rus ve Tatarlardan yüksek fiyata ihtiyaçlarını görmeye başladı. Bu da halkın alım gücünü ve ekonomisini kötü yönde etkilemişti.

Çarlık devrinde topraklara da mülkiyet anlayışı getirilip sistem değiştirildi. Bundan önce Kazak halkının toprakları her boy için ayrılmıştı. Mülkiyet anlayışı gelince küçülen topraklar miras yolu ile boylar arası geçmeye başladı. Ayrıca Rusça bilmeyen ve Kazan Tatarı tercümanlar aracılığı ile Çarlık yöneticileri ile davalarını gören halk genellikle kaybeden taraf oldu. Topraklarını Ruslara kiralayan pek çok Kazak da zamanla güçlenen Ruslara topraklarını kaptırdı.

Çarlık Rusyası Kazakları diri tutan akrabalık bağlarını yıpratacak politikalar uyguluyordu. Özellikle *bolıs* seçimlerinde boyların arası açılıyordu. Bolıslar Kazaklar arasındaki yöneticilerdi ve elbette Çarlık'a bağlıydı. Bazı zengin Kazaklar da akrabalarını zor durumda bırakabiliyordu. Akrabalar arası ekonomik fark aralarında çekişmeye neden oluyordu¹⁰³.

Kazaklar eğitim konusunda da gerideydi çünkü yüksek eğitim veren kurumları yoktu. Onlar illerdeki medreselerde ders alıyordu. Kazaklar eğitim için kendilerine açılan sınıflarda Rus liselerine gönderilirdi. Omsk ve Orenburg'da Kazaklar için açılan sınıflar mevcuttu. 1841 yılında ise Kazak liseleri kuruldu. Bu okullar Kazakların aydınlanmasını sağladı. Böylelikle Rusların yanında çalışacak eğitilmiş Kazaklar yetişiyordu. Eğitim konusu 1850'den sonra ise Rus şarkiyatçı İlminsky'nin stratejilerine boyun eğen bir alana dönüştü.¹⁰⁴

Çarlık dönemi bitip Sovyet devrine girildiğinde ise Kazak halkı daha çetin şartlarda yaşamak zorunda kaldı. Yerleşik hayata geçirilmeye zorlanan Kazaklara zenginlerden alınmak koşulu ile toprak verildi. 1926-1927 yılları arasında bu toprak

¹⁰³Cemile Kınacı, Kazak Edebiyatında İmaj ve Kimlik, Bengü Yayınları, Ankara, 2016, s. 109.

¹⁰⁴Bacon, E. E. *Esir Orta Asya*. İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser.

dağılımları yapmakla birlikte, hayvancılıkla geçinen halk tarıma kolaylıkla uyum sağlayamadı. 1928’de ise zengin boylardan alınan hayvan sürüleri fakir ve orta hâlli halka dağıtıldı. Kazaklar üzerinde kolektifleştirme uygulamalarına da bu yıllarda hız verildi. Göçebe bir toplum olan Kazaklar *kolhoz* adı verilen kamplara toplanıp burada yaşamaya zorlanıyordu. Bu sırada hayvanları telef olan bir kısım Kazak buna karşı çıkınca sürgüne gönderiliyor ya da öldürülüyordu.

1926-1930 yılları arasında Kazak nüfusunda büyük oranda azalma görülür. Kolektifleştirme ile Kazak bozkırları Rusya’nın endüstriyel ihtiyaçlarının karşılandığı büyük bir alana dönüştürüldü. Fabrikalar kurularak yer altı ve yer üstü tüm kaynakları Ruslar tarafından sömürge altına alındı.¹⁰⁵Kolektifleştirme çalışmaları sırasında öldürülen ve sürülen Kazaklar zamanla kendi topraklarında azınlık hâline geldi. Hayvancılıkla uğraşan ve bu alanda çok yetenekli olan Kazaklar ancak 1960’lı yıllarda fark edilip hayvancılık yapması desteklenmeye başlandı. Dönemin devlet başkanı Kruşçev, Kazak çadırları için kışa daha dayanıklı maddelerin üretimini destekledi. Çalışmamızın da konusunu oluşturan, Muhtar Avezov’un Çarlık ve öncesi dönemleri anlatan *Abay Yolu* adlı eseri ve Kruşçev dönemini anlatan *ÖskenÖrken* romanları bu dönemlere ışık tutan iki büyük eserdir. Kruşçev’in uygulamaya soktuğu bu politika *ÖskenÖrken*’de tüm gerçekçiliği ile anlatılmıştır.

Kolhoz hayatında uzun süre yaşayıp sonra evler kurmasına izin verilen halk 70 yıllık Sovyet Sovyet yönetimine rağmen güçlü akrabalık ilişkilerini yaşamaya devam ederler. Evlerinde Rus izi olsa da içleri Kazak kültürünce döşenmiştir. Kolhozla akrabalıklarına ve bağlarına zarar verilmeye çalışılsa da yakın akrabaları ile güçlenmiştir.

Sovyet döneminde Kazakların İslam inancı epeyce zayıflamış olsa da devam eder. Erkek çocukların sünnet edilmesi ve cenazelerde düzenlenen toylar varlığını sürdürür. Ancak bu toylarda alkol içilmeye başlanmıştır. Sovyet rejimi kadının ikinci planda olduğu Kazak toplumunda kadın hakları ile ilgili çalışmalar da yapar. Şeriat mahkemelerini kadırıp yasaklayan Rusya 1927 ve 1928’de ceza kanunlarını değiştirir. Kadınlar çalışma hayatı içine sokulmaya ve onlara haklar verilmeye başlanır. Geleneği yıkmak ve kadını aktif hâle getirmek için yasalar düzenlenir. Öyle ki eşi ölünce boyunu idare eden kadınlar bile vardır. Ayrıca kadınlara eğitim hakkı da verilir. Çok eşlilik, yasaklanmış olsa da ne yazık ki önüne geçilememiştir.

¹⁰⁵Akder, N. (1957). Sovyetler Birliği ve Sömürgeleri Üzerine Yeni Bir Araştırma. *Dergi* , Sayı:11.

Sovyet ihtilalinden sonra eğitim faaliyetleri hız kazanır. Kazaklarda önceden epeyce düşük olan okuma oranı yakselmeye başlar. 1930'lu yıllarda yetişen donanımlı aydın zümre, Stalin'in yaptığı kırım ile ortadan kaldırıldı.¹⁰⁶ Sovyet rejimi okullarda Rusçayı eğitim dili olarak zorunlu hale getirince anadil kullanımı arka plana itildi. Ayrıca Rusçanın prestijli dil sayılması sebebiyle Kazak aileleri çocuklarını Rus okullarına göndermeyi tercih ettiler. Rus iskân siyaseti ile Rusça bilmeyenlerin büyük sıkıntı yaşadığı aşikârdı. Bu sebeple Kazakça Rusça karşısında değerini yitirdi.¹⁰⁷ Dil bir milletin kimliği olduğu için bu durum Kazakların Ruslaşmasını kolaylaştırdı.

¹⁰⁶Bacon, E. E.

¹⁰⁷Karabulut, F. 2004. Dil Ölümü Sürecinde Kazak Türkçesinin Durumu. *Soyal Bilimler Celal Bayar Üniversitesi S.B.E., Cilt 2* , 67-68.

SONUÇ

Muhtar Avezov'un "Abay Yolu" adlı romanını tarihi-gerçeklik-metin merkezli olarak inceledik. Giriş bölümünde çalışmamızın konusu, amacı, yöntemi hakkında bilgi verdik. Kazak adı ve Kazak tarihi hakkında yaptığımız araştırmaları ilettik. Tarihte yaşamış bir kişilik olan abay kunanbayev'in hayatının anlatıldığı Abay Yolu romanını, dönemi ve kişiyi anlattığı için "tarihi roman" olarak değerlendirdik. Tarihi romanlar hakkında kısaca bilgi verdik. Ulaştığımız bilgilere göre Abay Yolu tarihi roman özelliğini tam olarak sağlamasa da monografik bir roman olduğunu söyleyebiliriz. Avezov, gerçek bir kişinin yaşam öyküsünü büyük oranda gerçeklikle örtüşerek kaleme almıştır. Abay'ın hayatını ele alırken otuz yıla yakın çalışma yapan Avezov ulaştığımız bilgilere göre güvenilir kaynaklardandır. Çünkü Avezov, Abay ile aynı şehre mensuptur. Ortak bir soy geçmişine sahiptir. Avezov, Abay ile çocuk yaşlarında tanışmış ve ona hayranlık dolu bir hayat sürmüştür. Abay'ın şiirlerini daha çocuk yaşta iken ezberlemeye başlayan Avezov, Abay'ı tüm dünyaya böylesine doğru ve kapsamlı biçimde anlatmaya genç yaşlarda iken karar vermiştir. Yaptığı araştırmalar ile Abay'ı önce Türk dünyasına ardından tüm dünyaya gerçeklikle aktarmayı başarmıştır.

Muhtar Avezov'un bu ölümsüz eserinin yalnızca Abay'ın hayatını anlatan bir roman değil aynı zamanda Kazakların kim olduğunu anlatan bir ansiklopedi mahiyeti taşır. Muhtar Avezov'un adı geçen eseri ile yalnızca Abay Kunanbayev'in hayatını değil Kazak halkının 18. yüzyılda nasıl yaşadığının da bilgisine ulaşırız. Abay Yolu romanı sayesinde Kazak bozkırında hangi örf ve adetlerle yaşandığını; Kazakların yiyecek içecek kültürünü, evlilik-ölüm gibi toylardaki ritüellerini, kadın-erkek ilişkilerini, aile kavramlarını ve dini yaşayışlarına varıncaya dek tüm yaşamlarını öğrenmekteyiz.

Abay Yolu ile halkın yaşamı dışında Kazakların zengin sözlü geleneğine ve edebi varlığına da şahit olmak mümkündür. Romanda Abay'ın yaşadığı obada ve diğer obalarda zengin bir edebiyat birikimi olduğu görülür. Abay'ın büyükannesi Zere'nin ve obaya gelen giden ya da diğer obalarda karşımıza çıkan ozanların söylediği hikâyeler ve jırlar, yaptıkları atışmalar, gençlerin söylediği şarkılar bunun kanıtıdır. Ayrıca edebiyata ve sanatın diğer dallarına verilen önemin fazlalığı da dikkat çeker. Dönemde ozanlara duyulan saygı da romanda dikkat çeker. Kazakların o dönemde canlı tutulan sözlü geleneğinin mahsullerini romanda örnekleriyle görmekteyiz.

Abay'ın yazdığı şiirleri, büyükannenin anlattığı hikâye ve masalları bizzat Abay'ın gözünden görmekteyiz. Roman sayesinde Kazak kültürüne ve edebiyatına ait birçok yeni terimle de karşılaşırız. Bu yüzden Abay'ın hayatı anlatılıyor gibi gözükse de kitapta Kazaklara ait çok ciddi boyutta kültürel ve edebi bilgi yer alır. Doğada bulunan bitki çeşitlerinden, atların çeşitleri ve verilen isimlerinden, kılık kıyafetleri, çadırları, yiyecek ve içecek isimlerine varıncaya dek pek çok bilgi bulunur.

Abay Yolu, 1942 yılında yayımlanmaya başlayıp son hâli ile 1956'da Türk dünyasına adını altın harflerle yazmayı başarmış bir eserdir. Yazar, Abay'ın gözünden Kazakistan'ı ve içinde yaşayan insanı, henüz 13 yaşlarında bir çocukken anlatmaya başlar. Yaklaşık elli yıllık bir hayatın arka perdesinde Kazak halkının kültürü, tarihi geçmişi, örf ve âdeti, eğitim anlayışı, kadının toplumdaki yeri, evlilik kurumu, akrabalık ilişkileri, göç ve göçebelik sistemi, yönetim biçimi, adalet kavramı, yoksulu ve zengini, geçim kaynağı gibi pek çok alanını tüm canlılığı ile gözler önüne serer.

Abay Yolu Kazakların 18. yüzyıldaki yaşamını kapsar. Çarlık Rusya döneminde Rus işgalinin artmaya başladığı bir dönemi ele alan eserde. Türk-Rus ilişkilerine de yer verilir. Abay, giderek artan Rus nüfusuna ve uygulanan politikalara karşı fazla tepki göstermez. Aksine edindiği Rus arkadaşlar ile kendini geliştirmeye çalışır. Romanda Abay'ın, Ruslara karşı tutumu son derece ılımlıdır. Rus halkını örnek halk olarak gördüğü yorumunu yapmak da mümkündür. Abay romanda tüm sıkıntıların sebebini eğitimsizlik olarak görür. Halkın eğitimsizliğini her fırsatta eleştirir. Rus arkadaşları ise kendi halkının aksine kültürlü, bilgili, mevki sahibidir. Kendi dillerinin dışında başka diller de bilen ve sürekli okuyan araştıran Rus arkadaşları Abay'ın gözünde nimettir. Onlar ve kitapları ile kendini geliştirir. Onlara danışarak dilini geliştirmekle kalmaz farklı dünya görüşleri edinir. Romanda gerçeklikten biraz daha uzak biçimde bir Türk-Rus dostluğu işlenmiştir.

Abay, halkın romanın başından sonuna doğru giderek fakirleştiğini anlatır. Fakat bunun sebebini gerçek dönemde olduğu gibi Rus sömürgesi olduğundan net şekilde bahsetmez. Giderek artan Rus köyleri, değişen toprak sistemi ve yönetim sistemi arka planda bırakılmıştır. Daha çok Kazak halkı içinde var olan iç çekişmeler detaylarıyla ele alınmıştır. Rusların iç çekişmelerden faydalandığı bir gerçektir. Bu sebepten olsa gerek Avezov da Abay aracılığı ile eleştiriyi önce kendi halkına yapmaktan çekinmez.

Abay Yolu, pek çok araştırmacının da belirttiği gibi “halkın yolu”dur. Abay tipi ile yazar aslında halkına mesaj vermek ve halkını uyandırmak ister. Kitabı okurken

yazarın çizdiği “Abay tipi” bize Mehmet Akif’in “Asım”ını hatırlatır. Ya da daha yenilere gelecek olursak Tanzimat devri romanlarımızdan “Araba Sevdası”nı, “Felatun Bey ve Rakım Efendi” gibi örnek tiplerin ve karşısında onun tam zıttı tiplerin verildiği romanları hatırlatır. Fakat şunu da belirtmek gerekir ki Abay Yolu ne Felatun Bey ve Rakım Efendi ile ne de başka bir Tanzimat romanıyla kıyaslanabilir. Çevre tasvirleri, dönemin tüm çıplaklığı ile –bazı konularda siyasi baskı hissedilse de- gözler önüne serilmesi ve âdeta bir ansiklopedi mahiyeti taşıması bakımından bizce çok daha başarılıdır.

Abay kitapta doğruluğun, adaletin, eğitimin, modernliğin ve sanatın temsilcisidir. Elinden kitabı düşmeyen Abay birçok Türk şair ve yazarı yakından takip etmektedir. Yalnızca Doğu ile sınırlı kalmamış Batı’nın pek çok önde gelen edebiyatçısından da kendine bir şeyler katma imkânı bulmuştur. Bunun aksine hiçbir şeyden habersiz, duyarsız yaşayıp herhangi bir emeli olmayan *Ospangibi* karakterlere de yer veren roman, Abay’ın tam karşıtı hâl ve düşüncede bulunan pek çok kişiye de yer vermiştir. Babası *Kunanbay* ve şehrin sözde mollaları bunların başını çeker.

Avezov romanda vermek istediği mesajı Abay ve onun zıttı kişilikteki insanlar yardımıyla, zıtlıkları çatıştırarak vermiştir. Akif’e atıfta bulunmamız bundandır. Avezov ve Abay da Batı’nın ilmini ve fennini almamız gerektiğini düşünürken bir yandan kendi öz benliğine de sıkı sıkıya bağlıdır. Kunanbay ve Abay bu romanda eskiyi ve yeniye temsil eden iki zıt kutup gibidir. Biri ideal kötüyü diğeri ideal iyiyi temsil eder.

Bu şaheser yozlaşmakta olan bir topluluğun bağlarına tutunmaya, bir yandan kendini ileri medeniyetler seviyesine taşımaya çalışan aydın kişiliklerin içsel ve dışsal mücadelelerle geçen ömrünün beyanıdır.

KAYNAKÇA

abai alemi. (01.02.2019). <http://abaialemi.kz/kz>

Ahmedov, P. D., “Abay Yolu” Epopesinin Yazılış Tarihi, *Bilig*, 1997, 43-48.

Akar, M., Deniz, S., & Bilecik, F. (1994). Türk Dünyası Çağdaş Edebiyatı. İstanbul: Yesevi Yay, 1957.

Akder, N., Sovyetler Birliği ve Sömürgeleri Üzerine Yeni Bir Araştırma. *Dergi* Sayı:11.

Avezov, M., *Abay Yolu* (Cilt 1). (Z. İsmail, & A. Güngör, Dü) Ankara: bilig Yayınları., 1997.

Awezov, M., *Abay Yolu* (Cilt 2). (Z. İSMAİL, & A. GÜNGÖR, Çev.) Ankara: Bilig Yay., 1997.

Bacon, E. E. *Esir Orta Asya*, İstanbul, Tercüman Yay., 1001 Temel Eser.

Bayram, B. (2005) Kazak Folklorunda Ölüm ve Abay Yolu Romanına Yansımaları, *Prof. Dr. Fikret Türkmen Armağanı*, İzmir, 2005.

Berdibay, R., *Muhtar Şını*, Almatı, Gılım Yayınları, 1997.

Bozkurt, F., *Türklerin Dili*, İstanbul, Eğitim Yayınevi, 2012.

Caferoğlu, A., *Türk Kavimleri*. İstanbul, Enderun Kitabevi, 1988.

Carr, E. H., *Tarih Nedir?*, Birikim Yay., 1980.

Collingwood, R. (1996), *Tarih Tasarımı*, Gündoğan Yay.

ÇELİK, Y. D. (2002). Tarih ve Tarihî Roman Arasındaki İlişki. *Bilig* , 49-68.

Çetin, N. (2015). *Roman Çözümleme Yöntemi.*, Akçağ, Ankara.

Çınar, A. A., *Folklor Yazıları-Muhtar Avezov.*, Bilig Yay., Ankara, 1997.

Çınar, A. A.. Muhtar Avezov ve Sanatının Kaynağı. *Bilig- Bilim ve Kültür Dergisi* , 1997, 11-19.

Demir, A, *Tarihten Günümüze Rus Yayılmacılığı ve Yeni Kurulan Cumhuriyetler*. İstanbul, 1998.

Devlet, N., *Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi(1905-1917)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1999.

Hacıosmanoğlu, E., Rusya'nın Orta Asya Hanlıklarını İşgalinin Son Safhası(Yüksek Lisans Tezi),Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006, s.26-30.

Kaipakar, K., *Eski Dönemde Kazakistan/Kazakistan Tarihi*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yay., 2007.

Karabulut, F., Dil Ölümü Sürecinde Kazak Türkçesinin Durumu. *Soyal Bilimler Celal Bayar Üniversitesi S.B.E., Cilt 2* , 2004, 67-68.

Kınacı, C., *Kazak Edebiyatında İmaj ve Kimlik*, Bengü Yay., Ankara, 2016.

Koç, K., İşina, A., Korganbekov, B., *Kazak Edebiyatı-1*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık,İstanbul, 2007.

Kolcu, A. İ., *Tanzimat Edebiyatı II.*, Salkımsöğüt Yayınevi, Konya, 2011.

Kunanbayev, A., *Nasihatler(Kara Sözler)*. Ankara, SFN Yay., 2014.

Kunanbayev, A. *Şiirler*, Kazakistan Büyükelçiliği:, SFN Yay., Ankara, 2014.

Mirzahmetuli, M., Abay Dünyası Alimi. *Bilig* , 1997, 49-54.

Samoyloviç, A., Kazak Kelimesi Hakkında(Çev. Saadet Çağatay), *TDAY-Belleten* , 1957, 95.

Saray, M., Kazak Türkleri Tarihi “Kazakların Uyanışı”, İstanbul, 1993.

Tamir, F., Kazak Türkleri Edebiyatı, *Türk Dünyası El Kitabı*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1998, s. 423.

Türk Dünyası El Kitabı,Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1992.

Türk, V., Kazak Halk Kültürü ve Edebiyatından Örnekler, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 1991, 121-139.

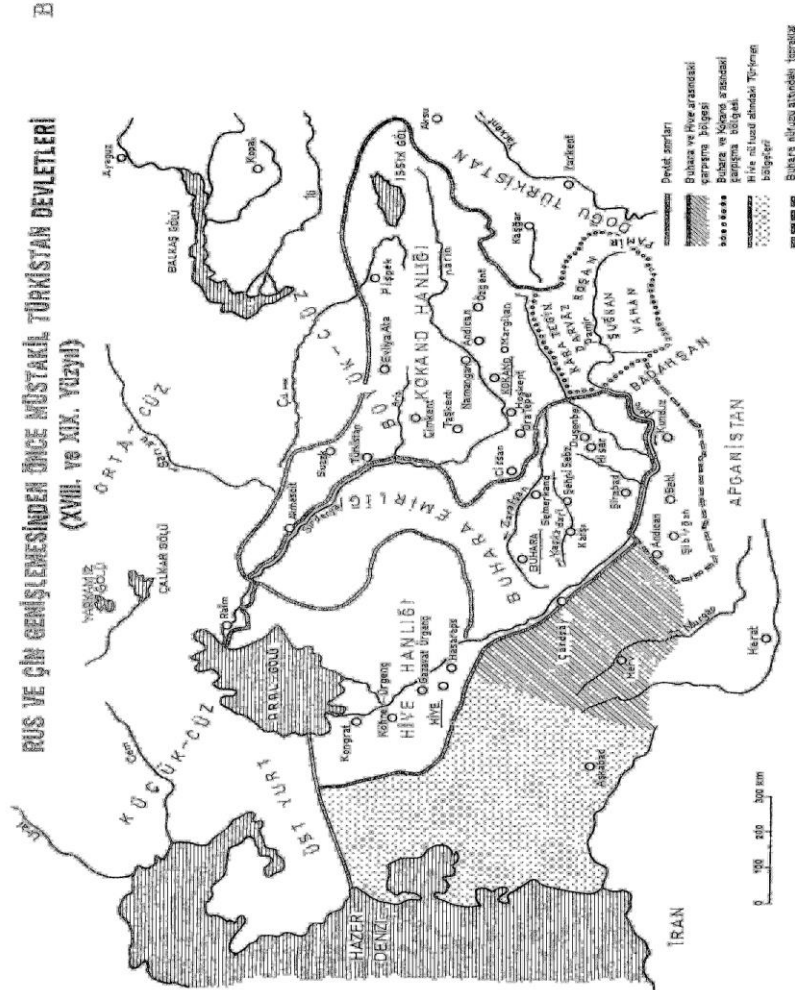
Yetişgin, M., Rusların Türkmen Topraklarını İstilaları, s.599.

EKLER

EK-1: Rus ve Çin Genişlemesinden Önce Müstakil Türkistan Devletleri (XVIII-XIX. YY) Haritası

(Romanın Geçtiği Dönemde Türkistan Topraklarının Durumu)

¹⁰⁸Bu harita Baymirza HAYİT'in *Türkistan Türklerinin Milli Mücadeleleri Tarihi* adlı eserinden alınmıştır.

